

DEPARTAMENT D'HISTÒRIA CONTEMPORÀNIA
FACULTAT DE GEOGRAFIA I HISTÒRIA DE LA UNIVERSITAT DE BARCELONA

Programa de doctorat: *La ciutat i el seu entorn* (bienni 1989-1991)

L'ACCIÓ TÈCNICA AGRÀRIA (1912-1939)
LA POLÍTICA AGRÀRIA DE LA MANCOMUNITAT
I LA GENERALITAT DE CATALUNYA

Tesi per optar al títol de doctor en geografia i història
especialitat en història contemporània

JOSEP CASANOVAS I PRAT

Dirigida per
Andreu Mayayo i Artal

Vic - Barcelona, 1996

SIGLES D'ARXIUS UTILITZATS

AESA	Arxiu de l'Escola Superior d'Agricultura
AEMA	Arxiu de l'Escola Mitjana d'Agricultura
AHDB	Arxiu Històric de la Diputació de Barcelona
ANC	Arxiu Nacional de Catalunya
ASTA	Arxiu dels Serveis Tècnics d'Agricultura

ÍNDIX GENERAL

Sigles d'arxius utilitzats	2
Índex General	3
Introducció	9

I. L'obra agrícola de l'Estat a Catalunya 13

1. La intervenció de l'Estat en el desenvolupament agrari	13
2. Les institucions oficials al servei de l'agricultura a Espanya	22
3. Els centres agrícoles estatals a Catalunya	31
3.1. La Granja Experimental de Barcelona	31
3.2. L'Estació Enològica de Vilafranca del Penedès	36
3.3. L'Estació Enològica de Reus	37
3.4. El Museu de Patologia Vegetal i l'Estació de Fitopatologia Agrícola de Barcelona	50
3.5. L'Estació Olivarrera de Tortosa	52
3.6. L'Estació d'Arboricultura i Fructicultura de Lleida	54
3.7. L'Estació Agropecuària de Vic	56
4. Els experts agraris formats per l'Estat espanyol a Catalunya	57
4.1. Els enginyers agrònoms i perits agrícoles	57
4.2. Els veterinaris	64

II. Els inicis de la política agrària catalana 71

1. Bases de la política agrària de la Mancomunitat	71
2. L'administració agrària de la Mancomunitat	82
3. L'articulació d'un grup de tècnics agrícoles catalans	91
4. El conjunt de l'obra agrària de la Mancomunitat	98
4.1. La Conferència de l'Agricultura Catalana	98
4.2. L'organització jurídica de la producció agrícola catalana	101
4.3. Les assegurances agrícoles	104
4.4. El crèdit agrícola	107
4.5. L'acció social agrària	116

III. L'Escola Superior d'Agricultura (1912-1923) 123

1. Els antecedents	123
1.1. L'Escola Provincial d'Agricultura	124
1.2. Els centres d'ensenyament particular	132
2. L'organització de l'Escola Superior d'Agricultura (1912-1914)	138
2.1. Les bases de l'ensenyament agrari català	138
2.2. El naixement de l'Escola Superior d'Agricultura	140
2.3. El funcionament de l'Escola Superior d'Agricultura	147

3. La consolidació de l'Escola Superior d'Agricultura (1915-1919)	157
3.1. El canvi en la direcció de l'Escola	157
3.2. Els cursos breus especialitzats	159
3.3. El funcionament de l'Escola	167
4. L'expansió de l'Escola Superior d'Agricultura (1920-1923)	174
4.1. El canvi en la direcció de l'Escola	174
4.2. La primera reforma del pla d'estudis (1920)	176
4.3. La segona reforma del pla d'estudis (1923)	184
4.4. Alumnes, activitats i funcionament de l'Escola	189
4.5. Els cursets breus extraordinaris	197
4.6. La Secció d'Ensenyament Postal Agrícola	199
5. L'Escola Superior de Zootècnia	202
6. L'Escola Domèstica Agrícola	211

IV. Els Serveis Tècnics d'Agricultura (1917-1923)

1. L'organització i funció dels Serveis Tècnics d'Agricultura	215
2. El Servei de Viticultura i Enologia	226
2.1. L'organització	226
2.2. Els camps agrícoles experimentals	228
2.3. Les conferències	229
2.4. Les campanyes	231
2.5. Els auxilis tècnics	231
2.6. El laboratori i la recerca	234
2.7. Les publicacions	235
3. El Servei de Terra Campa	235
3.1. Organització	235
3.2. Els camps agrícoles experimentals	238
3.3. Les campanyes, conferències i auxilis tècnics	239
3.4. El laboratori i la recerca	244
3.5. Les publicacions	245
4. El Servei d'Arbres Fruiters	246
4.1. L'organització	246
4.2. Els camps agrícoles experimentals	248
4.3. Les conferències	249
4.4. Les campanyes	250
4.5. Els auxilis tècnics	261
4.6. El laboratori i la recerca	261
4.7. Les publicacions	262
5. El Servei de Ramaderia	264
5.1. Organització	264
5.2. Els concursos	267
5.3. L'organització comercial dels guarans catalans	271
5.4. El viatge de vaquers catalans a Suïssa	273
5.5. Les parades de sementals	274
5.6. Conferències	275
5.7. Auxilis tècnics	276
5.8. Publicacions	277

6. L'Acció Social Agrària	278
6.1. Organització	278
6.2. Les conferències	281
6.3. Els serveis als sindicats agrícoles	283
6.4. Estudis sobre les zones agrícoles deprimides	278
6.5. Publicacions	288
7. L'Institut de Mecànica Aplicada Agrícola	288
7.1. Organització	288
7.2. L'exposició de maquinària i el concurs de tractors de Lleida	289
7.3. Pràctiques, estudis i publicacions	292
8. El Servei Forestal	292
8.1. Organització	292
8.2. Treballs realitzats	294
8.3. Publicacions	295
9. Laboratoris	296
9.1. El Laboratori d'Anàlisi dels Serveis Tècnics d'Agricultura	296
9.2. El Laboratori de Patologia Vegetal	298
9.3. El Laboratori de Patologia Animal	300
 <u>V. El parèntesi de la Dictadura de Primo de Rivera (1923-1931)</u>	 303
1. La Mancomunitat en temps de la Dictadura (1923-1925)	303
1.1. El canvi del Consell Permanent de la Mancomunitat	303
1.2. La destrucció de l'obra agrícola de la Mancomunitat	305
1.3. Els tècnics agrícoles catalans durant la Dictadura	312
1.4. L'obra agrícola de la Dictadura a Catalunya	317
2. L'Escola Superior d'Agricultura durant la Dictadura	321
2.1. El canvi d'orientació	321
2.2. El pla d'estudis de 1925	324
2.3. EL funcionament de l'Escola	328
3. De la Dictadura a la República	334
3.1. La reorganització agrícola de la Diputació de Barcelona	334
3.2. L'Escola d'Agricultura	339
3.3. Els Serveis Tècnics d'Agricultura del Departament de Tècnica i Pràctiques Agrícoles.	342
3.4. La Granja Experimental de Caldes de Montbui del Departament de Tècnica i Pràctiques Agrícoles.	346
 <u>VI. La política agrària catalana durant la Segona República (1931-1936)</u>	 351
1. La continuïtat en la política agrària	351
2. La Conselleria d'Agricultura	357
2.1. L'etapa de transició	358
2.2. L'etapa Macià	359
2.3. L'etapa Comorera	364

3. El conjunt de l'obra agrària de la Generalitat	376
3.1. Els contractes de conreu	376
3.2. El crèdit agrícola	381
3.3. L'associacionisme agrari	385
3.4. La defensa de la producció agrària catalana	389
4. La consolidació d'un grup de tècnics agrícoles catalans	398

VII. L'ensenyament agrícola (1932-1936) 411

1. L'Escola Superior d'Agricultura	411
1.1. La restitució de l'Escola Superior d'Agricultura	411
1.2. El pla d'ensenyament agrícola de 1932	414
1.3. El funcionament de l'Escola Superior d'Agricultura	422
2. El problema del reconeixement oficial dels títols	425
3. Els organismes de recerca científica vinculats a l'Escola	434
4. L'Escola Mitjana i Pràctica d'Agricultura	439

VIII. Els Serveis Tècnics d'Agricultura (1932-1936) 447

1. La restitució dels Serveis Tècnics d'Agricultura	447
2. El Servei de Viticultura i Enologia	455
2.1. La restitució del Servei	455
2.2. L'ajuda als cellers cooperatius	457
2.3. Altres activitats del servei	460
3. El Servei de Terra Campa	462
3.1. La restitució del Servei	462
3.2. El viatge d'estudi a Itàlia	465
3.3. Els camps experimentals cerealícoles	468
3.4. Els ordís de cerveseria	475
3.5. El blat de moro	476
3.6. Altres activitats del Servei	477
4. El Servei d'Arbres Fruiters	478
4.1. La restitució del servei	478
4.2. Les oliveres	480
4.3. Els fruiters	485
5. El Servei de Ramaderia	492
5.1. La restitució del servei	492
5.2. Els concursos	494
5.3. Els reproductors de races selectes de bestiar	497
5.4. L'avicultura	507
6. El Servei Forestal	513
6.1. La organització del servei	513
6.2. La repoblació i protecció forestal	514
7. Els laboratoris	519
7.1. El Laboratori d'Anàlisi dels Serveis Tècnics d'Agricultura	519
7.2. El Laboratori de Patologia Animal	521
8. Els Serveis Agrícoles Comarcals	522

9. Els Serveis d'Acció Social i Econòmica	528
9.1. El sindicalisme agrari	528
9.2. Les funcions econòmiques	530
 <u>IX. La revolució i la guerra civil (1936-1939)</u>	 535
1. La continuïtat en la política agrària	535
2. El Departament d'Agricultura	541
3. La Direcció General d'Agricultura	549
3.1. Organització	549
3.2. Els serveis de la Direcció General	550
4. Els Serveis Socials	554
4.1. El Servei de Cooperació Agrícola	554
4.2. Les col·lectivitzacions agrícoles	562
4.3. La propietat de la terra	564
5. Els Serveis Econòmics	566
5.1. El crèdit agrícola	566
5.2. Les oficines de productes agrícoles	568
5.3. La comercialització dels productes agrícoles	570
6. Els Serveis Tècnics d'Agricultura	574
6.1. L'ampliació dels serveis tècnics agrícoles oficials	574
6.2. El Servei de Viticultura i Enologia	578
6.3. El Servei de Terra Campa	585
6.4. El Servei d'Arbres Fruiters	589
6.5. El Servei de Ramaderia	593
6.6. Serveis comarcals	597
7. El Servei Forestal	600
8. L'ensenyament agrícola	602
8.1. El pla general d'ensenyament agrícola	602
8.2. L'Escola Superior d'Agricultura	613
8.3. Les escoles mitjanes i pràctiques d'agricultura	615
 Conclusions	 623
 Bibliografia	 657
 Índex de noms de persona	 685
Índex de noms de lloc	695
Índex d'entitats	705
Índex de quadres	713

INTRODUCCIÓ

La Mancomunitat de Catalunya i anys després, durant la Segona República, la Generalitat de Catalunya van portar a terme una important acció pública, entre la qual cal considerar l'organització d'un marc institucional per intervenir en l'agricultura, format per uns centres d'ensenyament, experimentació i assistència tècnica. L'Escola Superior d'Agricultura i els Serveis Tècnics d'Agricultura van ser la base amb què la Mancomunitat i la Generalitat de Catalunya van participar en la transformació de l'agricultura catalana durant les primeres dècades del segle XX. La Mancomunitat i la Generalitat van formar un marc institucional bàsic, que va ser el principal mitjà d'intervenció pública que en relació a l'agricultura hi va haver a Catalunya.

El meu interès cap aquest tema prové de quan vaig realitzar els cursos de doctorat al Departament d'Història Contemporània de la Universitat de Barcelona, durant els anys 1989 i 1991. En el transcurs d'aquells anys vaig escriure una tesi de llicenciatura sobre la revolució i la guerra civil a la ciutat de Vic, que hem va servir per iniciar-me en el món de la recerca històrica i hem va plantejar un pilot de qüestions.¹ Entre els diferents interrogants que hem van sorgir a partir d'aquella tesi de llicenciatura, hi havia el del paper que van jugar les institucions de govern catalanes en aquell procés revolucionari, perquè tot i les limitacions de la seva intervenció, aquesta contrastava amb les visions que presentaven aquell període

¹Josep CASANOVAS I PRAT, *Quan les campanes van emmudir: Vic 1936-1939*, Patronat d'Estudis Osonencs, Vic, 1993.

exclusivament com uns temps de destrucció, amb unes institucions desbordades que tenien uns projectes impossibles de realitzar.

Així les coses, hem vaig proposar de sortir del marc estrictament local i estudiar l'obra de govern de la Generalitat de Catalunya, no només en el període de la guerra civil, sinó des de la seva formació a l'any 1931. Hi havia diferents aspectes per estudiar, entre els quals vaig elegir el de l'obra agrícola de la Generalitat. La meva tesi de llicenciatura estava centrada en una zona on el pes de l'agricultura tenia molta importància, la qual cosa m'havia familiaritzat amb temes agrícoles, però el factor que em va determinar a estudiar l'obra agrícola de la Generalitat va ser que, en vista a les primeres consultes realitzades, s'entreveia una notable intervenció de la Generalitat cap a l'agricultura i que aquest era un aspecte gairebé desconegut.

Immediatament, vaig adonar-me que l'obra agrícola de la Generalitat tenia un precedent molt important en temps de la Mancomunitat de Catalunya. De fet, l'obra agrícola de la Mancomunitat es presentava com a tan o més important que la de la Generalitat de Catalunya i, a més, hi havia una gran línia de continuïtat entre totes dues. Era molt difícil tractar l'obra agrícola de la Generalitat sense tenir en compte la de la Mancomunitat, per això finalment vaig decidir ampliar el marc cronològic i estudiar com van intervenir aquelles dues institucions per fomentar la modernització de l'agricultura catalana.

L'estudi d'un període més ampli, dins el qual hi va haver grans convulsions polítiques, feia més complex d'explicar la intervenció pública en agricultura, perquè els constants canvis polítics van desestabilitzar l'obra agrícola de les administracions públiques. Però tot i això, hi havia prou elements per veure un fil de continuïtat entre l'obra agrícola de la Mancomunitat i la Generalitat, que permetia abordar el tema de manera unitària. Encara que era més difícil enfocar el tema d'aquesta manera, pensava que era més interessant, perquè tot i els canvis polítics, a Catalunya hi va haver un marc institucional bàsic similar, que va desenvolupar funcions d'ensenyament, experimentació i assistència tècnica agrícoles.

La Mancomunitat de Catalunya i la Generalitat Republicana van tenir una vida curta, per això sovint són més recordades pel fet de representar l'assoliment d'una autonomia a nivell polític i administratiu que no per la seva obra de govern. No obstant això, tan la Mancomunitat com la Generalitat van intervenir en diferents àmbits de la societat, l'economia i la cultura catalanes. Aquesta tesi pretén analitzar quina va ser la intervenció de la Mancomunitat i la Generalitat de Catalunya en relació a la modernització de l'agricultura catalana.

A part de tractar els plans i projectes d'organització agrària de la Mancomunitat i la Generalitat de Catalunya, aquest estudi analitza detalladament quina va ser la seva obra agrícola, per tal de conèixer quines eren les accions que es van posar en pràctica i quines no. Volia d'aquesta manera fugir del perill d'analitzar només projectes i lleis, per saber també si realment es van realitzar i, en aquest cas, com van funcionar. L'Escola Superior d'Agricultura i els Serveis Tècnics d'Agricultura van ser el principal mitjà d'intervenció pública de la Mancomunitat i la Generalitat de Catalunya, per aquest motiu, bona part de la tesi està dedicada a l'organització i funcionament d'aquestes dues institucions.

La tesi està dividida en uns capítols que s'encadenen seguint unes etapes successives cronològicament. Excepte el primer capítol, on després d'una introducció general sobre la intervenció pública en el desenvolupament de l'agricultura, tracta monogràficament quina va ser l'obra agrícola del govern de l'Estat a Catalunya durant tot el període analitzat. A partir d'aquí analitza per parts els quatre períodes, el de la Mancomunitat de Catalunya, la Dictadura de Primo de Rivera, la Segona República i, finalment, la Guerra Civil. Atès a l'importància dels períodes de la Mancomunitat i la Segona República, aquests estan dividits en tres capítols cada un. Un que fa una anàlisi de la política agrària de cada una d'aquestes institucions, l'altre que tracta sobre el tema de l'ensenyament agrícola i el tercer que investiga els serveis agrícoles.

Les fonts per estudiar l'obra agrícola de la Mancomunitat i la Generalitat han estat diverses. Vaig resseguir tota la documentació que es conservava de escoles i serveis agrícoles de la Mancomunitat i la Generalitat de Catalunya. Vaig consultar el que quedava dels arxius dels Serveis Tècnics d'Agricultura, que vaig trobar en un moment que gairebé estaven a punt de desaparèixer i que avui dia són a l'Arxiu Nacional de Catalunya. També vam consultar el fons històric de l'Escola Superior de Barcelona, la documentació acadèmica i els llibres d'actes, així com el fons històric de l'Escola Mitjana d'Agricultura, a la finca de Torre Marimon de Caldes de Montbui.

En relació a la Mancomunitat de Catalunya, així com també a la Diputació de Barcelona, vam consultar tots els lligalls referents a agricultura que es conserven a l'Arxiu Històric de la Diputació de Barcelona. Quant a al Departament d'Agricultura de la Generalitat, bona part de la documentació administrativa original es troba a l'Arxiu Nacional de Catalunya. Amb aquests dos arxius queda completa la nòmina d'arxius consultats. Per completar aquesta documentació vaig consultar totes les publicacions oficials de la Mancomunitat i la Generalitat.

Els llibres i revistes de caràcter agrícola de l'època són una altra font important d'informació. En aquest sentit cal destacar els fons bibliogràfics antics de la Biblioteca de l'Escola Superior d'Agricultura i el de la Biblioteca de l'Institut Agrícola Català de Sant Isidre, ambdues situades a Barcelona. El nombre de llibres, fulletons i publicacions periòdiques antigues que conserven de l'època són d'una riquesa extraordinària. Vaig fer un buidatge sistemàtic de tots els llibres, fulletons i publicacions periòdiques que estaven tenien relació amb l'obra agrícola de la Mancomunitat i la Generalitat de Catalunya. També vaig haver de completar aquestes informacions amb notícies que apareixien a la premsa general.

Una altra tipus de fonts utilitzades han estat les orals, encara que només de manera complementària. Durant aquests anys he pogut entrevistar a un grapat de persones que van estar vinculades a les institucions agrícoles de la Mancomunitat i la Generalitat de Catalunya. Normalment, eren antics professors i alumnes de l'Escola Superior d'Agricultura i alguns també de l'Escola Mitjana d'Agricultura de Caldes de Montbui. Les seves interessants explicacions van servir-me per contrastar i precisar les informacions que trobava en la documentació escrita.

He de deixar constància que aquesta tesi doctoral no hauria estat possible sense els ajuts rebuts en diferents anys pel Comissariat d'Universitats i Recerca de la Generalitat de Catalunya, la Fundació Jaume Bofill i el Centre d'Història Contemporània de Catalunya.

Finalment, només hem queda agrair a totes les persones que han col·laborat d'alguna manera o altra en la realització d'aquesta tesi, sense el seu ajut difícilment l'hauria pogut acabar. Hauria d'esmentar a nombroses persones, perquè quan hi penso ha estat molta la gent m'ha ajudat d'una manera o altra en aquesta recerca. També recordo als amics que m'han fet costat en els moments més complicats, sense ells m'hauria costat tirar endavant aquest llarg projecte. No esmentaré els seus noms, que aquestes ratlles serveixin de mostra del meu agraïment cap a tots ells. Només faré una petita excepció, per destacar a l'Andreu Mayayo per el fet d'haver volgut dirigir aquesta tesi.

I. L'OBRA AGRÍCOLA DE L'ESTAT A CATALUNYA

1. La intervenció de l'Estat en el desenvolupament agrari

En el procés de desenvolupament agrícola dels segles XIX i XX, l'Estat va contribuir de forma significativa en la difusió d'un nou model de creixement de la producció agrícola, basat en la ciència i la tècnica. Per fomentar un canvi tecnològic en l'agricultura, va caldre organitzar un conjunt d'institucions dedicades a la instrucció, la investigació i a oferir ajuda tècnica als agricultors. A Catalunya, la Mancomunitat i la Generalitat van assumir gran part de les funcions d'Estat de caràcter científic i tècnic relacionades amb l'agricultura. Ambdues institucions van crear i mantenir uns organismes agraris propis, que van haver de compartir la seva tasca amb les institucions del mateix tipus que depenien directament del govern espanyol.

Encara que sovint no s'ha tingut gaire en compte el paper del l'Estat en la millora de l'agricultura, a partir de la formació dels estats centralitzats fins els nostres dies, els governs han intervingut de maneres molt diferents en relació al sector agrari.¹ En el cas de la investigació i la difusió de la ciència en l'agricultura, el paper de l'Estat ha tingut una gran importància, perquè la investigació en agricultura ha estat en gran part una competència pública, en la indústria en canvi la investigació majoritàriament s'ha fet en el sector privat.

¹David GRIGG, *The transformation of agriculture in the West*, Blackwell, Oxford 1992, pp. 124-25.

La principal causa d'aquesta diferència, és que hi ha pocs incentius perquè els productors individuals investiguin en agricultura, les recerques són molt llargues i els resultats queden fàcilment disponibles a tots els agricultors, cosa que no permet treure avantatges comparatius entre els agricultors.²

Per incorporar nous mitjans de producció en l'agricultura va caldre formar un conjunt d'infraestructures productives, comercials, institucionals i associatives.³ Les diverses administracions públiques van tenir un paper molt important en l'organització d'un entramat institucional, dedicat a l'ensenyament, l'experimentació i l'assistència tècnica, fins i tot en aquells països on hi havia una important tradició d'institucions no públiques dedicades a aquestes funcions.⁴

L'intervencionisme de l'Estat en agricultura, de caràcter científic i tècnic, va ser un factor de canvi entre dos cicles tecnològics diferents.⁵ Durant molts segles l'agricultura va ser la base de la vida econòmica, però arran de la revolució industrial es van esdevenir uns canvis estructurals que van fer variar el paper de l'agricultura en l'economia mundial. En els segles XVII i XVIII es va produir una revolució agrícola a Anglaterra, s'iniciava així un cicle tecnològic en l'agricultura, que es va difondre durant el segle XIX per altres països europeus.⁶ A partir de la crisi finisecular, van començar unes línies de canvi en l'agricultura d'algunes zones d'Europa i els Estats Units, eren els precedents d'un nou cicle tecnològic, el qual no es va generalitzar fins després de la Segona Guerra Mundial.⁷

A Catalunya, l'increment de la producció agrícola durant el segle XIX va tenir un caràcter expansiu. L'augment de la superfície conreada, la distribució de conreus, la

²Lawrence BUSCH, Alessandro BONANNO i William B. LACY, "Ciencia, tecnología y reestructuración de la agricultura" a *Agricultura y Sociedad*, 1989, núm. 53, p. 77.

³Domingo GALLEGO MARTÍNEZ, "De la naturaleza, de la sociedad y del cambio técnico: El sector agrario español durante el siglo XIX y el primer tercio del XX" a *Noticiario de Historia Agraria*, enero-junio 1995, núm. 9, p. 182.

⁴E.J.T., COLLINS, "Ciencia, educación y difusión de la cultura agrícola en Inglaterra desde la fundación de la "Royal Society" hasta la Gran Guerra (1660-1914)" a *Noticiario de Historia Agraria*, juliol-desembre 1994, núm. 8, pp. 15-41.

⁵No va ser l'únic, de fet no hi ha un model general vàlid per explicar el canvi agrícola a tot arreu, David GRIGG, *The dynamics of agricultural change*, Hutchinson, Londres 1982, pp. 228-29.

⁶Paul BAIROCH, "La agricultura y la revolución industrial, 1700-1914" a Carlo M. CIPOLLA (Ed.), *Historia económica de Europa. La Revolución industrial*, Ariel, Barcelona 1979, vol. III, pp. 467-77.

⁷Sobre l'origen i característiques d'aquest segon cilce vegeu Guido FABIANI, "Un ciclo comune nell'evoluzione dei sistemi agricoli contemporanei" a P.P. D'ATORRE i A. DE BERNARDI (Eds.), *Studi sull'agricoltura italiana. Società rurale e modernizzazione*, Feltrinelli, Milà 1994, pp. 545-589 i David GODMAN i Michael REDCLIFT, *Refashioning nature: food, ecology and culture*, Routledge, Londres i New York 1991, pp. 87-114.

implantació de noves rotacions i la crist·lització de línies d'especialització identifiquen el caràcter del creixement agrari del segle XIX.⁸ Cap a finals de segle hi va haver una intensificació en l'ús del sòl agrícola, amb l'ampliació de les àrees regades, la disminució dels guarets, la introducció de noves plantes, la utilització d'adobs i una certa utilització de nou utillatge agrícola, però tot i aquestes novetats, van persistir els antics equilibris tècnics fins a la guerra civil.⁹

Arran de la crisi finisecular va començar un lent procés de renovació tècnica al conjunt de l'Estat espanyol, que va tenir amb alguns alts i baixos un període d'intensificació en el primer terç del segle XX.¹⁰ L'augment dels rendiments en agricultura, a través de mesures intensives, com l'ús d'adobs químics i la mecanització van trencar l'equilibri que havien permès l'estabilitat del món rural tradicional. Aquests i altres canvis van ser els antecedents d'un model de creixement agrícola que, encara que va gaudir d'un període d'intensificació el primer terç del segle XX, no va ser completament estès a Europa fins a mitjan d'aquell segle.¹¹

A més de les institucions que a nivell d'Estat tenien com a missió la millora tècnica de l'agricultura, també van sorgir organismes internacionals amb funcions similars. Molts dels problemes d'ordre econòmic, jurídic i social de cada país tenien una dimensió internacional, per això es buscava l'entesa entre diferents països.¹² El 1889, aprofitant els actes de l'Exposició Internacional de París, es va organitzar en aquella ciutat el primer Congrés Internacional d'Agricultura, el qual va tenir successives edicions en diferents capitals europees i americanes. Viculada en aquell congrés es va constituir la Comissió Internacional d'Agricultura, encarregada d'organitzar i fer complir les decisions que es prenen en els congressos. El 1926 la Comissió Internacional d'Agricultura va canviar el nom per

⁸Ramon GARRABOU i Josep PUJOL, "El canvi agrari a la Catalunya del segle XIX", a *Recerques*, 1987, núm. 19, pp. 39-77.

⁹Josep PUJOL i ANDREU, *Les transformacions del sector agrari català entre la crisi finisecular i la guerra civil*, UAB, Barcelona 1988, 2 volums. Una síntesi de la tesi, amb caràcter divulgador, la podeu trobar a l'apartat "Modernització i especialització. 1914-1936" a *Història econòmica de la Catalunya contemporània*, Enciclopèdia Catalana, Barcelona 1989, vol. 5è, pp. 131-169.

¹⁰Domingo GALLEGO MARTÍNEZ, "Transformaciones técnicas de la agricultura española en el primer tercio del siglo XX" a R. GARRABOU i altres (Eds.) *Historia agraria de la España contemporánea. El fin de la agricultura tradicional (1900-1960)*, Crítica, Barcelona 1986, pp. 171-229.

¹¹Josep PUJOL, "Activitat agrària i creixement econòmic: el cas català" a *Revista de l'Institut Agrícola Català de Sant Isidre*, (Especial 140 aniversari), p. 16.

¹²*La Confederación Internacional de Agricultura (CIA). Organización, funcionamiento, trabajos*, CIA, París s.d., p. 5.

Confederació Internacional d'Agricultura i, en comptes de representar els Estats, va passar a representar organitzacions agràries.

A més de la Confederació Internacional d'Agricultura, a Roma també hi havia l'Institut Internacional d'Agricultura. A partir d'una idea de l'americà David Lubin, amb el suport del rei Víctor Manuel III d'Itàlia, el govern italià va convocar una Conferència Nacional d'Estats l'any 1905, en la qual s'acordà crear l'Institut Internacional d'Agricultura, que des de 1908 va disposar d'una seu permanent a Roma.¹³

Per entendre la naturalesa de la intervenció de l'Estat en agricultura a Catalunya, cal tenir en compte el procés de formació de l'Estat espanyol, caracteritzat per les dificultats d'articulació d'un Estat modern. El menor desenvolupament industrial i el retard en l'adopció de formes de govern democràtiques van limitar la intervenció estatal. Hi va haver greus problemes per organitzar una xarxa d'institucions que oferissin serveis de tipus econòmic, fins al tombant del segle XIX al XX no va començar a canviar aquella tendència.¹⁴ Encara que des de mitjan del segle XIX, diferents governs espanyols van intentar desplegar un conjunt d'organismes agraris per fomentar l'agricultura del país, els seus efectes van ser força limitats fins el primer terç del XX.¹⁵

Des de mitjan del segle XIX, es poden detectar esforços de l'Estat en l'organització d'institucions agrícoles destinades a oferir serveis als agricultors, tals com escoles i granges experimentals i agrícoles. Aquestes institucions seguien el model d'institucions similars que hi havia en països com França, amb un grau de desenvolupament econòmic més elevat. Però d'aquest fet no se'n deriva que l'activitat de l'Estat a Espanya fos efectiva, sinó que els constants canvis i reestructuracions que es van portar a terme, són més aviat un signe d'endarreriment de l'Estat espanyol en l'organització d'un conjunt d'institucions agrícoles.

¹³Un resum de la història d'aquesta institució a INSTITUTO INTERNACIONAL DE AGRICULTURA, *El Instituto Internacional de Agricultura. Su organización, su actividad, sus resultados*, Imprenta del Instituto Internacional de Agricultura, Roma 1923. Del treball de la delegació espanyola en les reunions per la formació de l'Institut vegeu, Claudio OLIVERAS MASSÓ, *Memoria sobre la Conferencia para la creación de un Instituto Internacional de Agricultura en Roma*, Dirección General de Agricultura, Industria y Comercio, exemplar mecanografiat, Vilafranca del Penedès 1905.

¹⁴Francisco COMÍN, "La formación histórica del Estado providencia en España" a *Información Comercial Española*, desembre 1992, núm. 712, pp. 11-26.

¹⁵En el cas de la viticultura, les dificultats polítiques per crear un poder administratiu capaç d'oferir uns serveis econòmics que eren pròpies en un Estat liberal va ser un factor que va retardar i condicionar de manera negativa la consolidació d'una estructura productiva moderna en la viticultura. Conclusió de Juan Luis PAN-MONTOJO GONZALEZ, *El Estado y la vid. Los orígenes de la política agraria en España a través de la vitivinicultura: 1847-1923*, tesi doctoral, Universidad Autónoma de Madrid, 1991, p. 706.

Tot i les dificultats per fer funcionar les institucions agrícoles que creava l'Estat, lentament va aconseguir establir un conjunt d'organismes agrícoles a les diferents parts del territori espanyol, que portaven a terme una labor efectiva en favor de l'agricultura.¹⁶ Encara que a principis de segle XX, l'Estat havia aconseguit establir una xarxa mínima d'institucions de serveis agrícoles a moltes províncies, eren insuficients en nombre i dotacions.¹⁷ L'any 1910, l'enginyer cap del Servei Agronòmic de la província de Barcelona, Ignacio V. Clarió-Soulán, es queixava del nombre limitat d'institucions d'ensenyament i experimentació agrícoles que hi havia a la seva demarcació, creia que en feien falta més, fet que argumentava comparant amb el nombre d'institucions agrícoles i d'experimentació agrícola que existien en altres països.¹⁸

Durant el segle XIX, a Catalunya hi va haver dues granges que depenien de l'Estat. Des de 1854 funcionava la Granja Experimental de Barcelona, que amb algunes modificacions va arribar fins el segle XX. A l'Alt Empordà es va inaugurar el 1855 la Granja-escola de Fortianell, que anys després de la seva creació va passar a ser gestionada per una congregació religiosa. Ja en el segle XX, el nombre d'organismes concedits per l'Estat a Catalunya va ser el següent: Estació Enològica de Vilafranca del Penedès (1902), Estació Enològica de Reus (1904), Museu de Patologia Vegetal (1910) que va tenir una vida curta, amb funcions similars es va inaugurar l'Estació de Fitopatologia Vegetal (1924), i Estació Olivarrera de Tortosa (1918). A la ciutat de Lleida hi va haver diversos intents d'organitzar una granja-escola i una Estació d'Arboricultura i Fructicultura que no van reeixir del tot. Finalment, a la ciutat de Vic l'Estació Agropecuària es va trobar amb una situació similar a la de Lleida.

Encara que tot aquest conjunt d'institucions depenien de l'Estat, la intervenció de diputacions provincials, ajuntaments i altres organismes de poder local van jugar un paper important a l'hora d'aconseguir l'establiment i de permetre un bon funcionament de cada

¹⁶Un exemple que ha estat investigat és el de la Granja Agrícola Experimental de la Corunya, creada el 1888, però que no va tenir un funcionament efectiu fins anys després, Lourenzo FERNÁNDEZ PRIETO, *A Granja Agrícola-Experimental da Coruña. 1888-1928. Contribución a o estudio da renovación técnica da agricultura galega*, Xunta de Galicia, Santiago 1988, pp. 27-28.

¹⁷L'informe del MINISTERIO DE FOMENTO, *Memoria relativa á los servicios de la Dirección General de Agricultura, Minas y Montes*, Madrid 1912, reflectia que en el conjunt de l'Estat espanyol, a més dels serveis agronòmics provincials, hi havia unes 28 granges, escoles i estacions agropecuàries, en procés de formació n'hi havia una vintena més.

¹⁸CONSEJO PROVINCIAL DE AGRICULTURA Y GANADERIA DE BARCELONA, *Instituciones de enseñanza y experimentación agrícolas necesarias en la provincia*, Oliva Impresor, Barcelona 1910.

centre. L'Estat es feia càrrec de bona part de les despeses d'aquests centres, però les diputacions provincials i els ajuntaments havien de pagar part dels cost de cada establiment. La intervenció dels poders provincials i locals en l'extensió de la xarxa de serveis agrícoles de l'Estat va donar lloc a particularitats locals, que van fer que l'obra agrícola de l'Estat presentés desigualtats en diferents parts d'Espanya.

A l'hora de valorar la intervenció de l'Estat ecaminada a la renovació de les tècniques utilitzades en l'agricultura, cal tenir en compte el paper que va jugar la societat rural en aquest procés. A Catalunya, molts agricultors de forma individual, o a través d'associacions agràries de diferent tipus, van portar a terme una tasca important en el procés de renovació de la tecnologia agrària, iniciat arran de la crisi finisecular. L'existència d'un segment de la societat capaç de prendre iniciatives de forma privada, va ser la causa que va motivar la preocupació de l'Estat per l'aplicació de polítiques encaminades a afavorir la transformació de l'agricultura.¹⁹

L'oferiment d'instrucció i serveis científic-tècnics relacionats amb l'agricultura era una característica comuna dels estats liberals, que des de mitjan segle XIX van començar una intervenció creixent en aquest tipus de serveis.²⁰ També aquells països on la iniciativa privada tradicionalment havia intervingut de forma més destacada en l'economia, com a la Gran Bretanya, l'intervencionisme estatal va tenir un paper important en el desenvolupament de l'agricultura.²¹

Una tendència general que s'apunta des del segle XIX, és una intervenció cada vegada més gran dels governs dels països capitalistes en el foment de l'agricultura. És important no oblidar que l'intervencionisme estatal no obeïa exclusivament només a un desenvolupament general de l'aparell estatal durant els segles XIX i XX, sinó que també va respondre en part a les pressions que els sectors socials relacionats amb el camp van exercir sobre les administracions públiques. La capacitat que els propietaris i agricultors van tenir d'influir en

¹⁹Aquesta relació entre la societat i la política de l'Estat és la que remarca pel cas de Galícia Lourenzo FERNÁNDEZ PRIETO, *Labregos con ciencia. Estado, sociedad e innovación tecnológica na agricultura galega, 1859-1939*, Xerais, Vigo 1992, pp. 95-102.

²⁰Una mostra de la creixent intervenció estatal en agricultura, pel cas francès la podeu trobar resumida per Gabriel DÉSSERT i Robert SPECKLIN, "Les réactions à la crise" a George DUBY (Dir.), *Histoire de la France rurale*, Éditions du Seuil, 1976, pp. 383-428.

²¹A la Gran Bretanya, tot i disposar d'un important conjunt de centres d'ensenyament i recerca de caràcter privat, a partir de 1910 va organitzar una xarxa de centres agrícola de recerca i el 1912 el *Provincial Advisory Service*, que eren uns serveis d'extensió agrària repartits en províncies. Colin J. HOLMES, "Science and the farmer: the development of the agricultural advisory service in England and Wales, 1900-1939" a *The Agricultural History Review*, 1988 (1), vol. 36, pp. 77-86.

el govern de l'Estat, les diputacions o els ajuntaments va condicionar l'establiment de granges, escola o experimentals, i de estacions agropecuàries.

Arran de la crisi finisecular, a Catalunya va créixer amb força un moviment agrarista que, dirigit principalment per propietaris rurals, defensava que tothom qui vivia del camp, tant si era a través de renda com del seu treball, tenia uns problemes comuns, que amb una renovació de les tècniques utilitzades en l'agricultura podrien superar. Sense trencar l'hegemonia social que els propietaris tenien al camp, alguns propietaris i agricultors van fomentar una transformació tècnica de l'agricultura, a través de reformar les seves explotacions, fomentar associacions i pressionar les administracions públiques perquè participessin en l'obra de transformació tècnica de l'agricultura catalana.

Des de mitjan segle XIX trobem a Catalunya associacions rurals controlades per propietaris, la primera va ser l'Associació Agrícola de l'Empordà, creada el 1845 a Figueres.²² Per la seva activitat i llarga durada, destaca però l'Institut Agrícola Català de Sant Isidre (IACSI), fundat a Barcelona el 1851.²³ Tot i l'existència d'aquestes associacions, no va ser fins a finals de segle que va començar un fort creixement de l'associacionisme rural a Catalunya, quan arran de la crisi que patia l'agricultura, l'establiment de sindicats agrícoles de tipus cooperatiu va ser utilitzat com una via de transformació tècnica de l'agricultura. Per afavorir els sindicats agrícoles, el govern espanyol va legislar mesures protectores per aquelles entitats, d'aquesta manera recollia les demandes que li havien estat formulades des de diversos sectors agraris.²⁴

El primer terç del segle XX, van ser els anys de creixement de l'associacionisme agrari a Catalunya, es van formar per tota la geografia catalana, però especialment en les zones on l'agricultura era més dinàmica, nombroses associacions agrícoles. Dirigits pels propietaris, es va formar un associacionisme de tipus vertical, del que en formaven part propietaris i agricultors, en defensa d'uns interessos comuns que deien que tenien.²⁵ D'una

²²Rosa CONGOST, *Els propietaris i els altres. La regió de Girona 1768-1862*, Eumo, Vic 1992, pp. 239-40.

²³Montserrat CAMINAL, "La fundació de l'Institut Agrícola Català de Sant Isidre. Els seus homes i les seves activitats (1851-1901)" a *Recerques*, 1989, núm. 22, pp. 117-135.

²⁴L'Institut Agrícola Català de Sant Isidre i arran del congrés de Figueres de 1901 de la Federació Agrícola Catalana-Balear, una entitat fundada el 1899, que agrupava moltes de les associacions agràries catalanes, van ser unes de les promotores de la Llei de Sindicats Agrícoles de 1906, així ho manifestava Josep Zulueta, vegeu FEDERACIÓ AGRÍCOLA CATALANA-BALEAR, *XVI Congrés celebrat a la ciutat de Igualada els dies 11 i 12 de maig del any 1913*, Barcelona 1913, p. 92.

²⁵Una aproximació a l'associacionisme dominat pels propietaris a Jordi PLANAS I MARESMA, "Els propietaris i l'associacionisme agrari a Catalunya" a *L'Avenç*, juny 1993, núm. 171, pp. 32-55.

banda, van sorgir entitats que bàsicament actuaven com a grup de pressió, les quals tot i que no estaven tancades als pagesos, estaven formades bàsicament per propietaris.²⁶ D'altra banda, també es va desenvolupar un sidicalisme agrari interclassista, format per cooperatives, els seus dirigents deien que es volien mantenir al marge de la política i només centrar-se en l'activitat econòmica.²⁷

Els propietaris van fomentar un model de desenvolupament tècnic, en el que ells conservaven l'hegemonia al camp, que a través de les seves associacions van aconseguir que l'Estat fomentés amb les mesures que va portar a terme en favor de l'agricultura. Per altra banda, tot i les dificultats per trencar amb les formulacions paternalistes, jeràrquiques i autoritàries elaborades pels propietaris, grups pagesos també van aconseguir organitzar unes associacions agràries fora de la tutela dels propietaris.²⁸ En el camp català van existir dues tendències dins l'associacionisme agrari, una dominada pels propietaris i l'altra no, però que ha grans trets coincidien en la necessitat d'una transformació tècnica de l'agricultura.²⁹

La política agrària catalana va rebre els efectes d'aquests dos moviments, mentre que l'associacionisme reformista dominat pels propietaris va influenciar la política de la Mancomunitat de Catalunya, la Generalitat va rebre la influència del sindicalisme agrari, dominat pels petits agricultors. Tant la Mancomunitat com la Generalitat de Catalunya van tenir la voluntat de fer funcions d'Estat en agricultura, però a partir de les diferents bases socials que tenien l'hegemonia en aquestes institucions, caldrà veure quines diferències i similituds hi va haver en la política d'ambdues institucions.

²⁶Un exemple d'aquest tipus d'entitats ha estat estudiat a Jordi PLANAS I MARESMA, *Propietaris organitzats. Estudi de la Cambra Agrícola del Vallès (1901-1935)*, Ajuntament, Granollers 1991.

²⁷Aquest és el caràcter que va tenir una part important del cooperativisme al Maresme, tal com ha estudiat Jordi POMÉS I VIVES, *Les "Mataró's Potatoes" i el cooperativisme agrari al Maresme (1903-1939)*, Caixa d'Estalvis Laietana, Mataró 1991, o vegeu també l'estudi de Antoni GAVALDÀ i Josep SANTESMASES, *Història econòmica-social de les cooperatives agrícoles de Nulles (1917-1992)*, Institut d'Estudis Vallencs, Valls 1993.

²⁸Ramon GARRABOU, "La conflictivitat pagesa a Catalunya i al País Valencià a l'època contemporània" a *Miscel·lània d'homenatge a Josep Benet*, Publicacions de l'Abadía, Montserrat 1991, pp. 81-111.

²⁹Aquestes dues tendències dins el cooperativisme han estat qualificades de reformistes i revolucionàries, vegeu Andreu MAYAYO i ARTAL, *La Conca de Barberà (1890-1939). De la Crisi Agrària a la Guerra Civil*, Centre d'Estudis de la Conca de Barberà, Montblanc 1986, pp. 152-153. El mateix autor fa una aproximació al sindicalisme pagès a "Geografia del sindicalisme agrari" a *L'Avenç*, febrer de 1990, núm. 134, pp. 16-25. Per estudi d'una cooperativa dominada per la petita pagesia, Antoni GAVALDÀ I TORRENTS, *L'associacionisme agrari a Catalunya. (El model de la Societat Agrícola de Valls: 1888-1988)*, Estudis Vallencs, Valls 1989, 2 volums. Un estudi sobre aquests dos tipus d'associacionisme en una comarca concreta a Josep CASANOVAS I PRAT, "L'associacionisme agrari a Osona (1903-1939). Transformació i conflictivitat al camp osonenc contemporani" a *Estudis d'Història Agrària*, 1994, núm. 10, pp. 85-104.

Sovint es presenta el món de la ciència i la tècnica com a neutral, amb la intenció de mostrar que només hi ha una via possible de desenvolupament. L'Estat és un element que ha tendit a garantir certa neutralitat, però el domini polític que aconseguïen alguns grups socials de l'administració pública ha afavorit que certes polítiques responguessin a interessos concrets, també en el camp de la investigació i la ciència.³⁰ Des d'aquesta perspectiva, en uns moments d'agitació social en el camp català, relacionats amb la qüestió de contractes de conreu, cal veure que l'interès en aconseguir una transformació tècnica de l'agricultura, sense canviar les relacions socials que hi havia al camp català respon a una via de canvi conservadora, que no volia trencar l'hegemonia dels propietaris en el món rural.

Encara que el desenvolupament del capitalisme al camp exigia, si es volia aconseguir una major productivitat de l'agricultura, que l'Estat organitzés uns centres d'ensenyament, recerca i ajuda tècnica dedicats a l'agricultura, el moment històric i la forma com van ser organitzats, ens mostren que aquell entramat institucional era en part una obra que responia als interessos d'uns grups socials determinats i, per tant no era completament imparcial. La intervenció de l'Estat era un fet necessari, però no totalment neutral.

Només a partir d'una detallada anàlisi de tota la seva actuació, podrem determinar els efectes que va tenir l'acció tècnica agrària de la Mancomunitat i la Generalitat de Catalunya en el desenvolupament de l'agricultura catalana, cosa que tractarem extensament en la nostra tesi, abans però avancem algunes constatacions generals sobre els efectes que l'actuació de l'administració pública catalana va tenir en el sector agrari català.

La intervenció de l'Estat en agricultura, en relació a l'ensenyament, la investigació i la difusió de noves tècniques entre agricultors va ser un element de canvi, d'un model de creixement agrícola a un altre que es basava amb la ciència i la tècnica. La intervenció estatal era un fet necessari en el procés de desenvolupament del capitalisme al camp, present des de mitjan segle XIX, però que no va començar a augmentar fins al primer terç del XX. La intervenció de l'Estat no va ser completament neutral, la societat catalana va condicionar el model i ritme d'extensió de l'entramat d'institucions agrícoles que es van establir a Catalunya.

³⁰Una mostra que l'Estat no és completament neutral en l'aplicació de la ciència i la tècnica, vegeu L. BUSCH i altres, "Ciencia, tecnología y reestructuración de la agricultura", *Op. cit.*, pp. 73-103.

2. Les institucions oficials al servei de l'agricultura a Espanya

Des de mitjan segle XIX, l'Estat espanyol va començar a crear un conjunt d'institucions de tipus docent, serveis i recerca, destinades a afavorir el desenvolupament del sector agrari. El govern de l'Estat va iniciar una acció tècnica agrària, que arran de la crisi finisecular va augmentar considerablement. Les institucions agràries de l'Estat espanyol van experimentar molts canvis al llarg del temps, van tenir una activitat desigual i no van estendre la mateixa presència a tot el territori de l'Estat, però tot i aquestes diferències i deficiències van dotar a l'Estat espanyol d'un entramat d'institucions agrícoles del qual en presentem en aquest apartat la seva organització general, per passar a tractar més endavant les realitzacions dirigides des de l'Estat que van afectar més directament a Catalunya.³¹

Les actuacions públiques relacionades amb l'agricultura procedien del Ministeri de Foment, un ministeri amb un ampli conjunt de competències que va ser creat el 1830, però que no va ser fins a la segona meitat del segle XIX que va començar actuar en matèria agrària. Del Ministeri de Foment, a través dels anys en van sorgir tot de nous ministeris.³² Els temes relacionats amb l'agricultura depenien d'una direcció general del Ministeri de Foment. Fins a finals de 1928 no es va crear el Ministeri d'Economia Nacional, en el que s'hi van traspasar des de Foment l'agricultura. A partir de 1931, aquest ministeri s'anomenà d'Agricultura, Indústria i Comerç, en el qual també hi van incloure les competències de ramaderia i boscos. El fet que es va tardar tant a crear un ministeri exclusivament d'agricultura, al contrari com passava en altres països europeus, és una mostra que des del govern no es donava una importància primordial als temes agraris.

A través dels Reials Decrets del 9 d'abril de 1847 i del 7 d'abril de 1848 el govern espanyol va crear el Consell Superior i les Junes Provincials d'Agricultura. El Consell era la institució central d'on depenien les Junes Provincials, uns organismes que fonamentalment van desenvolupar tasques de divulgació³³ i d'informació sobre la producció i l'estat agrícola de cada província, les quals eren utilitzades pel Consell Superior per dictar disposicions

³¹La principal font d'informació d'aquest apartat són publicacions oficials entre les que destaca l'obra del MINISTERIO DE FOMENTO, *Memoria relativa á los servicios de la Dirección general de Agricultura, minas i montes*, Madrid 1912, vol. I.

³²Aurelio GUAITA, *El Ministerio de Fomento 1832-1931*, Instituto de Estudios de Administración Local, Madrid 1984.

³³En aquest sentit el Consell Provincial d'Agricultura i Ramaderia de Barcelona editava unes fulles divulgadores. Vegeu per exemple CONCELL [sic] PROVINCIAL D'AGRICULTURA I RAMADERIA, *Als olivicultors*, Fulla Divulgadora núm. 2, Barcelona març 1919.

administratives i formular projectes legislatius.³⁴ Tant el Consell Superior com les Junes Provincials van ser reorganitzats diferents vegades, els anys 1859, 1872, 1874, 1883 i 1907, any en què el Reial Decret del 17 de maig creava el Consell Superior de Producció i Comerç Nacional, un organisme central que a cada província tenia uns Consells Provincials, dividits en dos, un d'Agricultura i Ramaderia i l'altre d'Indústria i Comerç. Pocs anys més tard, a causa que "la mezcla artificiosa de materias, facultades y funciones de inspección y resolutivas á los mismos encomendadas" entorpia el bon funcionament d'aquells organismes, el Reial Decret del 7 d'octubre de 1910 creava el Consell Superior i els Provincials de Foment que conservava l'esperit dels consells que se suprimien, però intentava fer-los més operatius.³⁵

Formaven part dels consells provincials de foment tècnics amb càrrecs oficials i també membres elegits entre les associacions agrícoles que hi havia a la província. El president era un comissari regi, elegit directament pel ministre de foment, tenia com a vocals nats un membre de la comissió permanent de la diputació provincial, els enginyers caps dels diversos serveis oficals de la província i com a vocals electius els que nomenaven les cambres agrícoles, societats econòmiques d'amics del país i l'associació general de ramaders. La composició dels consells de foment, amb tècnics oficials i càrrecs d'associacions de la província, deixava participar representants de la societat provincial en aquell organisme i els posava en contacte amb els tècnics de l'Estat.

Mentre hi havia qui opinava que el control de l'Estat en els consells provincials de foment era negativa,³⁶ d'altres pensaven tot el contrari, perquè deien que els consells de foment estaven sota el control dels propietaris i aquests de vegades feien valdre el criteris equivocats per sobre el dels tècnics agràris.³⁷ Quan l'any 1924 va intentar-se evitar el control dels propietaris en els consells de foment, personatges influents i eminents van queixar-se al directori militar perquè fes marxa enrera en els seus propòsits.

³⁴Pel cas de la Barcelona existeixen informes com el de la JUNTA DE AGRICULTURA, INDUSTRIA Y COMERCIO DE BARCELONA, *Informe emitido acerca de la memoria publicada por el Excmo. Sr. Don Fermín Caballero para el fomento de la población rural*, Imprenta y librería Verdager, Barcelona 1866.

³⁵Vegeu MINISTERIO DE FOMENTO, *Op. cit.*, p. 645.

³⁶Jaume MASPONS I CAMARASA, "Agricultura" a Francesc CARRERAS I CANDI, *Geografia general de Catalunya*, Barcelona 1908-1918, p. 573 deia "tenim los magnífichs Concels Provincials d'Agricultura y Remadería que per ésser de elecció dels agricultors, donan resultats pràctichs, fins que'ls governs los espatllan."

³⁷August MATONS, "Actualitats" a *Agricultura*, 5-9-24, núm. 17, pp. 465-67.

Els consells provincials de foment van tenir una major intervenció en l'agricultura de cada província que els organismes predecessors, continuaven exercint tasques informatives, però a més també van desplegar activitats per fer aplicar la legislació del Ministeri de Foment, per difondre noves tècniques agrícoles,³⁸ per eradicar plagues dels camps, a més d'encarregar realitzar estudis i informes sobre la província.³⁹ Un dels resultats de l'actuació del Consell Provincial de Foment de Barcelona va ser la creació d'un Museu de Patologia Vegetal del qual parlarem més endavant. Els Consells Provincials eren uns organismes que feien de pont entre el Ministeri de Foment i les províncies, que estenien les directrius del ministeri i li feien arribar els problemes de la zona.

A finals de 1928, la supressió del Ministeri de Foment també va anar acompanyada de l'eliminació dels consells provincials de foment. Eren els anys de la Dictadura de Primo de Rivera, en que va intentar-se una reorganització de les institucions estatals relacionades amb l'agricultura. Tot i que des de la seva formació, els consells provincials havien tingut un mínim d'activitat en favor del desenvolupament agrícola, el treball irregular que havien portat a terme, feia pensar que es podria portar d'una manera més adequada des d'altres organismes.⁴⁰

³⁸ Amb aquesta finalitat es van organitzar cursets com el recollit en l'obra de Joan RIBA I FERRÉ, *L'oliver: resum de les lliçons donades en la Secció de Patologia Agrícola*, Consell Provincial de Foment de Barcelona, Barcelona 1920.

³⁹ Un recull de les activitats dels consells provincials de foment es poden trobar en els fulletons que van publicar dels que nosaltres hem consultat: CONSEJO PROVINCIAL DE FOMENTO DE BARCELONA, *Informe sobre la concesión de bonos á la exportación de harinas*, 1911; CPFB, *Un viaje forestal. Memoria presentada por la Comisión nombrada por el Consejo Provincial para el estudio de los medios más eficaces para la repoblación forestal de la provincia*, 1917; CONSEJO PROVINCIAL DE FOMENTO DE GERONA, *Memoria de los trabajos realizados en los ejercicios de 1911 y 1912*, 1913; CPFG, *Memoria de los trabajos realizados en el ejercicio de 1913*, 1914; CPFG, *Memoria de los trabajos realizados en el ejercicio 1916*, 1917; CPFG, *Memoria de los trabajos realizaados y los acuerdos tomados por el consejo durante el ejercicio de 1920*, 1921; CPFG, *Memoria de los trabajos realizados y acuerdos tomados por el Consejo durante el ejercicio de 1926*, 1927; CPFG, *Memoria de los trabajos realizados por la Sección de Olivicultura del Consejo Provincial de Fomento de Gerona*, 1923; CONSEJO PROVINCIAL DE AGRICULTURA Y GANADERÍA DE LÉRIDA, *Reglamento especial para la inspección de las paradas de sementales por el servicio de higiene pecuarias en la provincia de Lérida*, 1919; CONSEJO PROVINCIAL DE FOMENTO DE LÉRIDA, *Cartilla divulgadora y terapéutica contra las plagas del campo que mas estragos causan en los cultivos de la provincia de Lérida*, 1921; CPFL, "Consejos útiles para la destrucción de la lagosta" a *Hoja Divulgadora*, 1921; CONSEJO PROVINCIAL DE AGRICULTURA Y GANADERIA DE TARRAGONA, *Campaña para fomentar el consumo del vino*, 1909; CONSEJO PROVINCIAL DE FOMENTO DE TARRAGONA, *Calamidades extraordinarias. Estadística de los daños irrogados a los viñedos de esta provincia por los pedriscos y mildew en 1915*, 1915; CPFT, *Sulfato de cobre y disposiciones dictadas sobre el particular por los ministerios de fomento y hacienda*, 1916; CPFT, *Temas que abarcan las memorias de la labor mensual realizada por este consejo en 1916*, 1917; CPFT, *Memoria de los trabajos realizados y resultados obtenidos en la campaña de extinción de la mosca del olivo en el año 1922*, 1923 (també hem consultat el de la campanya de 1923).

⁴⁰ En aquest sentit es manifestava Jaume ROSICH, "La supressió dels consells de foment" a *Agricultura i Ramaderia*, 15-1-29, núm. 1, pp. 19-20, article extret del *Butlletí de la Federació Sindical Agrària*, de Girona.

A partir d'aleshores van ser les cambres oficials agrícoles provincials, les que van adquirir bona part de les competències que abans tenien els Consells Provincials de Foment. Les cambres oficials agrícoles eren unes institucions constituïdes pel Reial Decret del 14 de novembre de 1890 que, en el camp de l'agricultura, volien complir una missió semblant a les cambres de comerç i indústria. Però, com afirmava un llibre publicat pel Ministeri de Foment, en general no havien portat a terme la missió que s'esperava d'elles, deia així:

... bien puede afirmarse que la Cámaras Agrícolas, en los veintisiete años que llevaban de existencia legal, salvando contadas excepciones, no habían logrado cumplir el fin que inspiró su creación, debido principalmente al retraimiento de los verdaderos agricultores, que daba lugar a que los menos interesados en el fomento de la riqueza agrícola fueran los encargados de la dirección y funcionamiento de estos organismos, y a la carencia de medios para que pudiera hacer labor eficaz y conducente al desarrollo de la agricultura.⁴¹

Amb aires de reforma, el 2 de setembre de 1919 va promulgar-se un Reial Decret que, a més de les cambres que amb un caràcter local o comarcal existien gràcies a la llei de 1890, obligava a crear una cambra agrícola oficial a cada província. Obligatòriament, formaven part de les cambres oficials agrícoles provincials tots els contribuents de la província que per contribució rústica o pecuària pagaven més de 25 pessetes. Una part del comitè directiu de la cambra estava format per membres elegits per sufragi entre el agricultors de la província que pagaven de contribució una quantitat no inferior a 25 pessetes, en canvi el secretari era l'enginyer cap de la secció agronòmica de la província i, tenia com a vocals nats, els enginers caps dels serveis agronòmico-cadastral, el forestal, el higiene pecuària i els presidents de les federacions de sindicats agrícoles.

La desaparició dels Consells Provincials de Foment el 1928 va donar més importància a les cambres agrícoles provincials, les quals, per exemple, van rebre les competències en l'extinció de plagues del camp el febrer de 1929 o, com el cas de la Cambra Agrícola Provincial de Girona, van dedicar-se a organitzar uns concursos de ramaderia que abans organitzava el Consell Provincial de Foment.⁴²

Les cambres agrícoles provincials però, tampoc no acabaren de funcionar del tot. Un Decret del 28 d'abril de 1933 les reorganitzava de forma diferent, un dels principals canvis es que, en comptes de representar als agricultors més rics, eren totes les associacions

⁴¹Lorenzo MUÑIZ, *La Acción Social Agraria en España*, Ministerio de Fomento - Dirección General de Agricultura y Montes, Madrid 1927, pp. 69-70.

⁴²Vegeu la informació sobre els concursos de bestiar organitzats per aquestes institucions a *Agricultura i Ramaderia*, 15-10-28, núm. 10, p. 252 i 15-12-30, núm. 12, pp. 296-97.

agrícoles de la província les que estaven obligades a pertànyer a la Cambra. A Barcelona, el primer comitè directiu de la Cambra Agrícola Provincial de Barcelona va ser nomenat el 5 de novembre de 1934, comitè que estava dominat pels homes de la Unió de Sindicats Agrícoles de Catalunya (USA).⁴³

Durant els anys van canviar diverses vegades els organismes oficials en què estaven representats de sectors agrícoles de cada província que, conjuntament amb tècnics de l'Estat, estaven destinats a participar en el desenvolupament de l'agricultura i ramaderia de la zona. Amb algunes variacions menys importants, hi ha una línia de continuïtat entre les juntes provincials d'agricultura i ramaderia, seguides pels consells provincials de foment, fins arribar a les cambres agrícoles provincials.

Per altra banda, amb finalitats tècniques i administratives, existia el servei agronòmic d'Espanya dividit, per cada província, en una secció agronòmica, en la qual hi havia destinada com a mínim un enginyer agrònom, a més d'ajudants i personal administratiu. Les seccions agronòmiques, establertes a cada província, més que centres pròpiament dits d'especialitat tècnico-agrària, eren la representació a la província dels òrgans superiors del govern en tot allò que afectava l'agricultura. Portaven a terme funcions burocràtiques, administratives i de contacte i relació amb el govern de Madrid, que com informaven dos enginyers agrònoms catalans eren "variables en cada moment i en conseqüència molt difícils de precisar."⁴⁴

Cada secció provincial estava agrupada dins una de les 13 regions agronòmiques amb les que s'havia dividit l'Estat espanyol, totes les regions agronòmiques tenien un cap regional, que era el cap del personal i dels serveis que pertanyien a la regió.⁴⁵ Les atribucions dels enginyers de les seccions agronòmics provincials eren múltiples. Tot i que canviaven d'atribucions, les tasques que acostumaven a fer eren: informar dels expedients

⁴³CAMBRA OFICIAL AGRÍCOLA DE BARCELONA, *Memòria llegida i aprovada en l'Assemblea general ordinària, celebrada el 15 de gener del 1936*, Vilassar de Mar 1936.

⁴⁴Trinitat CATASÚS i Antoni ALMIRALL, "Enquesta sobre els centres de caràcter agrícola que l'Estat espanyol té i sosté a Catalunya", 23-5-32, informe ecomanat pel Consell d'Agricultura, Ramaderia i Boscos de la Generalitat de Catalunya, ANC, Inventari 238, núm. 3759/6.

⁴⁵Des de 1906 aquest organisme editava una revista d'informació agrícola que portava el nom de *Boletín de la Región Económica de Cataluña*, el qual recollia l'activitat dels centres agrícoles de l'Estat a Catalunya, a més d'informacions sobre les collites o la meteorologia. El número més alt que hem consultat és el 160, del 30 d'abril de 1919.

que en relació a l'agricultura es portaven a terme a la província,⁴⁶ col·laborar amb les publicacions oficials de la regió, formar estadístiques agrícoles, pecuàries i de producció que eren enviades a la Junta Consultiva Agronòmica,⁴⁷ la qual resumia els treballs per donar-li publicitat, dirigir els laboratoris agrícoles, camps experimentals, càtedres ambulants, realitzar investigacions científiques a la regió i, finalment, també tenien la missió de donar consells als agricultors que ho sol·licitaven.⁴⁸

Des de principis del segle XX, l'administració central va començar a intervenir en aspectes sanitaris relacionats amb l'agricultura i la ramaderia. Pel que fa a l'agricultura, fins a l'any 1910 no va començar-se a organitzar uns serveis d'inspecció regionals de sanitat al camp. Pel que fa a la ramaderia, tot i que des de mitjan segle XIX s'havia produït força legislació en el tema de la sanitat pecuària interior i a les fronteres, els seus resultats van ser un fracàs perquè com deia una memòria de la Direcció General d'Agricultura:

España ha legislado, como han legislado las demás naciones, sobre asuntos de Sanidad pecuaria, y acaso nuestras leyes no sean peores ni menos sabias que las promulgadas por los Gobiernos de otros países; pero mientras en éstos se ponía empeño en que por todas fueran cumplidas, en el nuestro, encomendada su ejecución á personas rutinarias y á Autoridades apáticas, vinieron á constituir una arma sin valor alguno para la defensa.⁴⁹

La creació d'un cos superior d'inspectors d'higiene i sanitat pecuàries format per veterinaris, a través del Reial Decret del Ministeri de Foment del 25 d'octubre de 1907, va intentar superar els problemes que fins aleshores havien tingut l'aplicació de la legislació sobre sanitat pecuària. Els treballs encomanats als inspectors eren els de: realitzar estadístiques sanitàries, inspeccionar fires i mercats, inspeccionar les parades de sementals, realitzar pràctiques preventives i d'inspecció. El cos d'inspectors d'higiene i sanitat pecuàries

⁴⁶Dos exemples d'informacions sobre l'agricultura de la província són les publicacions: SERVICIO AGRONÓMICO NACIONAL. PROVINCIA DE BARCELONA, *Dos plagas que atacan á los alcornocales y alfalfares*, Barcelona 1931 i SERVICIO AGRONÓMICO NACIONAL. PROVINCIA DE BARCELONA, *Dos nuevas plagas en los avellanos, ciruelos y perales*, Barcelona 1931.

⁴⁷La Junta Consultiva Agronòmica era un organisme de caràcter central creat per Reial Decret del 14 d'agost de 1882, que amb anterioritat s'havia anomenat Junta Consultiva Inspector i posteriorment, a partir de 1924, Consell Agronòmic.

⁴⁸Per saber més detalladament les atribucions dels serveis agronòmics vegeu MINISTERIO DE FOMENTO, *Op. cit.*, pp. 337-339.

⁴⁹MINISTERIO DE FOMENTO, *Memoria relativa a los servicios de la Dirección general de Agricultura...*, *Op. cit.*, p. 511.

comptava amb un representant a cada capital de província, que era el cap dels subdelegats i veterinaris titulars de la província. A més també hi havia inspectors als ports i les fronteres.

La riquesa forestal de l'Estat era un altre dels camps relacionats amb el món agrari en què el govern de l'Estat va intervenir. En la primera meitat del segle XIX, va començar-se a sentir la necessitat de conservar i restaurar els boscos, un Reial Decret del 30 d'abril de 1835 disposava que dins el Cos d'Enginyer Civils existís una inspecció de boscos, el 1848 va inaugurar-se una Escuela Especial de Ingenieros de Montes a Villaviciosa de Odón, més tard traslladada a San Lorenzo del Escorial.⁵⁰

Durant molts anys els intents de racionalitzar l'explotació dels boscos van topar amb l'oposició frontal de particulars. Tot i l'oposició que trobava, el govern va crear una secció directiva i inspectora de les ordenacions dels boscos públics (1890), un servei hidrológico-forestal i piscícola (1888) dedicat a les repoblacions. Existia també un servei ordinari que havia dividit el territori de l'Estat en 37 districtes forestals, a Catalunya hi havia tres districtes: Barcelona-Girona-Balears, Tarragona-Castelló i Lleida. Aquest districtes tenien uns serveis d'inspecció, amb un cap al capdavant, que s'ocupaven principalment d'assegurar la conservació de la propietat forestal pública, els districtes comptaven amb un cos de guarderia rural per vigilar els abusos contra els boscos públics.

L'ensenyament va ser un altre dels camps en què el govern espanyol va intervenir. Per portar a terme l'ensenyament de l'agricultura en diferents graus, el govern de l'Estat espanyol va organitzar uns pocs centres docents. Encara que abans ja havia tingut alguna intervenció en el camp de l'ensenyament, no va ser fins a l'any 1856, quan va començar a funcionar l'Escola Central d'Agricultura a Aranjuez, que es van assentar les bases de l'ensenyament superior agrícola a l'Estat. A l'Escola Central d'Agricultura es formaven els enginyers agrònoms i perits agrícoles. Amb el pas del temps l'Escola va canviar d'emplaçament i de denominació,⁵¹ també va experimentar algunes reformes, les més importants de les quals van ser les de vincular la docència amb la pràctica científica. Així a partir de l'any 1903, la que en aquells moments es deia Escola General d'Agricultura estava vinculada a cinc estacions agrícoles, que li proporcionaven els mitjans per poder experimentar i per completar les classes teòriques amb pràctiques.

⁵⁰Vegeu MINISTERIO DE FOMENTO, *Memoria relativa á los servicios de la Dirección general de Agricultura, Minas y Montes, Servicios de Minas y Montes*, Madrid 1912, Tom II, pp. 267-456.

⁵¹El 1869 es va traslladar a la Florida (prop de Madrid), el 1876 va canviar el nom per Escola Superior d'Enginyers Agrònoms, el 1878 va passar a dir-se Escola General d'Agricultura, el 1881 fou anomenat Institut Agrícola Alfons XII, el 1892 va recuperar el nom d'Escola General d'Agricultura.

Completaven l'acció dels governs espanyols en agricultura l'establiment d'alguns centres agrícoles de diferent caràcter per tot l'Estat, entre els que hi havia granges model i estacions agràries, tots ells eren uns establiments dedicats a l'experimentació i, de vegades, també a l'ensenyament.⁵² Les granges acostumaven a oferir uns coneixements pràctics i elementals, estaven destinades a una formació més de tipus professional. En canvi, les estacions agràries, especialitzades segons l'agricultura o ramaderia de la zona on estaven establertes, tenien un caràcter més científic. Amb importants excepcions, la vida de les granges model i de les estacions especials no va ser gaire activa. Pel que fa a les que van ser establertes a Catalunya en parlarem amb més detall en el pròxim apartat.

En general, la falta de mitjans de tota mena i l'organització d'un sistema excessivament burocratitzat impedié un funcionament adequat dels organismes agraris que depenien de l'Estat. L'any 1907, en les respostes a una circular adreçada per la Direcció General d'Agricultura als enginyers agrònoms directors dels diferents organismes agrícoles oficials, les respostes enviades des dels serveis agronòmics provincials de Catalunya, majoritàriament es queixaven de la manca de mitjans i del fet d'haver de realitzar taques excessivament burocràtiques, amb moltes poques possibilitats d'investigar i d'entrar en contacte amb els agricultors.⁵³

L'excessiva burocratització havia convertit els enginyers agrònoms en uns funcionaris dedicats omplir paperassa oficial de tota mena, cosa que dificultava que poguessin intervenir directament i ràpidament en els problemes que tenia l'agricultura. El cap dels serveis agronòmics de Girona, Francisco Ullastres, es queixava de la lentitud en intervenir els problemes agrícoles, demanava més personal perquè pogués recórrer les comarques gironines solucionant els problemes dels agricultors i l'establiment d'un laboratori d'investigació.⁵⁴ La precarietat en què vivien feia que quan tenien disponibilitat per intervenir contra alguna plaga, la collita ja s'havia perdut.

El fet d'haver creat uns organismes burocratitzats allunyats dels agricultors, provocava que els enginyers agrònoms fossin generalment vistos amb desconfiança. El cap del Servei

⁵²Per un exemple d'un estudi del funcionament d'aquestes granges, de fora de Catalunya, vegeu Lourenzo FERNÁNDEZ PRIETO, *A Granxa Agrícola-Experimental da Coruña...*, Op. cit., Xunta de Galicia, Santiago 1988.

⁵³Archivo del Ministerio de Agricultura, Lligall 101. Hem consultat les respostes dels serveis agronòmics de Barcelona, Girona i Tarragona, de la jefatura de la regió agronòmica de Catalunya, de les estacions enològiques de Reus i Vilafranca del Penedès i de l'Escola Província d'Agricultura de Barcelona. Agraïm a Ramon Garrabou que ens hagi facilitat aquesta informació.

⁵⁴*Ibid.*

Agronòmic de Barcelona, Ignacio V. Clarió, manifestava l'any 1907 que calia solucionar aquella situació amb urgència, a través d'intervencions que permetessin guanyar la confiança dels agricultors.⁵⁵ Els membres dels serveis agrònomicos provincials havien de tenir una actuació més directa sobre la agricultura, havien de rebre l'autorització per sortir de les seves oficines i posar-se en contacte amb els agricultors.

L'establiment d'una xarxa d'estacions agrícoles de diferent mena va permetre un major intervenció en els problemes agrícoles dels organismes que depenien directament de l'Estat. No obstant això, aquestes van patir també la manca de mitjans econòmics i de personal. A Catalunya les estacions enològiques de Vilafranca del Penedès i de Reus van ser les que van tenir una actuació més destacada, cosa que en gran part va ser deguda a l'esforç personal que hi van posar els seus directors, les altres estacions van passar més desapercebudes.

Com ja ha estat assenyalat per altres autors, com a mínim pel que fa al segle XIX, la nombrosa legislació agrícola que van promulgar els diferents governs espanyols, encara que intentava copiar el que feien els països més avançats, més que un signe de vitalitat, era un símptoma de endarreriment i de no tenir una línia política gaire clara.⁵⁶ Pràcticament, no va ser fins el segle XX, en què comencem a trobar institucions oficials agrícoles que van tenir un paper important en el foment de l'agricultura i la ramaderia.

Des de mitjan segle XIX, els diferents governs espanyols que es van succeir van crear un entramat institucional per intervenir en l'agricultura, des de la qual van desplegar una acció tècnica agrària, que amb més o menys atenció contemplava l'ensenyament, la investigació i l'oferiment de serveis tècnics als agricultors i ramaders. No obstant això, l'efectivitat de les disposicions que en relació a l'agricultura va portar a terme els governs de l'Estat va ser força desigual, sovint, els seus plans per intervenir no van acabar de complir-se i, en els casos en què sí, les institucions que van crear van tenir molts problemes per poder portar a terme la seva labor, sovint van necessitar de la col·laboració dels ajuntaments i les diputacions provincials per poder subsistir.

⁵⁵*Ibid.*

⁵⁶Lourenzo FERNÁNDEZ PRIETO, *Labregos con ciencia...*, *Op. cit.*, Xerais, Vigo 1992, p. 55.

3. Els centres agrícoles estatals a Catalunya

La relació de centres agrícoles depenents de l'Estat a Catalunya no va ser gaire extensa. Els governs espanyols havien promulgat una legislació destinada a estendre centres d'ensenyament, investigació i pràctiques agrícoles a tot l'Estat, però en general a Catalunya va ser gràcies als ajuntaments, les diputacions, les associacions agràries i, també, a l'insistència d'alguns destacats enginyers agrònoms que van formar-se la majoria de centres agrícoles estatals. Mentre que alguns d'aquests centres, tot i que van comprar-se terrenys i van construir-se edificis, van funcionar molt poc temps, uns altres van tenir una activitat més important i constant en el temps.⁵⁷

Va ser des de diversos sectors de la societat catalana que va pressionar-se l'Estat espanyol perquè establís centres agrícoles a Catalunya, els diferents governs havien fet un plans d'extensió per tot el territori de diferents establiments agrícoles, però sense les peticions i el suport que van donar-se en diverses poblacions de Catalunya, l'obra agrícola de l'Estat espanyol hauria estat encara molt més migrada del que va ser en realitat. Generalment, la forma d'estendre l'obra agrícola de l'Estat va ser la d'afavorir a qui insistien més demanava i oferia també col·laboració econòmica. Aquesta manera d'actuar va ser una de les causes de la feblesa dels centres agrícoles estatals, els quals depenien de la bona predisposició d'uns governs que actuaven com qui fa favors a l'hora de concedir una estació agrària en una determinada població, però que li costava molt de dotar-la de mitjans, personal i recursos necessaris per poder funcionar permanentment i a ple rendiment.

3.1. La Granja Experimental de Barcelona

El primer centre agrícola que va formar-se a Catalunya fomentat per l'Estat va ser la Granja Experimental de Barcelona.⁵⁸ Els antecedents de la Granja Experimental de Barcelona venien de lluny, l'any 1784 el marquès de Ciutadilla va cedir al Col·legi de

⁵⁷Per una visió de conjunt, centrada en els centres oficials dedicats a la viticultura vegeu Juan Luis PAN-MONTOJO GONZÁLEZ, "Los orígenes de la intervención estatal en la viticultura: Las estaciones vitícolas, enológicas, anfiloxéricas y enotécnicas (1870-1900)" a Emili GIRALT (Coord.), *Vinyes i vins: mil anys d'història*, Publicacions de la Universitat de Barcelona, Barcelona 1993, pp. 119-130.

⁵⁸Sobre la Granja vegeu Epifanio DE FORTUNY Y DE SALAZAR, "Historia del desarrollo de las enseñanzas de Agricultura en la Escuela de Barcelona" a *Anales de la Escuela de Peritos Agrícolas y Superior de Agricultura y de los Servicios Técnicos de Agricultura*, 1954-55, vol. XIII, especialment pp. 356-357. Part de la documentació de la Granja Experimental de Barcelona es conserva a la Biblioteca de Catalunya en el fons de la Junta Provincial d'Agricultura, Indústria i Comerç de Barcelona.

Cirurgia de Barcelona els Horts de Sant Pau per, seguint una moda estesa entre l'aristocràcia d'aquells moments, dedicar-los a jardí botànic. Davant el creixement urbà, l'any 1854 el marquès de Sentmenat, hereu i descendent del marquès de Ciutadilla, va fer donació d'uns altres terrenys coneguts com la Torre del Pla, de la vila de Gràcia. Una part dels nous terrenys es va dedicar a jardí botànic, l'altra part a la creació d'una granja model experimental per a l'ensenyament de l'agricultura en general, d'aquesta manera va néixer la Granja Experimental de Barcelona.

Hi havia certa continuïtat entre la Granja Experimental de Barcelona i els centres d'ensenyament que havien existit amb anterioritat, destacades personalitats que havien treballat a l'Escola de la Junta de Comerç van formar part del personal de la Granja, com el professor Jaume Llansó. El 1863, Jaume Llansó va organitzar un curs agrícola pràctic, per alumnes interns, a la Granja Experimental de Barcelona, encara que va morir aquell mateix any, el seu successor Josep Tristany i Serret va mantenir el projecte d'organitzar el curs agrícola pràctic.⁵⁹ D'aquesta manera la Granja Experimental de Barcelona tenia un curs propi, en el camp d'ensenyament, abans només havia servit de camp de pràctiques pels alumnes de l'institut de secundària de Barcelona.

Tot i el caràcter oficial de la Granja Experimental de Barcelona, les connexions que tenia amb experiències anteriors, el fet de néixer gràcies a una donació o que l'Estat no organitzés l'ensenyament superior de l'agricultura fins un any després de la seva fundació, mostren com el principal interès en aquella iniciativa el van tenir certs sectors de la societat barcelonina. La Granja Experimental de Barcelona va quedar força oblidada per part de l'administració pública, de manera que quan el 1881 el govern va crear les seves granges a Sevilla, Granada i Saragossa, no es va tenir en compte la que ja existia a Barcelona.

La Granja comptava amb les aportacions econòmiques de la Diputació Provincial, l'Ajuntament de Barcelona i el marquès de Sentmenat, que quan en alguns moments de la seva història van deixar de col·laborar-hi, feien reduir l'activitat de la Granja. Tot i les ajudes que rebia, les peticions provinents del director de la Granja Experimental cap l'Ajuntament i la Diputació de Barcelona en demanda de més diners, perquè segons ell no

⁵⁹ *Contextación al interrogatorio sobre el estado de la enseñanza agrícola y acerca los medios de contribuir á su propagación y al fomento de la agricultura*, Junta Provincial de Agricultura, Industria y Comercio de Barcelona, Barcelona 1863, pp. 8-10.

es podien portar a terme tots els projectes que volien, mostren les dificultats que tenia aquell centre agrícola per subsistir.⁶⁰

Durant els primers anys d'existència, la Granja Experimental de Barcelona va ser fonamentalment un centre d'ensenyament agrícola amb un caràcter molt pràctic. La Granja donava uns estudis de tres anys a nois d'entre 14 i 16 anys d'edat en un règim d'internat. Entre els alumnes n'hi havia que pagaven els estudis i d'altres que hi estaven pensionats per alguna institució pública. Les pràctiques que realitzaven els alumnes consistien a treballar als camps de la Granja, sota les ordres del jardiner, però a més rebien un ensenyament teòric sobre el conreu en general, jardineria, horticultura i ramaderia. A més també rebien lliçons de lectura, escriptura i doctrina cristiana. La Granja no era exclusivament un centre d'ensenyament agrícola, sinó que els seus alumnes rebien el tipus d'educació que els organismes públics creien que era necessària per a joves d'aquella edat per aconseguir la formació més imprescindible.⁶¹

Cap a finals del segle XIX, la Granja Experimental de Barcelona va augmentar l'activitat que portava a terme, entre les tasques que realitzava n'hi havia de quatre tipus: treballs d'experimentació i propaganda agrícola, observatori, estació ampeleogràfica i el d'ensenyament de perits i capatassos agrícoles, amb internat.⁶² Analitzem més detalladament cadascun d'aquests aspectes.

Les experiències agrícoles que acostumava a fer la Granja Experimental eren per millorar el rendiment de blats,⁶³ patates, tabac i conreus d'horta. Destaca que s'assagessin les possibilitats de conrear de productes agrícoles industrials tal com el tabac, la remolatxa sucrera o el cotó.⁶⁴ També destacaven les experiències que feien per buscar aliments pel bestiar, van fer assajos per alimentar bestiar amb arbustos i arbres, utilitzant fulles de morera, acàcia i vinya i, també, amb plantes farratgeres. Dintre les experiències que es

⁶⁰José TRISTANY Y SERRET, *Memoria leída por el Director de la Granja Experimental de la provincia de Barcelona en la inauguración del 4º curso trienal de alumnos agricultores prácticos*, Barcelona 1866, pp. 3-13.

⁶¹*Reglamento para los alumnos cultivadores prácticos de la Granja Esperimental [sic] de Barcelona*, Barcelona 1862, pp. 5-11.

⁶²GRANJA EXPERIMENTAL DE BARCELONA, *Memoria correspondiente al año 1895 a 1896*, Barcelona 1897, p. 4.

⁶³GRANJA EXPERIMENTAL DE BARCELONA, *Experimentaciones hechas durante el año 1893-94. Cereales*, Barcelona 1896.

⁶⁴Vegeu per exemple les publicacions GRANJA EXPERIMENTAL DE BARCELONA, *Experimentaciones hechas durante el año 1894. Remolatcha*, Barcelona 1896, ÍDEM., *Primer ensayo del cultivo y elaboración del tabaco*, Barcelona 1916 i GRANJA EXPERIMENTAL Y ESCUELA PROVINCIAL DE AGRICULTURA DE BARCELONA, *Breves instrucciones para el ensayo del cultivo del algodónero*, Barcelona 1901.

portaven a terme a la Granja se'n feien també amb maquinària. Durant el període 1895-96 van realitzar una experiència sobre el cost de la batuda mecànica, utilitzant una batedora Ofverums Bruk, fabricada a Suècia, que pertanyia al Servei Agronòmic de Barcelona.

Com a tasca de propaganda, consultes i laboratori, es donaven a conèixer noves experiències, deixant visitar la Granja als agricultors i difonent-les a través de periòdics. El personal tècnic de la Granja responia les consultes que li formulaven els agricultors, hi havia uns laboratoris on es podien realitzar anàlisis. Una mostra del tipus i quantitat d'anàlisis realitzades és la següent:

Anàlisis realitzades a la Granja Experimental de Barcelona

	1895-96	96-97	97-98
Terra	45	58	64
Vi	6	3	4
Aigua	4	1	3
Adobs	2	1	4
TOTAL	57	63	75

FONT: GRANJA EXPERIMENTAL DE BARCELONA, *Memoria correspondiente al año 1895 a 1896*, Barcelona 1897; *Memoria correspondiente al año 1896 a 1897*, Barcelona 1898 i *Memoria correspondiente al año 1897 a 1898*, Barcelona 1899.

La Granja Experimental també actuava com a observatori, registrava dades que podien tenir interès pels agricultors i ramaders. Entre les dades que recollia hi havia les observacions metereològiques, les observacions fenològiques, que registraven els dies en què diferents vegetals treien les primeres fulles, flors, fruites i desfoliació. També registraven l'estat sanitari i les epidèmies vegetals i animals, a més de donar informació sobre pràctiques culturals més adients per a cada producte. Per poder recollir informacions en tot l'àrea d'influència de la Granja, van muntar una xarxa d'observació, amb una quarentena de corresponsals residents en diferents poblacions, que els permetia recollir informació de bona part de Catalunya i les Balears.⁶⁵

Des del gener de 1893 hi havia dins la Granja Experimental una Estació Ampeleogràfica, que comptava amb un mostrari de ceps americans, a més tenia una

⁶⁵GRANJA EXPERIMENTAL DE BARCELONA, *Observatorio meteorológico de la Granja y red meteorológica. Provincias de Barcelona, Baleares, Gerona, Lérida y Tarragona. Memoria correspondiente al año meteorológico de 1895 á 1896*, Barcelona 1897.

col·lecció de mostres de les varietats de vinya més importants que es conreaven a Catalunya i algunes de la resta de l'Estat. Formava part de l'Estació Ampeleogràfica un camp d'experimentació, on es tractava d'adaptar varietats del país amb empelts americans.

Tot i que la Granja comptava amb personal aportat des del govern de l'Estat, va ser la Diputació de Barcelona qui, excepte en uns breus períodes, va fer-se càrrec de l'ensenyament agrícola a Barcelona. La participació de l'Estat en ensenyament va limitar-se pràcticament entre els anys 1890 i 1893, el 1890 es creaven unes escoles de perits agrícoles en diversos llocs de l'Estat, una de les quals va correspondre a la Granja Experimental de Barcelona, però les escoles d'aquest tipus que es trobaven fora de Madrid van ser suprimides el 1893.

L'any 1894 la Diputació de Barcelona va crear les Escoles de Perits i Capatassos Agrícoles, a partir de 1898 anomenada Escola Provincial d'Agricultura.⁶⁶ El creixent suport que es va donar a l'Escola des de la Diputació de Barcelona, va anar en detriment de la Granja, que tot i que a finals de segle va tenir una dels períodes de més activitat, la necessitat de traslladar-la i la progressiva desvinculació entre la Granja Experimental i l'Escola Provincial d'Agricultura la van abocar a una crisi que era descrita de la següent manera:

Circunstancias de carácter económico superiores aún á las indicadas y que desde hace siete años pesan sobre esta Granja, considerada en situación de traslado, con un presupuesto á todas luces insuficiente, con sólo unos cuantos obreros, privados del auxilio que prestava antes la Diputación, consistente en cinco ó seis obreros, destinados hoy a trabajar en terrenos propios de la Escuela provincial de Agricultura; sin ganado de labor ni de renta, con maquinaria impropia para el cultivo de esta finca.⁶⁷

Així les coses, la Direcció General d'Agricultura, Mines i Monts va dotar a la Granja Experimental Agrícola de recursos per funcionar com a centre d'experimentació i demostració, però en deixar la Diputació de Barcelona de col·laborar amb la Granja, aquesta perdia un dels seus principals suports, cosa que va fer reduir considerablement la seva activitat.

Per Reial Ordre del 22 d'agost de 1893, se suprimien les escoles de perits agrícoles que havien estat creades el 1887 (Barcelona, València, Saragossa i Jerez). L'any següent, el

⁶⁶GRANJA EXPERIMENTAL DE BARCELONA, *Resumen del reglamento de la Escuela Provincial de Agricultura de Barcelona*, Barcelona 1902, p. 3.

⁶⁷MINISTERIO DE FOMENTO, *Op. cit.*, p. 176.

1894, la Diputació de Barcelona a organitzar pel seu compte una escola de perits i capatassos agrícoles, coneguda com Escola Provincial d'Agricultura. Aquest nou centre comptava amb l'autorització del govern, però la única relació que tenia amb organismes de l'Estat era que el personal facultatiu de la Granja Experimental hi treballava com a professorat, l'Escola Provincial però depenia de la Diputació i, esporàdicament comptava amb ajudes econòmiques de l'Ajuntament de Barcelona.

La independència de l'Estat que tenia de l'Escola Provincial d'Agricultura, no era una cosa del tot volguda, perquè tal com expressava el reglament de l'Escola, aquest centre seguia el model del de l'Escola General d'Agricultura de Madrid.⁶⁸ Tot i això el fet que fos la Diputació de Barcelona la principal institució que donava suport a l'Escola va facilitar la constitució, uns quants anys més tard i en una situació política diferent, d'un centre d'ensenyament superior d'agricultura intencionadament diferenciat del que oferia l'Estat en les seves escoles.

L'Escola Provincial d'Agricultura era el precedent immediat de l'Escola Superior d'Agricultura, per aquesta raó i perquè la vinculació de l'Estat amb el primer d'aquests centres era petita, tractarem de l'Escola Provincial més endavant, dins els antecedents que van afavorir la creació de l'Escola Superior d'Agricultura l'any 1912.

3.2. L'Estació Enològica de Vilafranca del Penedès

L'acord obrir l'Estació de Viticultura i Enologia de Vilafranca del Penedès data de l'any 1902.⁶⁹ Un conveni entre el govern de l'Estat i l'Ajuntament de la població, a través del qual el primer es comprometia a pagar les despeses de personal i material i el segon a facilitar el local i la vinya per a l'experimentació, va permetre començar a posar en funcionament l'Estació de Viticultura i Enologia de Vilafranca del Penedès.⁷⁰ Durant els cinc primers anys, el director del centre va ser el conegut enginyer agrònom, expert en

⁶⁸GRANJA EXPERIMENTAL DE BARCELONA, *Reglamento de las Escuelas de Peritos y Capataces Agrícolas*, Barcelona 1894. Vegeu el Capítol II, article 1r, pp. 6-7.

⁶⁹Sobre aquest centre hi ha el treball de doctorat d'Antoni SAUMELL I LÀZARO, *Crisi vinícola i renovació tecnològica al Penedès: L'Estació Enològica de Vilafranca del Penedès entre els anys 1902 i 1922*, Institut Universitari d'Història Jaume Vicens Vives, Universitat Pompeu Fabra, setembre 1993. L'autor tracta més extensament que nosaltres la història d'aquesta institució, amb aquest apartat nosaltres només exposem esquemàticament les característiques i activitats d'aquell centre, a diferència de Saumell però, nosaltres hem estudiat un període més ampli sobre l'activitat de l'Estació Enològica de Vilafranca del Penedès.

⁷⁰MINISTERIO DE FOMENTO, *Antecedentes relativos á la Estación Enològica de Villafranca del Panadés: Su historia y funcionamiento actual*, Dirección General de Agricultura, Minas y Montes, Madrid 1911.

viticultura, Claudio Oliveras Massó, que el 1907 va ser substituït en el càrrec per Cristòfor Mestre.⁷¹ El 1903 va obrir-se al públic un laboratori químic per analitzar mostres de vi, progressivament van inaugurar-se noves dependències fins arribar a tenir, una càtedra amb material pedagògic, una exposició permanent de la maquinària enològica més perfeccionada del país i l'estranger, un celler i uns laboratoris microgràfics.

A mesura que l'Estació de Viticultura i Enologia de Vilafranca del Penedès va començar a créixer van formar quatre seccions, que eren: la secció de serveis de cooperació tècnica amb viticultors i comerciants de vi, la secció d'estudis experimentals, la secció d'ensenyament i, finalment, la secció de treballs complementaris. Analitzem una mica més detalladament els treballs que realitzaven cada una d'aquestes seccions.

A. Secció de cooperació tècnica amb els viticultors i els comerciants de vi

El suport tècnic a viticultors i comerciants de vi que donava l'Estació de Viticultura i Enologia de Vilafranca del Penedès era una de les seves principals activitats, l'Estació comptava amb unes instal·lacions especialitzades que amb els anys van anar-se ampliant,⁷² d'entre aquestes destaquen el laboratori, els quals servien per fer una multitud d'anàlisis que, entre altres coses, servien per resoldre peticions fetes per particulars. Aquesta era la secció que més activitat tenia.

Dins la secció de cooperació tècnica es portaven a terme les següents activitats:

- a.- Contestaven gratuïtament les consultes sobre afers de l'especialitat.⁷³
- b.- Practicaven anàlisis científiques o comercials sobre diversos productes vitícoles, enològics i els seus derivats que els hi enviaven particulars.⁷⁴
- c.- Assajos de millorament legal de vins defectuosos obtinguts pels viticultors.⁷⁵

⁷¹Una biografia d'aquest enginyer agrònom la trobareu a Josep GIRALT I RAVENTÓS, "Cristòfor Mestre i Artigas (1879-1969): l'home i el científic" a Emili GIRALT (Coord.), *Vinyes i vins: mil anys d'història*, Publicacions de la Universitat de Barcelona, Barcelona 1993, pp. 207-212. Vol. I.

⁷²El 1915 van ampliar-se les instal·lacions, l'Ajuntament va comprar una casa veïna a l'Estació de Viticultura i Enologia i entre aportacions d'aquest i de l'Estat van fer una remodelació, vegeu ESTACIÓN ENOLÓGICA DE VILAFRANCA DEL PANADÉS, *Resumen de su funcionamiento en 1915*, Vilafranca [1916], p. 9.

⁷³Segons les memòries anuals de l'Estació de Viticultura i Enologia de Vilafranca del Penedès l'evolució de demandes de consultes entre 1915 i 1930 va ser la següent: 1915 (3.008), 1920 (2.288), 1925 (2.004) i 1930 (2.294).

⁷⁴L'evolució d'aquestes anàlisis va ser: 1910 (1.868), 1915 (4.567), 1920 (12.184), 1925 (13.080) i 1930 (14.386).

⁷⁵El nombre de mostres de vins malalts o sospitosos de ser-ho enviades va ser de: 1915 (306), 1920 (112), 1925 (46), 1930 (123).

d.- Posant a disposició del públic estudiós les obres especialitzades de la biblioteca del centre.⁷⁶

e.- Facilitant la visita dels viticultors i elaboradors de vi a les vinyes d'experimentació i el museu de material vitícola i enològic del centre.

f.- Serveis tècnico-comercials als productors de vins i matèries derivades. Determinaven el grau alcohòlic dels vins que els hi enviaven, com un element indispensable per saber el seu valor comercial, així com la seva acidesa volàtil, dada que indicava les probabilitats de conservació o alteració dels vins.⁷⁷

g.- Donaven suport als exportadors davant les dificultats d'ordre químic que, de vegades injustificadament, trobaven a les duanes i mercats estrangers per desconeixement de les característiques dels vins catalans.⁷⁸

h.- Comprovaven aparells i material per les anàlisis comercials que es portaven a terme en laboratoris enològics particulars.⁷⁹

B. Secció d'estudis experimentals

L'experimentació era una segona direcció en què treballava l'Enològica, perquè un dels seu objectiu era el d'anar a l'avantguarda en matèria de coneixements enològics per poder aconsellar i orientar als productors viticultors de la regió. Per portar a terme aquesta tasca l'Enològica disposava d'una vinya d'experimentació, d'uns laboratoris i un celler que també eren utilitzats per l'ensenyament que es donava al centre. Les principals experimentacions que portava a terme l'Enològica des que va fundar-se poden agrupar-se en tres grups: vitícoles, químiques i enològiques.

Les experimentacions vitícoles que van realitzar eren molt nombroses, algunes van ser breus i unes altres van tenir més continuïtat, com a mostra exposem les que s'havien portat a terme durant els primers anys:⁸⁰

a.- Estudi de la productivitat de diferents varietats de ceps.

b.- Estudi sobre l'afinitat entre diferents varietats de ceps europeus i els portaempelts que amb més freqüència són destinats a la reproducció.

⁷⁶L'any 1932 hi havia a la biblioteca 2.791 volums registrats més un ampli conjunt de revistes especialitzades.

⁷⁷En nombre de mostres va seguir aquesta evolució: 1915 (1.940), 1920 (1.836), 1925 (1.267) i 1930 (1.610).

⁷⁸Un informe fet per l'Estació de Viticultura i Enologia de Vilafranca del Penedès i per l'Estació Enològica de Reus per facilitar l'exportació de vins catalans a Suïssa el trobareu a FEDERATION D'EXPORTATEURS DE VINS DE LA CATALOGNE, *Rapports des centres officiels du Ministère de l'Agriculture et des Travaux Publics d'Espagne sur la relation acide tartrique: acidité fixe dans les vins de la Catalogne*, Barcelona 1919.

⁷⁹Nombre d'aparells enològics enviats per a la seva comprovació: 1920 (32), 1925 (24) i 1930 (13).

⁸⁰MINISTERIO DE FOMENTO, *Antecedentes relativos a la Estación Enológica de Villafranca...*, Op. cit, pp. 7-12.

- c.- Estudi de la influència dels adobs en el conreu de la vinya.
- d.- Estudi del conreu superficial de la vinya per comparar-lo amb el conreu profund, segons la pràctica cultural acostumada al país.
- e.- Estudis dels mitjans per combatre l'antracnosi, oïdi, mildiu, cuc del raïm i altres plagues.

Les principals experimentacions de laboratori efectuades van ser:

- a.- Estudi sobre els mitjans d'investigació del gas sulfurós lliure i total utilitzats per l'elaboració de vins.
- b.- Estudi de la composició general dels vins dels diferents termes municipals que integren la comarca del Penedès.
- c.- Estudi químic de la riquesa en sucre dels mostos de diferents varietats de ceps.
- d.- Estudi químic de la riquesa en acidesa dels mostos de diferents varietats de ceps.

Les experimentacions d'enologia van versar sobre els següents temes:

- a.- Assajos d'elaboració de tipus de vins comercials amb raïm defectuós.
- b.- Assajos dels mètodes de sulfitació per als vins, utilitzant metabisulfit de potassi, tal com recomenaven prestigiosos enòlegs francesos.
- c.- Assaig de concentració de mostos al buit, pràctica que en aquells moments estava molt implantada a Itàlia.
- d.- Assaig de vinificació contínua pel sistema industrial anomenat vineria.

Com a fruit d'aquestes i altres investigacions l'Estació de Viticultura i Enologia va publicar petites obres per difondre els resultats que havien obtingut entre els viticultors.⁸¹

C. Secció d'ensenyament

Anualment, l'Estació Enològica de Vilafranca del Penedès ofería diferents classes d'ensenyament, un curs breu intensiu d'enologia, un curs d'anàlisi comercials de vins i un curs nocturn de viticultura i enologia, fora de l'Estació Enològica, durant els primers anys també van portar terme ensenyament ambulant en aquelles poblacions vitícoles de la zona que el sol·licitaven.

⁸¹Vegeu les publicacions amb els següents títols: *Instrucciones contra la cochylis*, *Instrucciones contra la antracnosis*, *Instrucciones para la vinificación de uvas averiadas*, *Instrucciones para la vinificación de uvas mildewadas*, *Sobre los azufres precipitados (negros)*, *Estudio de la regla Halphen aplicada a los vinos del Panadés*, *Sobre el rendimiento de la fermentación alcohólica*, *Contribución al estudio del enturbiamiento de los vinos producido por la adición de hielo* i *Instrucciones prácticas para el empleo del gas sulfuroso en la vinificación*. D'altres estudis no es van arribar a publicar tals com el *Estudio de los vinos de la zona vinícola del Panadés, cosecha de 1913* i *Estudio de los vinos de las zona vinícolas del Panadés, de Igualada y del Ampurdán, cosecha de 1914*.

L'ensenyament a través de cursos breus intensius havia aconseguit un gran desenvolupament en els països més avançats en agricultura, l'any 1908 el director de l'Estació Enològica va assistir a un curs breu de viticultura que es realitzava a l'Estació Enològica de Beaune (Borgonya). Adaptant-los a les condicions peculiars del país, dels anys 1909 al 1912 van fer-se uns cursos breus intensius de viticultura que, a causa dels resultats satisfactoris que van tenir es van implantar definitivament el curs 1913, oficialment van ser aprovats pel Reial Decret de 23 de maig de 1913.⁸²

Els cursos breus intensius duraven deu dies consecutius, els alumnes havien de ser major de 20 anys i pagar una matrícula, les places eren limitades i a les tardes es realitzaven unes excursions optatives a camps, indústries i finques agrícoles de la zona.⁸³ Com a complement als cursos breus intensius d'enologia que anualment organitzava l'Estació Enològica de Vilafranca, també es feien pràctiques de celler i de degustació de vins.⁸⁴

Des de l'any 1913 l'Estació Enològica de Vilafranca donava cursos breus d'anàlisi comercials de vins, amb unes característiques molt pràctiques. Estaven especialment destinats a persones dedicades al comerç del vi, que necessitaven tenir uns coneixements químics bàsics per saber la composició que tenien els vins. Durant els primers anys, les places pel curs d'anàlisi comercials eren molt limitades, sempre hi havia més sol·licituds que places disponibles, perquè els laboratoris de l'Estació Enològica no podien absorbir més de 15 alumnes.⁸⁵ L'any 1924 un total de 43 alumnes havien seguit l'ensenyament dels cursos pràctics d'anàlisi comercials de vins, la majoria eren fills de viticultors o treballaven en cases d'exportació o comercialització de vins, una bona part dels alumnes eren de Vilafranca del Penedès, els altres eren de Barcelona ciutat o de les comarques vitícoles catalanes i només tres eren d'altres zones vitícoles de l'Estat espanyol.⁸⁶

⁸²ESTACIÓN ENOLÓGICA DE VILAFRANCA DEL PANADÉS, *Cursos breves intensivos de enologia*, Vilafranca 1914 i ÍDEM., *La enseñanza de Enología por medio de Cursos breves e intensivos para productores, criadores y comerciantes de vinos*, Vilafranca del Penedès [1922].

⁸³Vegeu el reglament dels cursos en qualsevol dels fullets de la nota anterior.

⁸⁴ESTACIÓN ENOLÓGICA DE VILAFRANCA DEL PANADÉS, *Cursos de prácticas metódicas de degustación de vinos*, Vilafranca del Penedès [1915] i ÍDEM., *Prácticas de bodega que forman parte de los Cursos breves e intensivos de Enología*, Vilafranca del Penedès, 1924.

⁸⁵Vegeu ESTACIÓN ENOLÓGICA DE VILAFRANCA DEL PANADÉS, *Cursos prácticos de análisis comerciales de vinos*, Vilafranca 1914.

⁸⁶ESTACIÓN ENOLÓGICA DE VILAFRANCA DEL PANADÉS, *Cursos prácticos de análisis comerciales de vinos*, Vilafranca del Penedès 1924, pp. 15-17.

Amb un caire no tan especialitzat, es donaven a l'Estació Enològica uns cursos nocturns de viticultura i enologia destinats a parcers i petits propietaris de Vilafranca del Penedès i els pobles de la rodalia. Amb aquests cursos nocturns s'aconseguia difondre coneixaments tècnics entre unes capes de la societat que, difícilment podien accedir als altres cursos que organitzaven. El primer curs oficial d'aquestes característiques va començar l'any 1913 amb un total de 55 inscrits, el segon el nombre d'inscrits va baixar a 47. El programa del curs, que era gratuït, comprenia teoria i pràctiques de celler i conreu sobre característiques i conreu de la vinya i l'obtenció del vi, l'últim tema tractava sobre la conveniència de constituir associacions agrícoles.⁸⁷

Entre l'any 1913 i el 1932, la relació d'alumnes que van assistir als cursos de l'Estació de Viticultura i Enologia de Vilafranca del Penedès, segons la província de procedència, era la següent:

Procedència dels alumnes de l'Estació Enològica

Àlaba	3	Cuenca	4	Salamanca	1
Albacete	13	Girona	17	Santander	3
Alacant	40	Granada	3	Sevilla	3
Astúries	15	Guipúscoa	10	Pamplona	14
Badajoz	7	Huelva	12	Tarragona	177
Balears	19	Osca	9	Terol	2
Barcelona	1.701	Jaén	2	Toledo	13
Biscaia	5	León	18	València	57
Burgos	4	Lleida	19	Valladolid	5
Cadiz	4	Logroño	15	Saragossa	31
Castelló	7	Madrid	16	Estranger	3
Ciudad Real	68	Málaga	2		
Còrdova	4	Múrcia	4		
Corunya	4	Orense	5	TOTAL	2.339

FONT: Cristóbal MESTRE ARTIGAS. Estación de Viti-cultura y Enología de Villafranca del Panadés, *Memoria de su funcionamiento en 1931 y 1932*, Vilafranca del Penedès [1933], p. 34.

Majoritàriament, els alumnes que van assistir als cursos eren de la província de Barcelona, seguits a molta distància pels de la Tarragona, una de les zones vinícoles més importants de Catalunya. No havien anat a l'Estació Enològica gaires estudiants provinents de les dues restants províncies catalanes, la proporció d'alumnes de Lleida i Girona estava

⁸⁷ ESTACIÓN ENOLÓGICA DE VILAFRANCA DEL PANADÉS, *Cursos nocturnos de viticultura y enología para aparceros y pequeños propietarios*, Vilafranca del Penedès 1914.

als mateixos nivells que el d'altres províncies de l'Estat. Tot i que hi havien assistit alumnes de molts llocs, la veritable influència de l'Estació Enològica de Vilafranca s'havia concentrat prop de la població on estava situada.

Els nivells d'assistència als tres cursos periòdics de l'Estació Enològica no van oscil·lar gaire. Entre els anys 1915 i 1930. Només l'any 1929 i 1930, a causa d'una malaltia del director de l'Estació, Cristòfor Mestre, van suspendre's alguns cursos, la mitjana d'inscrits superava cada any el centenar d'alumnes. Encara que van organitzar altres cursos durant la seva història, vegeu una mostra de la quantitat d'alumnes dels tres que van tenir una major periodicitat:

Alumnes dels cursos anuals de l'Estació Enològica

	1915	1920	1925	1930
Curs breu intensiu d'Enologia	52	44	40	41
Curs d'anàlisi comercials de vins	15	15	12	23
Curs de viticultura i enologia	63	73	61	--
TOTAL	130	132	113	64

FONT: Estación Enológica de Villafranca del Panadés, Cristóbal MESTRE ARTIGAS, *Resumen de su funcionamiento en 1915*; Idem., *Memoria de su funcionamiento en 1920*; Idem., *Memoria de su funcionamiento en 1925* i Cristóbal MESTRE ARTIGAS, Estación de Viti-cultura y Enología de Villafranca del Panadés, *Memoria de su funcionamiento en 1929 y 1930*, conjunt de fullets publicats a Vilafranca del Penedès.

A part de l'ensenyament que es donava dins l'Estació Enològica de Vilafranca del Penedès, també s'entenia com una pràctica d'ensenyament ambulant les conferències que el personal tècnic de l'Enològica donava a les poblacions de la zona. No hi havia un pla per extendre aquest ensenyament ambulant, sinó que eren els interessats qui havien de sol·licitar els serveis de l'Enològica, com deia Cristòfor Mestre, "Se visitan las poblaciones rurales que demuestran más interés por la enseñanza enológica, solicitándola el Ayuntamiento, la Cámara agrícola ó alguna otra entidad."⁸⁸

D. Secció de treballs complementaris

Com a tasques complementàries l'estació es documentava sobre els principals factors meteorològics que influïen en la vegetació. A més, dins aquesta secció, també s'hi

⁸⁸MINISTERIO DE FOMENTO, *Antecedentes relativos...*, Op. cit., pp. 5-6.

consideraven l'assistència i participació en congressos que realitzava el personal tècnic de l'Estació. Finalment, les tasques administratives també formaven part d'aquesta secció.

Tot i la importància que va adquirir l'Estació de Viticultura i Enologia, el govern de l'Estat no va concedir gaires recursos a aquell centre. Entre altres aportacions, l'Ajuntament de Vilafranca sol·licitava subvencions a la Diputació de Barcelona, més endavant va ser a la Mancomunitat de Catalunya i, encara més anys enllà a la Generalitat. Tot i ser una institució estatal, la falta de mitjans, va inclinar l'Estació Enològica de Vilafranca a buscar pel seu compte els recursos materials necessaris per portar a terme els seus projectes, cosa que representava un cert grau de desvinculació de l'Estació respecte el conjunt de l'obra agrícola del govern espanyol, l'estació no deixava de ser un centre estatal, però amb recursos externs aconseguia tenir certa dinàmica pròpia.

3.3. L'Estació Enològica de Reus

L'any 1905 el govern de l'Estat va concedir la creació d'una Estació Enològica a Reus, en fou nomenat director Claudio Oliveras Massó, que aquells moments estava també al capdavant de l'Estació de Viticultura i Enologia de Vilafranca del Penedès.⁸⁹ Encara que des de 1906 ja tenia alguna activitat, fins que l'any 1910 no va comptar amb un edifici nou, no va fer-se la inauguració oficial. El 27 de novembre de 1910, va celebrar-se un acte protocolari en el qual va assistir-hi el ministre de Foment, Fermín Calbetón.

Les aportacions de l'Estat no van ser suficients per poder edificar l'Estació Enològica de Reus, va caldre que l'Ajuntament cedís un terreny i concedís una subvenció per les obres. També van col·laborar econòmicament entitats com el Sindicat d'Exportadors de Vins i la Cambra Agrícola de Reus. A més d'aquests últims propietaris particulars i exportadors de productes agraris també van fer aportacions amb diners.⁹⁰

Claudio Oliveras va projectar les dues estacions enològiques que hi havia a Catalunya, els coneixements i la pràctica adquirits en la primera li van servir per organitzar la segona. El principal problema que va tenir aquest enginyer agrònom va ser el de justificar davant les autoritats la conveniència d'establir una altra estació enològica en una població que, vist des de Madrid, era molt propera a Vilafranca del Penedès, on ja hi havia l'enològica que ell

⁸⁹Una breu comunicació sobre la història d'aquest centre la trobareu a Albert ARNAVAT, "L'Estació Enològica de Reus" a Emili Giralt (Coord.), *Vinyes i vins: mil anys d'història*, Publicacions de la Universitat de Barcelona, Barcelona 1993, pp. 213-223, vol I.

⁹⁰Jaume MASPONS I CAMARASA, *Op. cit.*, p. 576.

mateix dirigia. Tot i la relativa proximitat, Oliveras va informar favorablement sobre la conveniència de construir-la, justificant que les dues estacions es complementarien.⁹¹

Malgrat el seu caràcter complementari, molts dels serveis que oferia l'Estació Enològica de Reus també eren els mateixos que portaven a terme a l'Estació de Viticultura i Enologia de Vilafranca del Penedès. Poques coses separaven les dues estacions, encara que també portava a terme treballs vitivinícoles, l'Estació Enològica de Reus va destacar pels seus treballs enològics per sobre de la viticultura, mentre que a Vilafranca aquestes dues línies de treball tenien una importància similar. Una diferència important era que, tot i que les dues estacions es dedicaven a la docència, a Vilafranca oferien un ensenyament de tipus professional i pràctic, mentre que a Reus a més a més d'aquests tipus d'ensenyament, també n'oferien un de molt més especialitzat en el camp de l'enologia.

Encara que les estacions de Vilafranca del Penedès i Reus realitzaven moltes activitats similars, a continuació farem un breu repàs dels treballs que es realitzaven en aquesta última, per una banda els serveis i per l'altra l'ensenyament.

A. Els serveis

En organitzar-se l'Estació Enològica de Reus havia entrat a formar part d'aquesta un camp d'experimentació, que depenia del Ministeri de Foment, que hi havia en aquella població des de feia temps. En aquest camp d'experimentació, s'hi realitzaven experimentacions referents al la producció de diferents classes de ceps, la poda dels ceps, l'utilització d'adobs, la manera de combatre les plagues, etc.

L'Estació Enològica de Reus comptava, des del desembre de 1909, amb un laboratori on s'hi realitzaven anàlisis enològiques, un laboratori que pocs anys després de la seva inauguració es va fer petit a causa del seu volum de treball.⁹² Expòsem a continuació un resum dels treballs que va realitzar aquest laboratori durant els primers anys de la seva existència.

Les anàlisis que es realitzaven de mostres ingressades per particulars als laboratoris de l'Estació eren principalment de productes enològics, però també se'n feien de

⁹¹Claudio OLIVERAS MASSÓ, *Estación Enológica de Reus. Memoria relativa al historial, organización y resultados obtenidos en dicho Centro*, Ministerio de Fomento, Madrid 1911, p. 10.

⁹²Claudio OLIVERAS MASSÓ, *Escuela de Viticultura y Enología y Estación Enológica de Reus. Memoria correspondiente a los trabajos efectuados y los servicios prestados durante el año 1913*, Reus 1921, pp. 21-22

anticriptogàmics, insecticides, terres, aparells i material d'anàlisi, productes vegetals malalts i, algun any, olis. El resum de mostres ingressades pel públic era la següent:

Mostres ingressades per particulars per analitzar

	<u>desembre 1909</u>	<u>1910</u>	<u>1911</u>	<u>1912</u>	<u>1913</u>
Nombre de mostres	65	944	1.450	1.551	1.561
Nombre de poblacions	10	56	81	91	98

FONT: Claudio OLIVERAS MASSÓ, *Escuela de Viticultura y Enología y Estación Enológica de Reus. Memoria correspondiente a los trabajos efectuados y los servicios prestados durante el año 1913*, Reus 1921, pp. 32-33.

Les determinacions analítiques que es van fer amb aquestes mostres ingressades per particulars i les que es van fer per treballs d'experimentació que realitzava aquell centre són les del següent quadre:

Nombre de determinacions químiques

	<u>desembre de 1909</u>	<u>1910</u>	<u>1911</u>	<u>1912</u>	<u>1913</u>
Pel públic	175	1.613	7.955	15.049	15.279
D'experimentació	--	2.196	10.957	14.987	15.051
TOTALS	175	3.809	18.912	30.036	30.330

FONT: Idem. al quadre anterior

Com tots els centres agrícoles oficials l'Estació Enològica de Reus responia les consultes que li realitzaven particulars de forma verbal o per escrit. El resum de les consultes efectuades és el següent:

Resum de consultes

	<u>1907</u>	<u>1908</u>	<u>1909</u>	<u>1910</u>	<u>1911</u>	<u>1912</u>	<u>1913</u>
Poblacions	29	44	82	94	123	143	151
Tipus de consulta:							
Viticultura	49	30	88	149	219	244	160
Enologia	24	40	175	223	381	441	473
Ensenyament	19	23	52	84	119	136	259
Tècnico-comercial	--	--	--	--	473	540	559
Agricultura	10	31	170	154	189	201	122
Vàries	9	40	84	213	249	297	363
TOTAL	111	164	569	823	1.630	1.857	1.936

FONT: Idem al quadre anterior, pp. 74.

A partir de 1911 l'Estació Enològica de Reus va dedicar-se a fer estudis sobre les característiques dels vins de diferents zones vinícoles de l'Estat, estudis que servien de base per determinar si els vins comercialitzats eren o no naturals. Amb aquestes dades van facilitar l'exportació de vins produïts a l'Estat espanyol cap a altres països, que en desconèixer la composició havien tingut problemes per entrar per la frontera, aquest és el cas dels vins rosats valencians produïts a Requena, Utiel i Siete Aguas.⁹³ Però tot i aquest últim treball sobre vins produïts als País Valencià, la majoria d'investigacions sobre les característiques dels vins es van realitzar a zones de Catalunya properes a l'Estació Enològica de Reus.⁹⁴

A més dels estudis sobre les característiques del vins, l'Estació Enològica de Reus va realitzar investigacions importants relacionades amb altres aspectes de l'enologia i la viticultura, bona part d'aquestes van portar-se durant l'etapa en què l'Estació estava dirigida per Claudio Oliveras,⁹⁵ però també se'n van fer després que ell en deixés la direcció.⁹⁶

El 7 de març de 1911 va inaugurar-se un servei d'anàlisi de vins que, una vegada comprovats els resultats, certificava la puresa de vins per així poder-los exportar cap a Alemanya, l'emissió d'un certificat oficial era un requisit necessari segons acords comercials que hi havia signats entre els governs alemany i espanyol.

En col·laboració amb la Unió de Vinyaters de Catalunya, l'Estació Enològica de Reus col·laborava en la repressió dels qui comercialitzaven vins fraudulents. La Unió enviava mostres de vins sospitosos d'haver estat adulterats als laboratoris de l'Estació, els tècnics les anilitzaven i, en cas de produir vins falsificats, els tècnics de l'Estació actuaven com a perits

⁹³Claudio OLIVERAS MASSÓ, *Los vinos de 1911 naturales de las Comarcas de Requena, Utiel y Siete Aguas*, Estación Enológica de Reus, Reus 1912.

⁹⁴Claudio OLIVERAS MASSÓ, *Riqueza alcohólica de los vinos de 1910 naturales de la provincia de Tarragona*, Estación Enológica de Reus, Reus 1911 i *Los vinos de 1911 naturales de la provincia de Tarragona*, Reus 1914. A més també van realitzar treballs d'aquesta mena sobre els vins de la Conca de Barberà i de la província de Lleida els quals no sabem si es van arribar a publicar.

⁹⁵Vegeu Claudio OLIVERAS MASSÓ, *Datos para un avance sobre la Viticultura de la provincia de Tarragona, Millones perdidos por los vinicultores a causa de las altas temperaturas de fermentación de los mostos, i Paliativos enológicos contra la crisis vinícola*, Escuela de Viticultura y Enología y Estación Enológica de Reus y Servicios Especiales de Enología de la Región Agronómica de Cataluña, Reus 1915, 1922 i 1923 respectivament.

⁹⁶José ROMANY VIGNAU i Francisco CANDELA CARDENAL, *Mojabilidad, carga o acumulación y adherencia de los caldos cúpricos mildiucidas y relaciones de estas propiedades con la tensión superficial de los mismos*, Instituto de Investigaciones Agronómicas/Estación de Viticultura y Enología de Reus, Reus 1934.

en judicis orals contra les persones que havien infringit la llei. El personal tècnic de l'Estació també va col·laborar en els congressos que va celebrar la Unió de Vinyaters de Catalunya.⁹⁷

Entre els mitjans amb què comptava l'Estació Enològica de Reus, que encara no hem citat, i que servien per realitzar les seves activitats hi havia: un celler, una destil·leria, una biblioteca, un museu de maquinària agrícola i un observatori meteorològic.

A més dels serveis que es realitzaven a l'Estació Enològica de Reus, aquest centre comptava amb una xarxa de corresponsals per a les poblacions properes a l'Estació Enològica que permetien obtenir més fàcilment informació sobre les collites, plagues i la meteorologia de tots els punts on tenien representants, a més els corresponsals també servien per difondre l'obra de l'Estació.

Un nou servei que va posar-se en pràctica des de l'Estació va ser la direcció de les operacions d'elaboració i conservació de vins de cellers cooperatius. La primera vegada que personal tècnic de l'Estació Enològica de Reus va dirigir la vinificació d'un celler cooperatiu va ser el 1916, al Sindicat Agrícola de Garriguella al Baix Empordà. El 1917 van fer la vinificació dels sindicats agrícoles de Garriguella, Palau d'Anglesola i Falset. El 1918 a Falset i Porrera. El 1919 a Montroig, la Pobla de Mafumet i Reus i el 1920 a Reus.⁹⁸ La creació l'any 1921 dels Serveis Especials d'Enologia de la Regió Econòmica de Catalunya, va representar una major dotació de personal per atendre les peticions de direcció de la vinificació que formulaven els sindicats.

B. L'ensenyament

A més dels serveis tècnics, l'Estació Enològica de Reus, també oferia uns estudis especialitzats. Un Reial Decret del 22 de desembre de 1910 creava dins l'Estació Enològica de Reus l'Escola de Viticultura i Enologia, que tenia com a objecte formar individus per: a.- El conreu racional de la vinya. b.- La preparació i conservació del vi. c.- La direcció de les explotacions vitivinícoles. d.- La direcció de cellers socials i cooperatius. e.- La direcció de destil·leries de vins. f.- La explotació de productes secundaris de la indústria enològica i g.-

⁹⁷Vegeu la publicació de la ponència que en l'XI Assemblea de la Unió de Viticultors de Catalunya va presentar Claudio OLIVERAS MASSÓ, *Clasificación y cultivo de las cepas y elaboración de los vinos de la provincia de Tarragona con miras a la exportación*, Reus 1923.

⁹⁸Per aquestes dades vegeu Claudio OLIVERAS MASSÓ, *Escuela de Viticultura y Enología y Estación Enológica de Reus. Memoria correspondiente a los trabajos efectuados y servicios prestados durante los años 1914 a 1920. Tomo I historial i Enseñanza*, Ministerio de Fomento, Reus 1924.

El comerç de vins.⁹⁹ Per organitzar aquesta escola enològica s'havia pres com a model les que existien a Itàlia.¹⁰⁰

Inicialment, els estudis d'aquesta Escola de Viticultura i Enologia de Reus constaven de tres cursos i, en acabar, els alumnes rebien el títol d'enòleg, que tenia un reconeixement oficial per part del govern de l'Estat. Els plans d'estudi de l'escola eren molt exigents, però van haver de canviar-los perquè els possibles a seguir el curs d'enòleg no acabessin estudiant per perits agrícoles. En comparació els estudis de perit agrícola eren molts més pràctics que els d'enòleg, perquè els alumnes estudiaven també tres cursos però com a avantatge havien de passar una prova d'accés més senzilla i, quan rebien el títol, tenien la possibilitat de treballar en un ventall molt més ampli de llocs. A proposta de la junta de professors a partir del curs 1918-1919 els estudis d'enòleg van reduir-se a dos anys.¹⁰¹ Però, tot i la limitació dels cursos, el nombre d'alumnes no va canviar gaire, sinó que va mantenir-se en uns nivells similars als que havia tingut quan els estudis duraven tres anys.

Per manca de personal, no es van poder iniciar els estudis d'enòleg fins el curs 1912-1913.¹⁰² Per poder accedir al curs s'havia de superar un exàmen d'ingrés, la relació d'alumnes que van matricular-se al primer curs de l'Escola de Viticultura i Enologia de Reus durant els primers temps va ser la següent: 1912 (6), 1913 (6), 1914 (2), 1915 (3), 1916 (6), 1917 (3), 1918 (4), 1919 (6) i 1920 (7).¹⁰³ En total van matricular-se 41 alumnes, 14 dels quals procedien de diferents llocs de l'Estat, 1 de l'Argentina i els 26 restants de Catalunya, principalment de les comarques vitícoles de prop de Reus. La llista de comarques d'on procedien els alumnes catalans que estudiaven per enòlegs era:

⁹⁹Claudio OLIVERAS MASSÓ, *Memoria relativa al historial...*, Op. cit., p. 27.

¹⁰⁰*Ibid.*, pp. 19-21.

¹⁰¹Claudio OLIVERAS MASSÓ, *Escuela de Viticultura y Enología y Estación Enológica de Reus. Memoria correspondiente... años 1914 a 1920*, Op. cit., p. 60.

¹⁰²Claudio OLIVERAS MASSÓ, *Estación Enológica de Reus. Memoria correspondiente a los trabajos efectuados y servicios prestados durante el año 1912*, Ministerio de Fomento, Reus 1914, p. 105.

¹⁰³Dades extretes de les memòries de 1912, 1913 i 1914-20 que va publicar l'Escola de Viticultura i Enologia i l'Estació Enològica de Reus.

Comarques de procedència dels estudiants per enòleg

El Baix Camp	12
El Tarragonès	5
La Conca de Barberà	4
La Ribera d'Ebre	2
L'Alt Penedès	1
La Noguera	1
El Priorat	1

FONT: Les memòries dels anys 1912, 1913 i 1914-1920 publicades per l'Escola de Viticultura i Enologia i l'Estació Enològica de Reus.

Dos anys abans que l'Escola de Viticultura i Enologia comencés a funcionar, el 1911 van iniciar-se uns cursos d'ensenyament pràctic de química enològica, destinats a fills de viticultors i els dependents de comerços d'exportació de vins.¹⁰⁴ L'evolució d'alumnes que van assistir als cursos d'ensenyament pràctic de química enològica van ser aquesta: 1911 (16), 1912 (12), 1913 (11), 1914 (14), 1915 (14), 1916 (25), 1917 (30), 1918 (20), 1919 (39) i 1920 (13).¹⁰⁵ Des de 1911 fins a 1920, en total van assistir 194 alumnes als cursos d'ensenyament pràctic de química enològica.

L'Escola de Viticultura i Enologia de Reus també va iniciar una sèrie de publicacions que, amb un caràcter eminentment divulgatiu estaven destinades a difondre coneixements pràctics sobre viticultura i enologia.¹⁰⁶ A través d'aquestes publicacions volien arribar a persones que no podien assistir als cursos que organitzaven o havien de servir de llibres de text pels alumnes de l'Escola.

Finalment, dins el camp de l'ensenyament també portaven a terme conferències a aquelles localitats que ho sol·licitaven. Normalment es realitzaven en diumenge o un altre dia festiu i, després que el conferenciant exposés un tema, iniciaven un torn de preguntes que permetia als agricultors dialogar amb el conferenciant. El nombre de poblacions on el

¹⁰⁴Claudio OLIVERAS MASSÓ, *Estación Enológica de Reus. Memòria correspondiente a los trabajos efectuados y servicios prestados durante el año 1911*, Ministerio de Fomento, Reus 1913, pp. 177-78.

¹⁰⁵Dades extretes de les memòries de 1911, 1912, 1913 i 1914-20 que va publicar l'Escola de Viticultura i Enologia i l'Estació Enològica de Reus.

¹⁰⁶Els títols publicats fins els 1918 van ser Claudio OLIVERAS MASSÓ, *El Mildiu de la vid: instrucciones prácticas para reconocerlo y combatirlo*, *El Oidium de la vid (malura vella): instrucciones prácticas para reconocerlo y combatirlo* i *Instrucciones prácticas para la Vinificación*, Escuela de Viticultura y Enologia de Reus, Folletos Divulgadores, publicats a Reus el 1917, 1918 i 1918 respectivament.

personal tècnic del centre va donar conferències va ser el següent: 1911 (16), 1912 (12), 1913 (11), 1914 (6), 1915 (17), 1916 (28), 1917 (24), 1918 (7), 1919 (7) i 1920 (8).¹⁰⁷

El director del centre, Claudio Oliveras, era una autoritat en el món de la viticultura, per això també era sol·licitat per participar en cursets breus organitzats per altres entitats, l'abril de 1916 va donar classes d'enologia a un curs organitzat a Barberà de la Conca per la Mancomunitat de Catalunya i la Federació Agrícola de la Conca de Barberà. Les lliçons que va donar van ser taquigrafiades i resumides, després les van publicar, com que la primera edició es va esgotar ràpidament, se'n va haver de fer una altra edició.¹⁰⁸

El període d'esplendor de l'Estació Enològica de Reus va correspondre als anys en què Claudio Oliveras en va ser director, delicat de la salut i cansat per l'enorme activitat que va portar a terme van recomanar a Oliveras a buscar un càrrec de menor responsabilitat. El 1925 Claudio Oliveras va ser substituït per Josep Company, amb aquest canvi s'inicià un declivi dels centre, que Josep Romany, el nou director nomenat l'any 1926 tampoc no va ser capaç de redreçar, aquell mateix any 1926, va suprimir-se l'Escola de Viticultura i Enologia. Com molts centres agrícoles de caràcter estatal, la importància de l'Estació Enològica de Reus va ser en bona part motivada per l'enorme activitat que va portar a terme el seu director. Quan Claudio Oliveras va deixar el càrrec, sense un substitut semblant a ell, el centre va quedar profundament resentit.

3.4. El Museu de Patologia Vegetal i l'Estació de Fitopatologia Agrícola de Barcelona

Una de les funcions a què es dedicaven els Consells Provincials d'Agricultura i Ramaderia era l'extinció de les plagues del camp, el 1909 el Consell Provincial d'Agricultura i Ramaderia de Barcelona va començar els treballs d'extinció de plagues, tasques que, a partir de 1910, va continuar el Consell Provincial de Foment de Barcelona. L'importància dels treballs per extingir els flagells que atacaven els conreus, va portar a crear dins el Consell Provincial una Secció de Plagues del Camp, dirigida per l'enginyer agrònom Ignacio

¹⁰⁷Dades extretes de les memòries de 1911, 1912, 1913, i 1914-20 que va publicar l'Escola de Viticultura i Enologia i l'Estació Enològica de Reus.

¹⁰⁸Claudi OLIVERAS MASSÓ, *L'art de fer bon vi. Conferències*, Federació Agrícola de la Conca de Barberà, Montblanc 1916 i la segona edició de 1917.

V. Clarió-Soulán, la qual en tot moment va comptar amb el suport i la protecció del president del Consell, Pere Grau Maristany, comte de Lavern.¹⁰⁹

Per portar a terme els treballs d'extinció de plagues el Consell Provincial de Foment va creure convenient crear el Museu de Patologia Vegetal i el Laboratori de Terapèutica Agrícola, aquest últim havia d'abastir el primer amb els resultats de la seva labor. El Museu de Patologia Vegetal va ser inaugurat oficialment pel director general d'agricultura, Tesifonte Gallego, el 20 de desembre de 1911.¹¹⁰

Sense deixar de banda el rigor científic, la direcció del Museu de Patologia Vegetal no volia que aquest fos un magatzem d'insectes i de totes aquelles altres coses que provoquen les malalties dels vegetals, sinó que s'havia proposat portar a terme una missió educativa entre els agricultors que, en general, desconeixien els elements més rudimentaris d'entomologia i les ciències auxiliars de patologia vegetal i la seva terapèutica. Com a complement del Museu hi havia el Laboratori de Terapèutica Agrícola que es dedicava a la investigació. Juntament amb el director, treballava al Museu i laboratori l'enginyer agrònom Jaume Nonell i Comas, que va arribar a ser un dels principals experts en patologia vegetal de l'Estat.

El Museu de Patologia vegetal estava format per les cinc seccions següents:

- a.- Insectes perjudicials a cada una de les produccions vitícola, forestal, olivarera, etc.
- b.- Insectes útils directament o indirectament a l'agricultura.
- c.- Enfermetats criptogàmiques i microbianes.
- d.- Efectes produïts per les diferents plagues als vegetals.
- e.- Biologies de varies plagues, en totes les fases del seu cicle evolutiu, en els vegetals que ataquen.¹¹¹

¹⁰⁹Vegeu les obres CONSEJO PROVINCIAL DE AGRICULTURA Y GANADERÍA DE BARCELONA, *Memoria resumen de los trabajos realizados en la extinción de plagas del campo durante el año 1910*, Barcelona 1911; CONSEJO PROVINCIAL DE FOMENTO DE BARCELONA, *Memoria resumen de los trabajos realizados por la Sección de Plagas del Campo para la extinción de las presentadas durante el año 1912*, Barcelona 1912 i CPFB-Sección Plagas del Campo, *Memoria resumen de los trabajos realizados por el Servicio Agronómico Nacional para la extinción de las plagas presentadas en la provincia de Barcelona en 1913 y ampliación del Museo de Patología Vegetal*, Barcelona 1914.

¹¹⁰Sobre la història del Museu seguim l'obra Ignacio V. CLARIÓ-SOULÁN, *El Museo de Patología Vegetal de Barcelona*, Barcelona 1912.

¹¹¹*Ibid.*, pp. 13-20.

Per ajudar els agricultors en la lluita contra les plagues, els visitants rebien informació sobre la manera de combatre les plagues i el catàleg amb les característiques de les plagues més comunes a la província.

El Museu de Patologia Vegetal va tenir una vida curta, el material que en ell estava recollit va anar a parar als corredors de l'Escola Superior d'Agricultura a Barcelona, on Jaume Nonell n'era professor. Anys després un articulista es lamentava d'aquest trasllat i, davant els serveis realitzats i el bon record que havia deixat aquell museu, reivindicava que es tornés a instal·lar.¹¹²

Els treballs que havien realitzat els enginyers agrònoms D. Ignacio V. Clarió-Soulán i Jaume Nonell van afavorir que arran del Reial Decret del 20 de juny de 1924 que reorganitzava els serveis agropecuaris de l'Estat, s'establís l'Estació de Fitopatologia Agrícola de Barcelona, que situada al barri de la Bonanova de Barcelona va estar dirigida per Jaume Nonell.¹¹³ Des d'aquesta estació, Jaume Nonell va portar a terme les tasques de difusió, lluita i investigació sobre les plagues que afectaven a Catalunya, entre les que destaca les experiències que va portar a terme en la lluita de tipus biològic.¹¹⁴ Tot i que abans ja hi havia investigacions sobre la lluita biològica, no va ser fins el 1922 que es van portar a terme les primeres experiències. Però la lluita biològica no van ser l'únic objectiu, la diversitat de les publicacions de l'Estació Fitopatològica són una mostra dels treballs que Jaume Nonell hi va realitzar.¹¹⁵

3.5. L'Estació Oliverera de Tortosa

L'Estació Oliverera de Tortosa no va ser un centre que destaqués gaire per l'activitat que va portar a terme. A partir de 1918, sota la direcció de l'enginyer agrònom Isidoro

¹¹²A. SUÁREZ GUILLÉN, "El extinto Museo de Patología Vegetal de Barcelona" a *Economía y Técnica Agrícola*, desembre 1933, núm. 20, pp. 561-565.

¹¹³Vegeu A. SUÁREZ GUILLÉN, "La Estación de Fitopatología Agrícola de Barcelona" a *Economía y Técnica Agrícola*, juliol-agost 1933, núms. 14-16, pp. 377-381.

¹¹⁴Jaime NONELL, "Resultado de la lucha natural o biológica en España" a *Memoria de la Real Academia de Ciencias y Artes de Barcelona 1930*, Volum XXII, núm. 3, pp. 49-60 i, Idem., *La lucha biológica contra el pulgón lanígero del manzano en España*, Estación de Fitopatología Agrícola de Barcelona, Barcelona 1930.

¹¹⁵Vegeu les següents publicacions de l'Estació de Fitopatologia Agrícola de Barcelona: J. NONELL i A. de la Huerta, *Gusano de las manzanas y peras*, Barcelona 1925; J. NONELL, *Gusano minador de los cereales*, 1926; Idem., *La tiña del manzano y del ciruelo*, 1928; Idem., *Dos moscas que atacan a los frutos*, 1927; J. NONELL i A. BERTRAN, *Insectos que causan plaga a los cereales en pleno campo y en el granero*, 1927; J. NONELL, *El gusano de las avellanas (Baladinus nucum)*, 1928; J. NONELL, *Insectos de la vid y medios más eficaces para combatirlos*, Barcelona 1930; J. NONELL i R. BARDIA, *El cadell o alacrán cebollero*, 1934; J. NONELL i A. BERTRAN, *El escarabajo de la patata*, 1937.

Aguiló i Cortés va començar a tenir una mínima actuació en el camp de l'ovicultura i l'elaiotècnica, però tot i que volia ser una estació que realitzés les mateixes funcions realitzaven les estacions de Vilafranca del Penedès i Reus pel vi, la seva activitat va ser molt més petita.

Els serveis que va prestar van ser:

- a.- L'ensenyament i pràctica de la poda d'oliveras.
- b.- Anàlisis d'olis, sabons i terres.
- c.- Informacions tècniques sobre oliveres i olis.
- d.- Consultori sobre matèries d'olivicultura i elaiotècnica.¹¹⁶

Encara que aquests últims són els serveis que a la pràctica va portar a terme l'Estació Oliverera de Tortosa, els plans del seu director eren més ambiciosos. El 1918 publicava un exhaustiu programa de millorament de la riquesa olivarera a les terres de Tortosa, especialment pensat per l'elaboració d'olis, programa que pensava que s'havia d'extendre a tot Catalunya i el Baix Aragó.¹¹⁷ Entre les mesures que proposava hi havia la de crear un ensenyament tècnic cultural, la necessitat d'experts químics, la celebració de concursos de degustació, implantar primes al bon conreu i a la nova implantació, protegir les indústries d'elaboració, fomentar l'exportació, que l'Estat subvencionés els agents comercials i, finalment, modificar les lleis sanitàries sobre el grau màxim d'àcid olèic que podien tenir els olis.¹¹⁸

Però, tot i els bons propòsits, l'activitat d'aquell centre va ser molt petita i, només en temps en què Isidoro Aguiló en va ser el director en detectem una mínima activitat.¹¹⁹ Per començar, l'any 1919 el director va donar uns cursets d'olivicultura i elaiotècnica a demanda dels sindicats agrícoles d'Ulldecona, el Perelló i Tivissa.¹²⁰ El 1922 una Reial Ordre del 16 d'octubre encomanava a l'Estació Oliverera de Tortosa l'organització d'ensenyament ambulant, el tema era el conreu i enfermetats de l'olivera, l'elaboració d'olis,

¹¹⁶Trinitat Catasús i Antoni Almirall, "Informe sobre els centres agrícoles que l'Estat espanyol té creats i sosté a Catalunya", Serveis Tècnics d'Agricultura, 23-5-1932, ANC, Inventari 238, Lligall 3759/6.

¹¹⁷Isidoro AGUILÓ Y CORTÉS, *Notas de actualidad sobre la elaboración del aceite de oliva*, Estación Oliverera de Tortosa, Barcelona 1918.

¹¹⁸*Ibid.*, p. 23.

¹¹⁹Una de les publicacions que amb caràcter divulgatiu va publicar el centre va ser el fullet: Isidoro AGUILÓ, *Necesidad de abonar los olivares*, Estación Oliverera de Tortosa, Barcelona 1918.

¹²⁰Sobre aquesta informació i les que segueixen vegeu la *Revista del Instituto Agrícola Catalán de San Isidro*, 20-3-1919, p. 92; novembre 1922, p. 204 i desembre 1923, p. 250.

molins cooperatius i l'aprofitament de la pinyolada, a una dotzena poblacions de tot Catalunya. El 1923 va organitzar un curs breu, totalment gratuït, per a podadors d'oliveres, amb l'objectiu d'educar els obrers agrícoles en la labor de la poda de l'olivera.

L'any 1925, Isidoro Aguiló va ascendir en l'escalfó dels enginyers agrònoms, per aquest motiu va deixar la direcció de l'Estació Oliverarera de Tortosa i va traslladar-se a Madrid on va entrar a formar part del Consell Agronòmic. El seu substitut va ser l'enginyer agrònom Juan Calmarza. Tot i la labor que havia portat a terme Isidoro Aguiló, quan aquest va deixar el càrrec de director de l'Estació Oliverera de Tortosa, l'Ajuntament d'aquella ciutat encara estava estudiant de cedir un edifici per instal·lar definitivament aquell centre.¹²¹ La provisionalitat va ser una de les característiques d'aquella estació.

Als anys trenta l'Estació Oliverera de Tortosa havia pràcticament desaparegut, no trobem notícies que portés a terme cap activitat, un informe dels Serveis Tècnics d'Agricultura de la Generalitat era força explícit quan deia:

Aquesta Estació no sabem si a hores d'ara ja estarà suprimida, tenia una missió a complir per l'estil de les Estacions Enològiques amb el vi. Anàlisi d'oli, camps experimentals, etc; pràcticament, però, fa temps que no feia res i únicament i anaven enginyers en espectativa de millor destí que acostumaven a viure a Barcelona.¹²²

3.6. L'Estació d'Arboricultura i Fructicultura de Lleida

La idea de crear un centre oficial de caràcter agrícola a la ciutat de Lleida venia de lluny. La primera iniciativa que hi va haver fou impulsada l'any 1899 per la Cambra Agrícola de Lleida, la qual a través de la Diputació provincial va demanar l'establiment d'una granja-escola pràctica d'agricultura i ramaderia.¹²³ La idea fou acceptada, la Diputació va proposar uns terrenys i es nomenà director provisional a Hermenegildo Gorria, que ja ho era de la granja-escola de Barcelona. Però finalment no es va portar a terme, perquè una Reial Ordre del 10 d'octubre de 1902 establia que a Catalunya només li corresponia una granja-escola, com que ja hi havia funcionant la de Barcelona, Lleida es va quedar sense.

¹²¹ *Revista del Instituto Agrícola Catalán de San Isidro y Organo de la Federación Agrícola Catalana-Balear*, novembre de 1925, p. 284.

¹²² Informe dels Serveis Tècnics d'Agricultura, "Organització dels serveis agrònoms de l'Estat espanyol a Catalunya", 9 de febrer de 1934, sense paginar, ANC, Inventari 238, Lligall 3759/6.

¹²³ Romà SOL i Carme TORRES, *Lleida en temps de la Mancomunitat de Catalunya (1913-1914)*, Editorial Virgili & Pagès, Lleida, 1989, pp. 136-138.

Uns anys més tard, el 1918 la Cambra Agrària va tornar a intentar aconseguir un centre d'ensenyament agrícola per a Lleida. A través de l'ajuntament van fer arribar una memòria a la Mancomunitat de Catalunya on demanaven l'establiment al terme de Lleida d'una granja-escola pràctica d'agricultura. Diferents entitats agràries lleidatanes van adherir-se a la proposta, però la Mancomunitat no la va portar a terme, únicament va organitzar uns cursos en aquesta població, sense establir un escola amb caràcter permanent.

A finals de 1924, la Diputació de Lleida va obrir un concurs per comprar una finca agrícola, amb l'intenció de cedir-los al govern de l'Estat i proposar-li la creació d'un centre agrícola oficial dedicat a la fructicultura.¹²⁴ El 31 de desembre de 1924 va comprar-se una finca a Francesc Vidal per valor de 124.500 pessetes i, uns mesos més tard, la Diputació de Lleida va demanar l'establiment de l'Estació d'Arboricultura i Fructicultura de Lleida i ho va aconseguir, però uns quants anys més tard encara no funcionava.¹²⁵

Arran de la concessió de l'Estació d'Arboricultura i Fructicultura de Lleida per part del govern de l'Estat, deia una revista agrícola publicada a Barcelona, unes paraules que serien una premonició sobre quina va ser la vida que va tenir aquella estació, afirmava que: "Al paper la decisió és presa. Ara sembla que les dificultats són per traduir en realitat aquesta decisió."¹²⁶ I en efecte, no van poder superar les dificultats que impediien posar en ple funcionament aquella estació.

Davant aquestes dificultats, el 1 de març de 1929 la Diputació de Lleida va acordar sol·licitar la creació a la ciutat de Lleida, en els terrenys que tenien cedits a l'Estat, d'una Granja Regional i Escola de Capatassos Agrícoles, sol·licitud que no va prosperar. Uns anys més tard, l'Estació d'Arboricultura i Fructicultura encara no funcionava, fins el 14 d'agost de 1931, en què va rebre's una comunicació de la Direcció General d'Agricultura demanant que manifestessin les necessitats agrícoles més sentides a la província, no sembla que el govern de l'Estat tingués interès en posar en marxa aquella estació.

En l'àmbit de les competències forestals, el 13 de desembre de 1929, l'Estat espanyol havia comprat al terme municipal de Lleida la finca Lo Tancat, per destinar-la a Vivier

¹²⁴Sobre aquest centre agrícola vegeu l'expedient "Estació d'Arboricultura i Fructicultura de Lleida", 1933, ANC, Inventari 238, Lligall 3754/1.

¹²⁵Vegeu Serveis Tècnics d'Agricultura, "Organització dels serveis agrònomicos de l'Estat espanyol a Catalunya", 9-2-1934, ANC, Inv. 238, Llig. 3759/6, sense paginar. Deia aquest informe datat el 1934 sobre l'Estació d'Arboricultura de Lleida: "Aquesta estació es pot dir que pràcticament no funciona --o almenys aquestes són les referències que en tenim-- té una finca i camp d'experimentació de fruiters i un edifici a mig construir".

¹²⁶Vegeu *Agricultura*, 5-6-25, núm. 11, pp. 315.

Central Forestal. El 27 de juny de 1931 el ministeri de torn va aprovar un projecte d'explotació de la finca, però mai no la va dotar de mitjans per fer-la funcionar i la finca va quedar abandonada i en mal estat. A la província de Lleida, les estacions agrícoles oficials que s'hi van intentar establir no van acabar de funcionar.

3.7. L'Estació Agropecuària de Vic

L'octubre de 1908 l'Ajuntament de Vic va oferir a l'Estat uns terrenys perquè hi creés una estació agropecuària, l'Ajuntament i la Cambra Agrícola Ausetana van fer gestions per aconseguir-la, però no va ser fins l'any 1924 que el Directori Militar va crear a Vic l'Estació Agropecuària. La seva funció era l'estudi, selecció i millorament de races de bestiar porcí i asinal, que era el tipus de bestiar que més predominava en aquella comarca.¹²⁷

L'Estació Agropecuària de Vic va establir-se a la finca l'Esperança, que l'Ajuntament de Vic va comprar per 53.750 pessetes. A partir d'aquella data l'Estat hi va dedicar alguns recursos i personal, però des dels sectors agrícoles de la comarca es queixaven perquè aquesta estava semiabandonada i havia contribuït poc a beneficiar l'agricultura i ramaderia de la comarca.¹²⁸

El 1930 l'enginyer agrònom Trinitat Catasús va ser nomenat director de l'Estació Agropecuària de Vic, però el 1934 l'Estat va abandonar-la i, tal com estava convingut, va retornar a l'Ajuntament de Vic la finca l'Esperança, on hi havia l'Estació. Com altres cetres estatals, la història d'aquell centre va ser molt curta, de les més curtes entre els centres que l'Estat va mantenir a Catalunya.¹²⁹

¹²⁷Sobre la història d'aquesta estació ens basem amb Josep CALLÍS I MARQUET, "La Estación Agropecuaria de Vich" a *Calendario del Payés*, Institut Agrícola Català de Sant Isidre, Barcelona 1952, pp. 71-74.

¹²⁸Vegeu l'article "Estació agrícola de Vich" a *Revista de la Cambra Agrícola Ausetana i del Sindicat Agrícola de Vich*, 26-12-33, núm. 531, pp. 3-4.

¹²⁹A més de Vic tenim notícies de l'existència d'altres centres agrícoles de l'Estat que van tenir una vida curta, és el cas de l'Estació de Viticultura i Enologia de Tarragona, creada el 1882 i que va desaparèixer abans de canviar el segle. També va ser curta la vida de l'Estació Antifil·loxèrica de Girona (de la mateixa època que l'anterior) i de la Granja Arrosera de Delta Dret de l'Ebre fundada el 1912. Sobre aquesta última podeu consultar el llibre del seu director José VALLS y TORRES, *Campo de demostración de Amposta: Quinquenio de 1912-1916: Resumen de los trabajos efectuados para combatir la enfermedad "falta del arroz"*, Tarragona 1919.

4. Els experts agraris formats per l'Estat espanyol a Catalunya

L'existència d'alguns centres agraris oficials va fer present a Catalunya un grup d'experts agraris, que s'havien format en institucions d'ensenyament depenents de l'Estat i que, gairebé tots treballaven en organismes oficials depenents del govern central. L'escassetat de centres agrícoles oficials, feia que el nombre d'enginyers agrònoms i perits agrícoles que hi havia a Catalunya no fos gaire considerable. Per altra banda, pel que fa a la ramaderia, la necessitat de veterinaris en la majoria de poblacions feia que aquests fossin bastant més nombrosos.

4.1. Els enginyers agrònoms i perits agrícoles

Amb unes organitzacions agràries amb caràcter oficial força canviants, és difícil precisar el nombre de personal tècnic que, a Catalunya, treballava en organismes agraris depenents de l'Estat, perquè aquest variava constantment. Segons un informe dels Serveis Tècnics d'Agricultura de la Generalitat, aquesta era la relació de personal tècnic que hi havia a Catalunya a principis de l'any 1934:

Personal tècnic amb què compten els serveis agronòmics de l'Estat espanyol a Catalunya el 1934

	Enginyers agrònoms	Altres càrrecs
Serveis Agronòmics de:		
Barcelona	4	4
Girona	2	1
Lleida	2	2
Tarragona	2	2
Estacions de:		
Fitopatologia de Barcelona	3	4
Arboricultura de Lleida	1	-
Olivarera de Tortosa	1	-
Enològica de Reus	2	3
Enològica de Vilafranca del Penedès	2	5
TOTAL	19	21

FONT: Serveis Tècnics d'Agricultura, "Organització dels Serveis Agronòmics de l'Estat espanyol a Catalunya", 9-2-1934, ANC, Inventari 238, Lligall 3759/6, sense paginar.

La quantitat d'enginyers agrònoms que treballaven a Catalunya en serveis agronòmics de l'Estat girava, per tant, al voltant de vint. A més a més, hi havia els que treballaven de catedràtics als instituts provincials d'ensenyament secundari i d'altres que oferien col·laboracions puntuals, és el cas per exemple d'Arnesto Mestre, que era el director de l'Estació Enològica de Felanitx (Mallorca), però que sovint col·laborava amb els cursos que es donaven a l'Estació Enològica de Vilafranca del Penedès, que dirigia el seu germà Cristòfor, i també va col·laborar a donar conferències d'ensenyament ambulant de l'Estació Enològica de Reus.

Dins l'apartat d'altres càrrecs hem inclòs els ajudants, preparadors químics i auxiliars que treballaven en aquests serveis, dels quals també n'hi havia al voltant d'una vintena repartits en els diferents centres establerts a Catalunya. Els ajudants dels diversos serveis agronòmics de l'Estat tenien el grau de perit agrícola.

Pràcticament la majoria d'enginyers agrònoms que sortien de l'escola de Madrid treballaven tots en càrrecs oficials, els exàmens per entrar a l'escola d'enginyers agrònoms eren molt durs, hi havia aspirants que passaven anys presentant-se als exàmens per intentar entrar. Una vegada aconseguien passar els exàmens d'accés i acabar els estudis, els enginyers agrònoms entraven amb facilitat a treballar en organismes oficials com a funcionaris i, dins d'aquests, anaven ascendint per mèrits i antigüetat en l'escalafó establert.¹³⁰

Els enginyers agrònoms catalans eren molt escassos, les dificultats per poder passar els exàmens, sumat al fet que a Catalunya, durant alguns períodes, hi havia unes institucions docents on es podien seguir estudis agraris de caràcter superior, eren algunes de les causes de la falta de vocació dels catalans per fer-se enginyers agrònoms. Però a més d'aquestes causes, sobretot cal considerar com un factor molt important l'existència d'una manca de tradició dels catalans per esdevenir funcionaris de l'Estat que, en definitiva, era la situació a què portava els estudis per enginyer agrònom. Totes aquestes causes són les que van provocar que el nombre d'enginyers agrònoms catalans fos molt reduït.

L'any 1861 va sortir de l'Escola Central d'Agricultura d'Aranjuez la primera promoció d'enginyers agrònoms, però no va ser fins el 1872 que va aconseguir un títol d'enginyer agrònom una persona nascuda a Catalunya. A partir d'aquesta data la relació d'enginyers agrònoms catalans que hi va haver va ser la següent:

¹³⁰ Agraeixo les atencions i orientacions donades sobre els enginyers agrònoms donades pels membres del Col·legi Oficial d'Enginyers Agrònoms de Catalunya, senyors Javier Veglison i Joan Guim.

Promocions d'enginyers agrònoms de 1861 a 1936

<u>Anys</u>	<u>Quantitat de la promoció</u>	<u>Quantitat de catalans</u>
1861-1871	48	-
1872-1876	67	3
1877-1881	28	1
1882-1886	44	2
1887-1891	109	6
1892-1896	12	1
1897-1901	18	4
1902-1906	32	4
1907-1911	74	2
1912-1916	126	4
1917-1921	103	2
1922-1926	109	2
1927-1931	117	5
1931-1936	70	3
TOTAL	957	39

FONT: Elaboració pròpia a partir de l'obra *Cien años de ingenieros agrónomos 1861-1960*, Ediciones del Centenario Agronómico, Madrid 1961.

La quantitat d'enginyers agrònoms nascuts a Catalunya que van sortir de les promocions de l'escola d'enginyers agrònoms de Madrid va ser molt petita. En total només 39 dels 957 enginyers agrònoms que van obtenir el títol eren catalans, cosa que tan sols representa un 4'07%.¹³¹ Els nivells de catalans que anaven a estudiar a Madrid per a perits agrònoms no van tenir gaires variacions, es van mantenir sempre baixos, el més freqüent era que en cada promoció no hi hagués cap o només hi hagués un català.

El 1912 es va inaugurar l'Escola Superior d'Agricultura a Barcelona, encara que aquesta donava un títol superior als seus estudiants, el d'enginyer agrícola, el nombre de

¹³¹ El nom dels enginyers agrònoms nascuts a Catalunya i la seva promoció era: L. Casabona Canet (1863), E. Sala Carrera (1872), F. Satonas Macias (1875), J. Espona Nuix (1876), S. Lucini Caorcuera (1878), F.M. de Montoliu de Tagores (1885), A. Virgili Vidiella (1886), J.M. Albarés Subirat (1888), R. Janini Janini (1888), I.V. Clarió Soulán (1888), R. Horenés Garcia-Alesson (1890), R. Castanyer Soy (1890), M. Gayán Angulo (1890), J. Valls Torre (1894), F. Ullastres Coste (1899), E. Ullastres Coste (1900), A. Ullastres Coste (1900), C. Oliveras Massó (1901), C. Mestre Artigas (1903), C. Benaiges de Arís (1905), J. Nonell Comas (1905), N. Ullastre Coste (1906), A. Mestre Artigas (1910), A. Vázquez Humasque (1911), T. Catasús Catasús (1914), J.M. Valls Massana (1913), J.F. Fàbregues Soler (1916), A. Baeza Esteve (1916), A. Bertran Olivella (1920), A. Almirall Carbonell (1921), A. Vázquez Gutiérrez (1922), J. Aguirre Andrés (1924), L. Cuní Mercader (1928), E. de Irizar Nuñez (1928), M. Cuesta Lastorres (1929), F. Jordán de Urries (1930), J. de Ros de Ramis (1931), T. Avellà Vives (1932), J. Cases Queralt (1933), A. Morales Garcés (1934), vegeu *Cien promociones de ingenieros agrónomos 1861-1960*, Ediciones del Centenario Agronómico, Madrid 1961.

joves catalans que anaven a estudiar a Madrid no va variar gaire, no sembla que l'existència de l'Escola Superior d'Agricultura restés el nombre de catalans estudiant a Madrid per a enginyers agrònoms. Aquest fet demostraria que, en general, els alumnes que anaven a estudiar a Madrid i els que es quedaven a Catalunya per estudiar a l'escola de Barcelona eren diferents, en el sentit que buscaven uns objectius diferents amb els seus estudis: qui anava a Madrid era fonamentalment per esdevenir funcionari de l'Estat, qui es quedava a Barcelona pràcticament només tenia l'opció de dedicar-se a l'agricultura a nivell particular. Amb els antics alumnes de l'Escola Superior d'Agricultura amb qui hem parlat, tots han coincidit en afirmar que si no hagués existit l'Escola Superior d'Agricultura pràcticament segur que no haurien anat a Madrid a treure's el títol d'enginyer agrònom.¹³²

Mentre que els alumnes que van estudiar a l'Escola Superior d'Agricultura van tenir la seva activitat professional exclusivament a terres catalanes, el fet d'anar a estudiar per enginyer agrònom va ser per alguns un mitjà per sortir fora de Catalunya i establir-se preferentment a Madrid o en altres capitals de l'Estat. Un dels casos més significatius va ser el dels germans Francisco, Emilio, Angel i Narciso Ullastres Coste que, nascuts a Vic tots quatre van treure's el títol d'enginyer agrònom, però només el primer va exercir una breu temporada com a tal a Catalunya en qualitat de cap del Servei Agronòmic de Barcelona.¹³³

Per contra, no tots els enginyers agrònoms que hi havia a Catalunya eren nascuts al Principat, casos com el mallorquí Isidoro Aguiló Cortés, que principalment va treballar a la Granja Experimental de Barcelona i l'Estació Olivarrera de Tortosa van realitzar la seva activitat professional exclusivament en terres catalanes. No obstant això, hi havia una bona representació de catalans entre la vintena d'enginyers que hi havia destinats a Catalunya.

Com a funcionaris públics que eren, no sembla que hi hagués una voluntat gaire gran entre els enginyers agrònoms que treballaven a Catalunya de formar un grup diferenciats de la resta de l'Estat, pertanyien al cos d'enginyers agrònoms i, per molts, el fet d'haver estat destinats a Catalunya no tenia gaire importància, era un fet secundari, el que comptava era el càrrec que ocupaven, com més amunt en l'escalafó millor.

Sigui com sigui, podem trobar alguna excepció a aquesta pretesa manca d'associació entre els qui havien estudiat en les escoles agrícoles que l'Estat tenia a Madrid i portaven a

¹³²S'han manifestat en aquest sentit els antics alumnes per enginyer agrícola de l'Escola Superior d'Agricultura Magí Alfonso, Enric Coromines, Miquel Doñate, Josep Llovet i Eduard Taberner.

¹³³Vegeu la biografia que hi ha d'aquests personatges a *Cien promociones de ingenieros agrónomos 1861-1960*, Ediciones del Centenario Agronómico, Madrid 1961.

terme el seu treball a Catalunya. En defensa dels interessos professionals dels enginyers agrònoms, perits agrícoles i agrimensors hi havia constituït l'any 1879 el Centre Agronòmic Català, format per 47 associats de diverses poblacions de la geografia catalana.¹³⁴ Excepte aquest centre, del que en sabem molt poca cosa, no hem detectat cap més intent d'agrupació entre els enginyers agrònoms que treballaven a Catalunya. Tot i el desconeixament que tenim sobre les activitats que va portar a terme aquesta entitat, era exclusivament una agrupació de caràcter professional que defensava els mateixos interessos corporatius que podia tenir qualsevol altre enginyer o perit d'una altra zona de l'Estat espanyol.

Si a l'hora de quantificar els enginyers agrònoms que treballaven a Catalunya hem tingut algun problema, més problemàtic és encara saber el nombre de perits agrònoms que, van obtenir el títol estudiant a l'escola de perits de Madrid, perquè aquests a més dels que tenien càrrecs oficials també n'hi havia un conjunt important que treballaven a nivell particular. No obstant això, no sembla que el nombre de perits que hi havia a Catalunya sortits de les escoles de Madrid fos gaire més gran que el d'enginyers, entre altres coses perquè, a Barcelona durant alguns períodes hi havien hagut escoles que oferien un ensenyament del nivell de perit agrònom, que tenia un reconeixement oficial.

Un dels perits agrícoles que van destacar per la seva labor va ser l'Isidre Campllonch i Romeu propietari de la finca la Riera de la població dels Monjos, especialista en viticultura, treballava d'ajudant a l'Estació de Viticultura i Enologia de Vilafranca del Penedès, a més de perit agrícola també era enginyer industrial. Dels seu treball de perit en destaca la col·laboració que va tenir en l'organització de diversos cellers cooperatius, l'any 1915 va obtenir un premi de la Diputació de Barcelona per una obra que recollia informació sobre diversos cellers cooperatius que s'havien bastit durant aquells anys.¹³⁵

Sense treballar en cap centre agrari depenent de l'Estat, un altre perit agrícola que va destacar per la seva labor va ser Josep Callís i Marquet de Vic, població on tenia oberta una oficina agrícola. Tot i que durant un curt període de temps va treballar com a ajudant del Servei Agronòmic Nacional, Josep Callís i Marquet va destacar per la labor realitzada fora d'organismes oficials. Va ser un dels elements més actius en els inicis de la Cambra Agrícola Ausetana, on va ocupar el càrrec de director de la revista de l'entitat durant molts anys,

¹³⁴CENTRO AGRONÓMICO CATALÁN, *Reglamento para el régimen y gobierno del Centro Agronómico Catalan*, Barcelona 1879.

¹³⁵Isidro CAMPLLONCH I ROMEU, *Cellers cooperatius de producció i venda*, Diputació Provincial de Barcelona, Barcelona 1917.

també va sobresortir en els treballs com a tècnic de companyies asseguradores de collites, administrador de finques i, finalment, per redactar dictàmens pels jutjats en qualitat de perit agrícola en nombroses qüestions derivades dels conflictes dels contractes de conreu.¹³⁶ El conjunt de feines a què va dedicar-se realitzava Josep Callís són un exemple d'algunes de les tasques de què s'ocupaven els perits agrícoles a nivell particular.

Finalment, un altre perit agrícola que va destacar va ser la figura de Francesc X. Tobella d'Argila, natural de Sant Pol de Mar, va ser un important publicista agrari que va dirigir des de 1877 fins a la seva mort l'any 1910 la revista quinzenal *L'Art del Pagès*, que es considerava com periòdic agrícola independent. Home d'ideals catalanistes, en els aspectes agraris de la seva biografia destaca la fundació de la primera fàbrica a l'Estat d'adobs complerts l'any 1863, vinculat a l'IACSI realitzà nombroses activitats en el si d'aquesta entitat, treballà com a professor i dirigí el 1888 la Granja Experimental de Barcelona.¹³⁷

De la mateixa manera que els enginyers agrònoms, els perits agrícoles catalans tenien poca voluntat de formar un grup de tècnics diferenciats als de la resta de l'Estat espanyol. Però tot i aquesta falta d'interès, la realitat era que l'existència de l'Escola Provincial d'Agricultura a Barcelona va provocar diferències entre els perits agrícoles catalans que havien estudiat a Barcelona i els que ho havien fet a Madrid, perquè l'Escola Provincial d'Agricultura de Barcelona oferia als seus alumnes un títol de perit agrícola que permetia realitzar menys coses que el perits agrícoles que havien obtingut el títol a l'escola de perits agrícoles de Madrid.

A Catalunya, tot i les diferències que hi havia entre els perits agrícoles titulats a Barcelona o a Madrid, aquestes no eren suficients per traduir-se en la creació dues associacions de perits agrícoles, sinó només hi va haver una única associació de perits agrícoles promuguda principalment pels antics alumnes de l'Escola Provincial d'Agricultura de Barcelona, de la que majoritàriament en formaven part els perits agrícoles titulats en aquella escola, però que també admetia els perits que havien estudiat a Madrid i que, per tant, tenien el títol oficial, expedit pel Ministeri de Foment.

¹³⁶Josep CALLÍS I MARQUET, *Seguro contra les pedregades. Quatre notes y comentaris sobre lo que s'ha fet y intentat fer a Espanya d'uns deu anys ençà*, Vic 1920; Idem., *Les pedregades del any 1925 en la comarca de Vich*, Vic 1925; Idem., *Variedades del contrato de aparcería en las comarcas de la província de Barcelona*, Editorial Sala, Vic 1951.

¹³⁷Sobre aquesta figura vegeu la necrològica escrita per J. de Guillén García publicada a *L'Art del Pagès*, novembre de 1911, núm. 947, pp. 338-347.

Amb residència a la Granja Experimental de Barcelona, l'any 1906 va crear-se l'Associació de Perits Agrícoles i Alumnes de l'Escola d'Agricultura de Barcelona. Inicialment aquesta associació tenia uns objectius amplis, entre els quals hi havia la defensa dels interessos professionals però aquests no eren els únics, deia el reglament de l'Associació:

*La Asociación de Peritos Agrícolas y Alumnos de la Escuela de Agricultura de Barcelona, tiene por objeto consagrarse al estudio de las cuestiones relacionadas con el desenvolvimiento de la Agricultura, defender los derechos de los asociados; difundir la enseñanza de los diversos ramos de la ciencia que forman parte de sus estudios, convocando concursos y celebrando conferencias para su divulgación efectuando excursiones ó visitas á establecimientos agrícolas y finalmente prestar recíproca protección y mútuo auxilio á los asociados.*¹³⁸

L'any 1911 va ser l'últim que va funcionar l'Escola Provincial d'Agricultura, el juny d'aquell mateix any el governador civil aprovava el reglament del Foment Regional de Perits Agrícoles de Barcelona, la qual substituïa l'Associació de Perits Agrícoles i Alumnes de l'Escola d'Agricultura de Barcelona. El Foment Regional aglutinava els perits agrícoles procedents de l'Escola Provincial d'Agricultura, com a novetat també podien esser-ne socis tota classe de perits agrícoles, independentment de quina fos la seva procedència. Tal com reflectia el seu reglament, els objectius del Foment Regional continuaven essent els mateixos que tenia l'Associació de Perits,¹³⁹ però en el reglament interior del Foment Agrícola ja es destacaven com a únic objectiu la defensa dels interessos professionals per sobre els altres, deia així:

Artículo 1º. El objeto de la sociedad es la unión mútua de sus asociados para la práctica de asuntos profesionales y defensa de los elementos extraños á la misma que traten de perjudicar á los asociados en cualquiera de sus fines.¹⁴⁰

El Foment Regional de Perits Agrícoles de Barcelona havia esdevingut una entitat en defensa dels interessos professionals dels perits agrícoles de tota condició, aquesta no propugnava la defensa dels interessos dels perits agrícoles formats a Barcelona respecte els formats a Madrid, sinó que en podien ser socis tan uns com els altres i, que a més, amb tota

¹³⁸ ASOCIACIÓN DE PERITOS AGRÍCOLAS Y ALUMNOS DE LA ESCUELA DE AGRICULTURA DE BARCELONA, *Reglamento*, Barcelona 1906, p. 3.

¹³⁹ L'article on definia l'objecte del Foment Regional era literalment el mateix que el de l'Associació de Perits, vegeu *Reglamento del Fomento Regional de Peritos Agrícolas procedentes de la Escuela de Agricultura de Barcelona*, Barcelona 1912, p. 3.

¹⁴⁰ *Reglamento Interior del Fomento Regional de Peritos Agrícolas: Barcelona*, Barcelona 1912, p.3.

normalitat donava un tracte de preferència pels que tenien un títol oficial, expedit pel Ministeri de Foment, sense que això semblés ser un punt conflictiu.¹⁴¹

4.2. Els veterinaris

Els veterinaris formaven un altre col·lectiu d'experts agraris present a Catalunya, que exclusivament havien estudiat en centres depenents de l'Estat espanyol.¹⁴² Amb una ramaderia important, la quantitat de veterinaris existents a Catalunya era considerable, comparativament era superior a la dels enginyers agrònoms i perits agrícoles que havien aconseguit el títol als centres d'ensenyament que hi havia a Madrid. A més de ser un grup més nombrós, els veterinaris van adoptar una actitud col·lectiva diferent a la dels enginyers agrònoms i perits agrícoles. Mentre que com hem vist els enginyers no van formar una agrupació catalana de tècnics posseïdors d'aquests títols, en canvi els veterinaris catalans s'agruparen amb un col·legi professional propi, en el qual s'hi detecta una consciència de formar un grup diferenciat a la resta de professionals del ram, de veterinaris catalans, molt més marcada que la dels enginyers i perits.

Fins a finals del segle XX, a Catalunya no hi havia cap centre on es pogués estudiar la carrera de veterinari, els qui volien aconseguir un títol de veterinari havien d'anar a les escoles que hi havia a León, Córdova, Madrid o Saragossa. Tant per obtenir el títol de veterinari com el d'enginyer agrònom s'havia d'anar fora de Catalunya, però tot i que en aquest aspecte coincidien, els càrrecs que ocupaven els enginyers i els veterinaris en els seus llocs de treball eren sensiblement diferents. Mentre que els primers ocupaven fonamentalment càrrecs dins els serveis agronòmics de l'Estat, el camp d'actuació dels segons era, excepte els que formaven part del cos d'inspectors d'higiene i sanitat pecuària, el d'ocupar les places de titular en diferents poblacions catalanes.

La tasca que realitzaven els veterinaris era fonamentalment la d'atendre les enfermetats del bestiar de particulars. Treballaven també en clíniques i laboratoris veterinaris, situats sobretot a la ciutat de Barcelona, dedicats a l'atenció de bestiar i a l'elaboració de vacunes i psèrums pel bestiar. Amb un caràcter més oficial, els veterinaris també realitzaven funcions inspectores i sanitàries, entre altres coses es dedicaven a controlar els escorxadors

¹⁴¹ *Ibid.*, p. 4.

¹⁴² Per una història més àmplia dels veterinaris catalans vegeu la tesi de Jaume ROCA TORRAS, *Historia de la veterinaria en Catalunya*, Universitat Autònoma de Barcelona, Departament de Patologia i Produccions Animals, Barcelona 1992.

de bestiar. Per a realitzar aquests treballs, els veterinaris vivien distribuïts per tot Catalunya, la distribució del col·lectiu de veterinaris per comarques, segons la divisió comarcal de 1988, era la següent:

Distribució comarcal dels veterinaris catalans

Alt Camp	3	Montsià	9
Alt Empordà	18	Noguera	7
Alt Penedès	4	Vallès Occidental	13
Alt Urgell	4	Vallès Oriental	12
Alta Ribagorça	0	Osona	9
Anoia	4	Pallars Jussà	2
Bages	8	Pallars Sobirà	1
Baix Camp	9	Pla de l'Estany	6
Baix Ebre	7	Pla d'Urgell	8
Baix Empordà	10	Priorat	2
Baix Llobregat	11	Ribera d'Ebre	5
Baix Penedès	4	Ripollès	4
Barcelona ciutat	57	Segarra	6
Barcelonès	6	Segrià	18
Berguedà	4	Selva	11
Cerdanya	3	Solsonès	1
Conca de Barberà	5	Tarragonès	8
Garraf	2	Terra Alta	3
Garrigues	9	Urgell	11
Garrotxa	9	Vall d'Aran	1
Gironès	15		
Maresme	10	TOTAL	339

FONT: Elaboració pròpia a partir de la llista de col·legiats publicada a *La Veterinària Catalana*, juny-juliol 1935, núm. 8, pp. 25-30.

El major nombre de veterinaris corresponia a la ciutat de Barcelona, després el seguien les comarques que combinaven aquests dos factors: tenien un pes demogràfic important i hi havia una ramaderia que havia experimentat un procés de modernització que exigia els serveis de veterinaris. En aquest sentit, és significatiu que una zona on predominava la ramaderia com eren les comarques pirinenques, el nombre de veterinaris que hi vivien era molt petit. Dues eren les causes fonamentals, en primer lloc, tenia un pes demogràfic inferior a la resta de Catalunya, cosa que limitava el nombre dels que podien realitzar estudis superiors, però a més a més molts dels qui estudiaven carreres universitàries ja no retornaven a les seves poblacions d'origen. En segon lloc, al principi del segle XX, la ramaderia existent a la zona continuava utilitzant unes pràctiques tradicionals, basades en els

ramats que pasturaven a la muntanya, que podien prescindir més dels serveis de veterinaris que la ramaderia establada d'altres indrets de Catalunya.

L'Alt i el Baix Empordà, el Gironès, la Selva, Osona i la Garrotxa formen un conjunt de comarques on, amb una població mitjana, la ramaderia tenia molta importància i, d'aquí, que el nombre de veterinaris existents era molt gran. Un segon grup de comarques amb un nombre significatiu de veterinaris el formen les que envoltaven la ciutat de Barcelona, excepte el Barcelonès, el Vallès Occidental i Oriental, el Baix Llobregat i el Maresme, a més a més de tenir una agricultura molt important també tenien una considerable ramaderia que havia crescut per satisfer la gran demanda de productes pecuaris que tenia la ciutat de Barcelona. Finalment, cal considerar casos com el del Segrià i l'Urgell, que a part del considerable pes que tenia la ramaderia, també es beneficiava de la relativa proximitat de la ciutat de Saragossa, població on acostumaven a anar bona part dels estudiants catalans que volien fer la carrera de veterinari. El mapa de la pàgina següent dóna una imatge gràfica de la distribució que acabem de descriure.

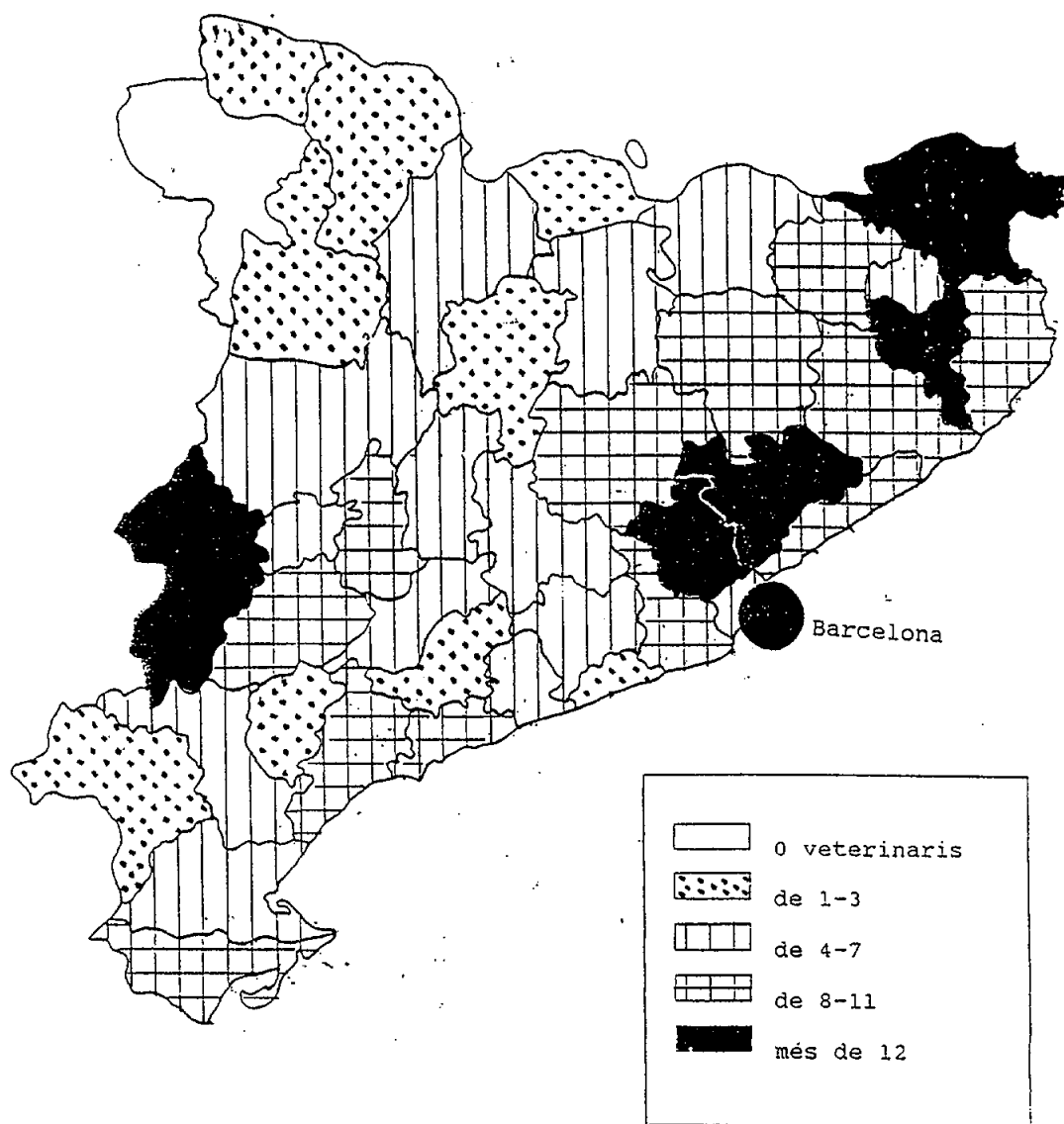
Excepte uns pocs, els veterinaris no eren uns funcionaris de l'Estat com ho eren els enginyers i perits que treballaven en els serveis agrònomic i les estacions agrícoles depenents de l'Estat, sinó que generalment realitzaven una activitat professional que estava a cavall entre els treballs de tipus particular i la representació oficial. Aquesta diferència va marcar que els enginyers agrònoms, pràcticament, no van preocupar-se de crear organismes catalans per defensar els seus interessos, perquè els seus problemes eren més de caràcter estatal que específicament catalans, en canvi els veterinaris sí que tenien uns interessos que els acostaven a l'administració catalana, cosa que va portar-los a demanar certa autonomia pel col·legi de veterinaris de Catalunya.

L'existència de diferències entre els veterinaris catalans i els de la resta de l'Estat era remarcada en la presentació del primer número de la revista mensual *La Veterinària Catalana*,¹⁴³ que era el butlletí del Col·legi Oficial de Veterinaris de Catalunya, quan per justificar la publicació d'aquella nova publicació, afirmaven: "Evidentment, els veterinaris catalans, en virtut del nostre règim autonòmic, tenim uns problemes de caire estrictament professional que no interessen pas massa als redactors ni als llegidors de les publicacions veterinàries dels nostres germans d'Espanya."¹⁴⁴ Paraules que deixaven ben clar que els

¹⁴³El primer número de *La Veterinària Catalana* va publicar-se el novembre de 1934 i l'últim, que era el número 15 va publicar-se el juny de 1936.

¹⁴⁴"Salutació" a *La Veterinària Catalana*, novembre 1934, núm. 1, pp. 1-2.

DISTRIBUCIÓ COMARCAL DELS VETERINARIS CATALANS

FONT: "Llista de senyors col·legiats" a *La Veterinària Catalana*, juny-juliol 1935, núm. 8, pp. 25-30.

interessos dels veterinaris catalans eren en part diferents als de la resta de l'Estat, cosa que donava base a la creació d'una revista pròpia i d'un col·legi professional català.

Després d'uns anys de col·legiació voluntària, a partir de l'any 1922, els veterinaris de l'Estat espanyol van haver de col·legiar-se obligatòriament. A Catalunya existia un col·legi professional per cada província, però en aconseguir l'autonomia de Catalunya, Josep M. Dencàs, conseller de Sanitat de la Generalitat des del gener de 1933, va decretar la unió de tots els col·legis provincials catalans i la creació d'un únic Col·legi de Veterinaris de Catalunya, adaptant d'aquesta manera l'organització professional dels veterinaris catalans al nou marc de l'Estatut d'Autonomia.

L'organització del Col·legi de Veterinaris de Catalunya va tenir l'oposició de certs sectors de veterinaris catalans i, en general, de la majoria de veterinaris de l'Estat espanyol. Des de les comarques allunyades de Barcelona va criticar-se la unificació dels col·legis provincials, crítiques que tenien més un rerefons polític que no pas professional. Les pàgines del butlletí del col·legi de veterinaris, *La Veterinària Catalana*, van fer-se ressó de la manca de col·laboració dels veterinaris de les províncies de Girona, Lleida i Tarragona, pel que entenien que era només una qüestió política.¹⁴⁵

Josep Vidal i Munné, un prestigiós veterinari que va ser el primer president del Col·legi de Veterinaris de Catalunya, va ser una de les persones que va lluitar més pel col·legi únic, però la forta oposició que hi havia contra el col·legi únic el va portar a dimitir a finals de 1935, perquè com ell mateix deia: "Egoismes, rancúnies personals i vanitats dels menys, amb indiferència dels més, han creat al nostre entorn una atmosfera completament asfixiant. Viure submergits en un ambient així fa caure les ales del cor."¹⁴⁶ Encara que inicialment no es va acceptar la seva dimissió, finalment des del gener de 1936 el va substituir Jaume Pagès i Basach.

L'oposició al col·legi únic no va ser feta exclusivament des de Catalunya sinó que, amb una forta oposició per tot el que representava una major autonomia dels catalans, en general els veterinaris de la resta de l'Estat espanyol van oposar-se al Col·legi Oficial de Veterinaris de Catalunya. Les relacions del Col·legi Oficial de Veterinaris de Catalunya amb les institucions veterinàries de l'Estat van ser difícils i tenses, van arribar al punt més extrem

¹⁴⁵ Antoni, MARTÍ MORERA, "Més veterinària i menys política" a *La Veterinària Catalana*, febrer 1934, núm. 4, pp. 7-8.

¹⁴⁶ Josep VIDAL MUNNÉ, "Les coses que volia dir", a *La Veterinària Catalana*, octubre-novembre 1935, núm. 10, pp. 2-3.

quan els representants catalans a l'Asociación Nacional de Veterinarios de España (ANVE) no van ser admesos en una assemblea realitzada a mitjan 1935, el títol de l'editorial de *La Veterinària Catalana* que obria el número que va seguir aquests fet era molt explícit, deia "L'ANVE contra el nostre col·legi oficial".¹⁴⁷

A diferència dels enginyers agrònoms i dels perits agrícoles, els veterinaris catalans van organitzar entitats per representar els seus interessos professionals, que en part veien que tenien diferències amb la resta de veterinaris de l'Estat. L'experiència del Col·legi Oficial de Veterinaris de Catalunya però no va reixir del tot, perquè va comptar amb l'oposició d'alguns sectors de veterinaris i del conjunt de veterinaris de la resta de l'Estat.

¹⁴⁷Vegeu *La Veterinària Catalana*, juny-juliol 1935, núm. 8, p.1.

II. ELS INICIS DE LA POLÍTICA AGRÀRIA CATALANA

1. Bases de la política agrària de la Mancomunitat

Independentment de l'obra del Ministeri de Foment, a principis del segle XX, la Diputació de Barcelona va començar a organitzar un conjunt d'institucions d'ensenyament, recerca i ajuda tècnica agrícoles, que la Mancomunitat de Catalunya va continuar i ampliar. La Diputació de Barcelona, dins d'un marc estrictament provincial, va iniciar una obra agrícola que uns anys més tard la Mancomunitat va ampliar i estendre per tot Catalunya.¹ La formació d'un marc d'institucions agrícoles propi va estar estretament lligada a l'ascens del catalanisme polític, així com també a l'existència en el camp català d'un moviment agrarista, format bàsicament per propietaris rurals que volien modernitzar l'agricultura.

La confluència del catalanisme polític amb l'agrarisme explica que, a Catalunya, la política agrària de la Mancomunitat es va basar en la formació d'unes institucions pròpies que, fonamentalment, van ser l'Escola Superior i els Serveis Tècnics d'Agricultura.² El

¹Per una síntesi sobre la política agrària de la Mancomunitat vegeu Josep CASANOVAS I PRAT, "La política agrària de la Mancomunitat de Catalunya (1914-1923)" a *Actes del Congrés Internacional d'Història Catalunya i la Restauració 1875-1923*, Manresa 1992, pp. 173-78.

²La relació entre l'agrarisme i el catalanisme és un fet evident, que es pot estudiar des de molts aspectes, però de la que de moment se n'han fet poques investigacions, principalment destaquen els estudis sobre la figura de Jaume Maspons i Camarasa de Jordi PLANAS I MARESMA, "Catalanisme i agrarisme: A propòsit de Jaume Maspons i Camarasa (1872-1934)" a *Congrés Internacional d'Història Catalunya i la Restauració 1875-1923*, Manresa 1992, pp. 313-127; "Agrarisme i gestió de la propietat al primer terç del segle XX. Un exemple significatiu: Jaume

catalanisme polític buscava el control d'una administració descentralitzada, a partir de la qual poder exercir la seva política. L'agrariisme va trobar en el catalanisme polític un mitjà per poder aconseguir l'intervenció de les institucions públiques cap a l'agricultura i, d'aquesta manera, assentar una transformació agrícola que a nivell particular o a través d'associacions agrícoles ja havia iniciat.

L'obra agrícola de la Mancomunitat va ser, per tant, un factor més dels que van intervenir en la transformació de l'agricultura catalana. Va ser un factor important, però que responia en bona part a l'existència d'un grup de propietaris rurals preocupats en modernitzar les seves explotacions agrícoles, que a nivell particular o a través de nombroses associacions agrícoles van inspirar les mesures que va emprendre la Mancomunitat en relació a l'agricultura. Tots aquests elements ajuden a explicar les característiques del procés de transformació de l'agricultura catalana.

Des d'una altra perspectiva, l'obra agrícola de la Mancomunitat de Catalunya també cal considerar-la com un element més d'una política destinada a formar una administració pròpia per a Catalunya. Les escoles i serveis agrícoles de la Mancomunitat eren un mitjà per intervenir en l'agricultura que justificava l'existència d'una administració descentralitzada.

En aconseguir l'hegemonia dins de la Diputació de Barcelona, els primers anys del segle XX, el catalanisme va començar a aplicar la seva política. Un dels seus objectius va ser el d'organitzar un sistema d'ensenyament propi, les Bases de Manresa ja recollien la necessitat de crear centres propis d'ensenyament amb un caràcter elemental i professional, però a més també hi havia la intenció de crear centres d'ensenyament superior, entre ells un d'agricultura.³ Hi havia la intenció de fomentar una cultura científica i tècnica pròpia, perquè Catalunya no depengués de d'altres països en aquestes qüestions. El president de la Diputació de Barcelona, Enric Prat de la Riba, l'any 1910 ja exposava clarament amb la necessitat d'acabar amb aquesta dependència.⁴

Amb la creació d'un sistema propi d'ensenyament, experimentació i serveis agrícoles la Mancomunitat de Catalunya assumia funcions de caràcter estatal. De fet aquest era

Maspons i Camarasa (1872-1934)" a *Estudis d'Història Agrària*, Barcelona 1994, pp. 57-83; *Catalanisme i agrariisme. Jaume Maspons i Camarasa (1872-1934): escrits polítics*, Eumo, Vic 1994.

³*Bases per a la Constitució Regional Catalana. Manresa març de 1892*, (edició facsímil) Eumo Ed., Vic 1991, pp. 31 i 172.

⁴Tobareu el programa d'actuació d'Enric PRAT de la RIBA, *Memoria endreçada á la Diputació de Barcelona pel seu president*, Barcelona 1910, p. 41.

l'esperit amb què havia nascut la Mancomunitat, segons va escriure el president de la Mancomunitat:

No hem fet la Mancomunitat per a tenir una Diputació més gran, ni per donar a l'ànima catalana un petit cos d'administració subordinada, secundària: una província. Tots, anant més o menys enllà, qui deturant-se aviat, qui veient lluny encara el terme del seu ideal, tots volem per a Catalunya un cos d'Estat, tots sentim que la dignitat de la voluntat popular catalana exigeix imperiosament, més o menys accentuades o atenuades, formes d'Estat.⁵

La voluntat dels dirigents de la Mancomunitat era la d'exercir una autèntica política d'Estat per Catalunya en aquelles matèries que els hi fossin traspassades, per això l'acció tècnica agrària que va desplegar la Mancomunitat tenia unes característiques similars a les que empraven la majoria d'Estats eupropeus. En una conferència, el segon president de la Mancomunitat, Josep Puig i Cadafalch, afirmava que Catalunya patia un endarreriment històric en l'organització pública, li faltaven unes infraestructures que els països *cultes* d'Europa --tal com ell els anomenava-- ja havien fet el segle XIX. Puig i Cadafalch presentava l'obra de govern de la Mancomunitat de Catalunya com un intent de reparar l'endarreriment històric que patia Catalunya, provocat per la poca capacitat dels governs que fins aleshores havia tingut l'Estat espanyol.⁶

En el discurs de presa de possessió per segona vegada consecutiva del càrrec de president de la Mancomunitat de Catalunya, Josep Puig i Cadafalch exposava clarament el mateix argument de la incapacitat de l'Estat espanyol, relacionava els seus efectes negatius amb els provocats per una guerra, deia:

Hem d'empendre la restauració del país amb l'activitat dels països devastats. El nostre no ho ha estat per la guerra actual, però ho és pels mals governs i pels governs indiferents i hostils. No oblidem que en documents de les darreries del segle XIX, en documents oficials, les Institucions de l'Estat al·legaven el dret de conquesta sobre Catalunya. Tenim encara com un govern d'ocupació. A les terres devastades han desaparegut tots els serveis públics: aquí podem dir que no hem tingut mai altra cosa que la que hem fet amb les pròpies mans. No podem anomenar servei d'obres públiques les faixes de terreny fangoses i eriçades de muntanyes que creuen el país. No podem dir escoles aqueixos llocs vergonyosos on la infància aprèn, amb cantarella inútil, explicada en llenguatge que no entén, el que la bona voluntat del mestre vol

⁵Enric PRAT de la RIBA, *Als diputats de la Mancomunitat de Catalunya*, Sitges maig 1917, pp. 6-7.

⁶Josep PUIG I CADAFALECH, "Una tasca de civilització a realitzar per la Mancomunitat de Catalunya" a *Dues conferències. Davant els problemes actuals*, Editorial Catalana, s/d, pp. 20-35.

ensenyar. No podem dir Universitat els llocs on es recita per repetidors la ciència que s'elabora lluny, ben lluny!, on es migren qualques savis solitaris abandonats, sense mitjans d'estudi i sense estres [sic] de treball. Una gran part del país no té ni ferrocarrils ni camins, ni altra acció de l'Estat que la parella de guàrdies civils o l'agent d'apremi que s'incauta de la finca abandonada. Una part de Catalunya no té més accés que per França. Ni tan sols coneixem el país geogràficament, que l'Estat no ha tingut temps de fer un mapa geogràfic.⁷

L'argument de la poca capacitat d'un Estat molt burocratitzat i incapaç d'administrar eficaçment el país, va ser utilitzat pel catalanisme per justificar les demandes d'autonomia.⁸ La Lliga Regionalista, partint d'aquesta creença, des del petit grau d'autonomia que va disposar, va emprendre una acció de govern que contrastés amb la inoperància de l'Estat espanyol. L'acció tècnica agrària formava part d'aquesta política, era entesa com una activitat que els Estats dels països europeus portaven a terme per solucionar els problemes del camp, que a Catalunya, per ineficàcia de l'administració central s'havia realitzat de forma molt defectuosa, problema que es pretenia solucionar a través de formar un entramat d'institucions agrícoles pròpies.

La Mancomunitat de Catalunya es disposava a doblar els serveis que donava l'Estat espanyol a causa de la seva organització "primitiva i imperfecta", però això provocava una duplicitat entre els nous serveis i els estatals, que des de la Mancomunitat es creia innecessària i es demanava una descentralització estatal que evités la duplicitat, deien així: "L'Autonomia que demanem es funda, des d'un punt de vista administratiu i econòmic, en la necessitat de reduir a una aquesta doble despesa i de simplificar aquest doble servei d'aquella part que ens és inútil."⁹

L'acció tècnica agrària era una més de les diverses funcions, cada vegada més àmplies, que realitzaven els Estats a principis del segle XX. En realitzar una política estatal, la Mancomunitat també va emprendre una acció tècnica agrària. Per afavorir el desenvolupament econòmic dels països, entre altres coses, calia construir carreteres, línies

⁷Josep PUIG I CADAFALECH, *Als diputats de la Mancomunitat de Catalunya en prendre possessió de la presidència per la qual fou novament elegit*, Casa Caritat, Barcelona 12 de setembre de 1919, pp. 14-15.

⁸En aquest sentit es manifesten Jordi SOLÉ TURA, *Catalanisme i revolució burgesa. La síntesi de Prat de la Riba*, Edicions 62, Barcelona 1967, p. 157 quan diu: "Prat i el nacionalisme català, en general, insisteixen en unes quantes acusacions fonamentals: l'Estat espanyol és un organisme burocràtic, mancat de vida natural, inepte, que no representa els interessos de la perifèria, no es preocupa de desenvolupar el potencial econòmic del país, ho resol tot amb mesures legislatives sense eficàcia i només es recorda de la perifèria a l'hora d'exigir impostos i de demanar soldats." En termes semblants es manifesta J. A. GONZÁLEZ CASANOVA, *Federalisme i autonomia a Catalunya (1868-1938)*, Curial, Barcelona 1974, p. 185.

⁹MANCOMUNITAT DE CATALUNYA, *L'obra a fer*, Casa Caritat, Barcelona 1919, p. 14.

ferroviàries, obres hidràuliques, muntar xarxes elèctriques i de telèfons. Però no tota l'acció de govern es limitava a la construcció d'obres públiques, sinó que també calia crear uns serveis oficials per ajudar els diferents sectors de l'economia, l'acció tècnica agrària s'inclou en aquest segon tipus de funcions que realitzaven els Estats. La Mancomunitat de Catalunya va realitzar actuacions dels dos tipus, va iniciar un ambiciós pla d'obres públiques i, també, va crear diversos serveis oficials, entre els quals van destacar les escoles i serveis agraris.¹⁰

Exceptuant la construcció de vies i mitjans de comunicació, la major part de l'obra que va emprendre la Mancomunitat tenia un marcat caràcter cultural i divulgatiu, la política agrària que va emprendre la Mancomunitat tenia més un vessant cultural que el de la construcció d'infraestructures. Encara que es van fer projectes per construir obres hidràuliques per afavorir l'agricultura de regadiu, o que les carreteres i telèfons que van realitzar-se a moltes poblacions rurals van ajudar a fer-les sortir del seu aïllament, però en agricultura la política de la Mancomunitat va ser fonamentalment d'un altre tipus, van portar a terme una difusió i extensió de la cultura tècnica.

La cultura, entesa en un sentit ampli, era un dels principals eixos del programa d'actuació política que Enric Prat de la Riba pensava portar a terme a Catalunya, primer des de la Diputació de Barcelona i més tard des de la Mancomunitat.¹¹ Segons la teoria de Prat de la Riba, a Catalunya li feia falta una regeneració cultural que li permetés arribar a tenir una societat del mateix tipus que les que existien als països europeus més desenvolupats. La política agrària de la Diputació de Barcelona i la Mancomunitat de Catalunya participava d'aquests principis, de manera que l'obra agrària d'aquestes dues institucions participava en bona part de la base que el món rural necessitava una promoció de la cultura tècnica. Seguint aquest principis, l'acció tècnica agrària de la Diputació de Barcelona i de la Mancomunitat va passar per la fundació de centres d'investigació i difusió de la cultura tècnica, el que va ser l'Escola Superior i els Serveis Tècnics d'Agricultura.¹²

¹⁰Entorn l'obra realitzada per la Mancomunitat de Catalunya vegeu les publicacions oficials: MANCOMUNITAT DE CATALUNYA, *Breu notícia de l'organització i l'obra*, Casa Caritat, Barcelona 1922 i *L'obra realitzada. Anys 1914-1923*, Casa Caritat, Barcelona 1923 que consta de tres volums on explica les realitzacions en cultura, instrucció i agricultura, al primer; beneficència, sanitat, política social i hisenda, al segon; i telèfons, ferrocarrils, carreteres, camins, ponts i obres hidràuliques, al tercer.

¹¹Tobareu el programa d'actuació d'Enric PRAT de la RIBA, *Memoria endreçada á la Diputació de Barcelona pel seu president*, Barcelona 1910.

¹²Una cultura tècnica que a part dels aspectes tècnics també tenia una "intencionalitat civilista". Vegeu Jordi CASASSAS I YMBERT, *Intel·lectuals, professionals i polítics a la Catalunya contemporània (1850-1920)*, Els Llibres de la Frontera, Barcelona 1989, p. 149.

Com Prat de la Riba, un dels tècnics que van participar en l'organització de l'obra agrícola de la Mancomunitat de Catalunya, Josep M. Valls, en qualitat de director de l'Escola Superior d'Agricultura, exposava en un discurs pronunciat en un congrés agrícola celebrat a l'any 1917 a Maó que el que necessitava l'agricultura catalana i la balear era cultura tècnica, deia: Com pot passar l'Agricultura del nivell que necessita? No cal més que una cosa; tot es resumeix en ella: cultura tècnica; eduquem el poble agricultor fent-li veure aquestes coses, i tot el demés vindrà aviat.¹³

Per fonamentar l'extensió de la cultura tècnica, hi havia la idea que el poble català aspirava des d'antic a un desenvolupament de la cultura tècnica que, sovint, no li havia estat permesa. En uns moments en què la Dictadura de Primo de Rivera havia desarticulat l'obra de la Mancomunitat de Catalunya, Carles Pi i Sunyer, que va ser el director que va substituir a Josep M. Valls al capdavant de l'Escola Superior d'Agricultura, mostrava aquest fet quan afirmava que:

Al llarg de la nostra història econòmica traspua sempre una inconfusible i forta aspiració per la cultura tècnica. Encara avui és viva. Noble ambició, ben sovint insatisfeta. En certs aspectes i en moltes èpoques han mancat els instruments necessaris. Però la set de cultura professional, s'ha mantingut sempre igualment intensa.

L'inici del nostre renaixement econòmic coincideix amb un moment de desvetllament general de la cultura. L'activitat econòmica renaixent en resta impregnada des de l'origen i es descabdella amb l'emprenta intel·lectual.¹⁴

Des d'aquesta perspectiva, la Mancomunitat de Catalunya va reemprendre una activitat cultural que era desitjada pels catalans, que no era nova sinó que tenia antecedents. Carles Pi i Sunyer donava com a precedent les nombroses escoles que des de finals del segle XVIII havia fundat i organitzat la Junta de Comerç, entre les quals també n'hi havia una de botànica i agricultura, creada el 1807.¹⁵ L'argument de fons era que l'aspiració a la cultura tècnica era un tret característic dels catalans que, sempre que havien pogut, l'havien intentat extendre, així és que la Mancomunitat de Catalunya només recollia una tradició anterior.

¹³FEDERACIÓ AGRÍCOLA CATALANA-BALEAR, *XX Congrés Agrícol celebrat a la ciutat de Mahó els dies 27, 28 i 29 de maig del any 1917*, Barcelona 1920, p. 124.

¹⁴Carles PI I SUNYER, *L'aptitud econòmica de Catalunya*, Edicions la Magrana - Diputació de Barcelona, Barcelona 1983, p. 73. (La primera edició d'aquesta obra va ser dins l'Editorial Barcino en dos volums els anys 1927 i 1929).

¹⁵*Ibid.*, p. 259.

La burgesia catalana volia una parcel·la de poder, que va aconseguir a través de la Mancomunitat. La política econòmica nacionalista burgesa s'havia caracteritzat des de mitjan de segle XIX per una defensa cada vegada més gran d'una solució autonomista, fet que es va reforçar amb l'organització del catalanisme polític, que trobava que no es podia realitzar cap política econòmica a Catalunya si no s'anava a la conquesta de les institucions que poguessin fer-la possible, si no s'anava a la constitució d'una Mancomunitat.¹⁶ Els temes a defensar des de Catalunya eren molts i, entre aquests també hi havia l'agricultura, una agricultura que tenia notables diferències amb la d'altres zones de l'Estat.

Després del fracàs per convertir-se en la classe hegemònica de l'Estat espanyol durant els vuit-cents, amb l'organització de la Lliga Regionalista l'any 1901, la burgesia catalana va disposar d'un partit polític, amb el qual podia lluitar pels seus interessos amb una estratègia diferent a la que havia utilitzat fins aleshores. Com afirma Borja de Riquer, la política de la Lliga Regionalista era la de cercar una reforma de l'Estat a partir d'una posició de força a Catalunya, era una estratègia que "partia del fet que a Catalunya hi havia unes condicions per construir un ampli bloc interclassista que s'enfrontés amb força al centralisme estatal des de fora del sistema bipartidista", vigent en aquells moments.¹⁷ Per aconseguir una posició de força des de Catalunya, a través de la Mancomunitat de Catalunya, la Lliga Regionalista va portar a terme una important acció de govern, amb una intervenció pública en els camps econòmic, social i cultural, una part de la qual va comportar el desplegament d'una acció tècnica agrària gairebé com si es tractés d'un Estat europeu.

L'acció tècnica agrària catalana no va ser, per tant, una actuació aïllada, no pot deslligar-se del projecte polític, que a principis del segle XX va iniciar la burgesia catalana, agrupada entorn de la Lliga Regionalista, per poder influir en la política de l'Estat. Un projecte que passava per reivindicar una autonomia pels catalans, però no es quedava únicament en els aspectes polítics i institucionals, sinó que també intentava convertir Catalunya en un país industrial i modern, fet que entre altres coses comportava la necessitat d'una intervenció de l'administració pública en l'agricultura.

El pla de la Lliga Regionalista exigia una nova articulació del territori, perquè mentre que Catalunya comptava amb un gran centre industrial (la ciutat de Barcelona), la resta del

¹⁶Vegeu Francesc ARTAL, "Vers una política econòmica nacionalista burgesa (1840-1913)" a *Economia crítica: una perspectiva catalana*, Edicions 62, Barcelona 1973, pp. 269 i 280.

¹⁷Borja de RIQUER, *Lliga Regionalista: la burgesia catalana i el nacionalisme (1898-1904)*, Edicions 62, Barcelona 1977, p. 305.

país era bàsicament rural, feia falta una integració que permetés una expansió econòmica de tot Catalunya. Des del punt de vista de l'organització territorial, Francesc Roca argumenta que la burgesia catalana tenia un projecte polític-econòmic per transformar Barcelona en una ciutat industrial-capitalista, que havia d'articular tot el territori de Catalunya.¹⁸ La Mancomunitat de Catalunya va emprendre una política d'urbanització de Catalunya en què Barcelona era la ciutat a partir de la qual s'havia d'articular la resta del territori català.

Seguint amb aquest autor, el procés d'integració territorial tenia dues fases diferenciades, en la primera s'havia de dotar d'uns serveis públics capaços d'aconseguir per tot Catalunya una unitat econòmica a escala regional, en la segona fase, calia una actuació que provoqués un reequilibri i una integració territorial. La política agrària s'emmarca en aquesta segona etapa. La Lliga Regionalista va potenciar una transformació de l'agricultura i ramaderia catalanes, com una forma d'extendre la riquesa per la Catalunya no industrialitzada i fer-la, d'aquesta manera, participar en el desenvolupament econòmic general del país. Com deia Josep Puig i Cadafalch: "La Mancomunitat fou creada per unir l'esforç de tots els catalans, repartint per tot Catalunya la riquesa avui concentrada a Barcelona."¹⁹

L'existència d'una ciutat fortament industrialitzada i d'un projecte d'articulació territorial, va donar un gran impuls a la política agrària catalana, cosa que contrastava amb una acció més tímida per part dels governs estatals que, sense un grup social amb voluntat industrialitzadora capaç imposar-se, patien les conseqüències de la falta d'un projecte com el que, en canvi, es tenia a Catalunya. Hi havia una diferència de ritme en l'aplicació de la política agrària per part de les dues administracions provocada, en bona part, pel fet que la catalana comptava amb un sector polític dominant que, articulat entorn la Lliga Regionalista, impulsava un procés de transformació agrícola i ramadera.

El conservadurisme de la Lliga Regionalista va caracteritzar la política agrària catalana, com ha assenyalat Isidre Molas, la Lliga tenia un programa polític conservador, de caire reformista, que pretenia resoldre els problemes agraris a través "de la reforma tècnica del camp, supeditada a la voluntat dels propietaris i encoratjada en tot cas per l'Estat, però sense posar en perill l'estructura social establerta."²⁰ El programa de la Lliga defensava els interessos d'una burgesia industrialista, sovint vinculada a propietaris rurals, amb la qual cosa

¹⁸Francesc ROCA, *Política econòmica i territori a Catalunya 1901-1939*, Ketres editora, Barcelona 1979.

¹⁹Josép Puig I CADAFALEH, *Als diuputats...*, *Op. cit.*, p. 15.

²⁰Isidre MOLAS, *Lliga Catalana. Un estudi de estasiologia*, Edicions 62, Barcelona 1972, vol. I, p. 204.

seria difícil d'esperar que proposessin mesures de canvi més profundes. Però, no obstant això, la Lliga Regionalista va saber atreure homes d'altres tendències ideològiques que fos, pel seu nacionalisme o per la seva voluntat modernitzadora, van col·laborar amb l'obra agrícola de la Mancomunitat de Catalunya.²¹

Des de mitjan segle XIX s'estava covant un moviment catalanista que no va començar a intervenir decididament en la vida política fins que el 1901 va fundar-se la Lliga Regionalista. Paral·lelament a l'entrada en escena del catalanisme polític, també va iniciar-se entre alguns sectors vinculats al món rural un ampli moviment destinat a impulsar la transformació tècnica del sector agrari. Entre aquest dos moviments hi va haver una forta coincidència, destacats catalanistes que van intervenir en política, van destacar també com a impulsors de la transformació tècnica de l'agricultura catalana. Van ser homes com Josep M. Rendé, Manuel Raventós, Ignasi Girona, Jaume Maspons i d'altres.²²

La relació entre catalanisme i agricultura partia de la base que sense aconseguir una certa autonomia per Catalunya, no hi havia possibilitat de fer prosperar l'agricultura catalana. Aquesta és la idea que exposava Josep M. Valls quan afirmava que només quan Catalunya "sigui mestressa d'ella mateixa", s'evitaria el que anomenava "maleït uniformisme" i hi haurà la possibilitat de fer lleis adequades per l'agricultura catalana, perquè les lleis pensades per l'agricultura de la resta de l'Estat, no necessàriament havien d'afavorir el sector agrari català.²³

El catalanisme polític va influir en el procés de transformació de l'agricultura catalana, perquè va ser capaç d'organitzar un marc institucional d'ensenyament, experimentació i serveis tècnics efectiu, que trencava amb una tradició d'inhoperància de les institucions oficials. Però també perquè la modernització de l'agricultura catalana formava part d'un projecte nacional, de manera que l'obra agrària era una mostra de la capacitat dels catalans de per autogovernar-se i exigir d'aquesta manera una descentralització de l'Estat espanyol.

²¹Un dels casos més il·lustratius és el de Pere M. Rossell i Vilà, un important veterinari que va ser professor de l'Escola Superior d'Agricultura i cap del Servei de Ramaderia de la Mancomunitat, que mantenia una clara posició independentista i col·laborava amb l'obra de la Mancomunitat a l'espera d'aconseguir algun dia la independència de Catalunya. També es coneguda la participació en l'obra de la Mancomunitat del socialista Rafael Campalans, que en relació amb l'agricultura va exercir de professor a l'Escola Superior d'Agricultura.

²²Relacionant el moviment catalanista i el de transformació agrària hi ha la comunicació de Jordi PLANAS i MARESMA, *Catalanisme i agrarisme. Jaume Maspons i Camarasa (1872-1934): escrits polítics*, Eumo, Vic 1994.

²³Josep M. VALLS, "L'agricultura i el nacionalisme" a *Agricultura*, 5-1-1919, núm. 1, pp. 1-2.

Encara que hi havia punts de coincidència amb altres opcions ideològiques sobre la necessitat d'una intervenció pública en matèria agrària, les característiques ideològiques de la Lliga Regionalista van condicionar el desplegament de l'acció tècnica agrària catalana. Com a conseqüència del seu liberalisme, entenien que l'Estat només podia exercir una acció tutelar, l'Estat tan sols havia d'ajudar a l'iniciativa privada, havia d'actuar només en aquells aspectes que era molt difícil que la iniciativa privada pogués afrontar amb èxit. El parlamentari de Lliga, Carles de Camps i d'Olzinelles, era prou explícit, defensava l'associacionisme agrícola com a camí per intensificar la producció agrícola, creia que a Catalunya n'hi hauria prou que l'Estat complís la llei de sindicats agrícoles de 1906, mentre que en altres zones de l'Estat, on no hi havia el teixit associatiu de Catalunya, si que feia falta una major intervenció estatal.²⁴

La política agrària de la Mancomunitat de Catalunya tenia un caràcter tutelar, Pere Mias que era conseller d'agricultura de la Mancomunitat, afirmava que s'havien de fer tres coses: primer elevar en general la cultura agrícola, segon, preparar uns tècnics que sapiguessin treure el màxim rendiment de la terra i, tercer, que el govern donés una orientació fecunda a les activitats disperses del sector agrari.²⁵ El desplegament de l'acció tècnica agrària tenia una forta dimensió cultural i educativa, que havia de permetre donar una nova direcció al sector agrari català, en una acció de caràcter tutelar, la Mancomunitat havia de crear unes noves condicions que afavorissin un augment de la producció agrària i, a la vegada, també havia de facilitar la tasca a les activitats agrícoles dels agricultors i ramaders particulars.

Per atendre l'agricultura, el govern de la Mancomunitat de Catalunya va encarregar a l'enginyer agrònom Josep M. Valls, que era el director de l'Escola Superior d'Agricultura de Barcelona, l'elaboració d'un informe sobre el que havia de fer la Mancomunitat per millorar l'agricultura catalana. Acabat de redactat el 25 d'abril de 1916, l'informe creia necessari continuar amb unes activitats que ja havia començat a posar en pràctica la Diputació de Barcelona i recomanava donar-hi una major amplitud, però també proposava

²⁴Carles de CAMPS I d'OLZINELLAS, "Política agrària" a Lliga Regionalista, *El pensament català davant el conflicte europeu*, Barcelona 1915, p. 52.

²⁵Pere MIAS, "Agricultura" a MANCOMUNITAT DE CATALUNYA, *L'obra a fer*, Casa Caritat, Barcelona 1919, pp. 91-92.

la creació d'uns serveis que fins aleshores encara ningú no havia posat en pràctica.²⁶ Concretament el pla de Josep M. Valls proposava els nou punts següents:²⁷

1r.- Ampliació de l'Escola Superior d'Agricultura, convertint-la en una veritable Facultat d'Agricultura.

2n.- Creació, dins l'Escola Superior d'Agricultura, d'una Escola semblant a l'Elemental del Treball, els estudis de la qual fossin d'uns dos anys de durada, eminentment pràctics i destinats als fills de propietaris que, sense voler exercir la carrera, necessitaven coneixements suficients per a explotar racionalment llurs finques, i també als fills dels grans arrendataris, majordoms, etc., que considerava que "cada dia són més escassos i necessaris".

3r.- Ampliació i especialització dels cursos breus de vulgarització agrícola que ja s'havien començat a realitzar, fent-los extensius a totes les comarques, i accentuant cada dia més llur caràcter eminentment pràctic.

4t.- Establiment de Camps experimentals pràctics en les diferents comarques i en els diversos conreus, sempre especialitzant-los i procurant que siguessin de ràpida i fidel aplicació dels ensenyaments donats als cursos.

5è.- Creació de l'ensenyament agrícola elemental, començant, com és lògic, per ensenyar als mestres i a les mestresses la matèria que després haurien d'ensenyar a les noves generacions.

6è.- Editar publicacions de caràcter agrícola, des de les més enlairades, que es podrien donar com una branca de la Secció de Ciències de l'Institut d'Estudis Catalans, fins a les d'aplicació i vulgarització de coneixements agrícoles, tan necessaris pel públic.

7è.- Organització d'una sèrie de concursos anuals sobre maquinària agrícola, bestiar, indústries agrícoles, etc., que proposava de celebrar cada any en una província diferent, i que creia que contribuirien ràpidament i poderosament a la renovació i perfeccionament del règim agrícola català.

8è.- Creació d'un Servei Tècnic de Millores Agrícoles, així com d'un altre Servei Tècnic d'Hidràulica Agrícola, destinats a fomentar i ajudar totes aquelles obres que essent d'interès particular, tenen per altra part aspectes d'interès públic que justifiquen un

²⁶Josep M. VALLS, "Informe del senyor Enginyer Director de l'Escola Superior d'Agricultura de Barcelona referent als medis de millorament de l'Agricultura de Catalunya" a MANCOMUNITAT DE CATALUNYA, *Report del Consell Permanent a l'Assamblea*, Casa Caritat, Barcelona maig 1916, annex 23 pp. 141-161.

²⁷*Ibid.*, pp. 142-43.

recolzament de l'administració pública. Posava com a exemples les cooperatives de producció, els petits i grans estanys i els aprofitaments riberencs i de muntanya.

9è.- Organització i creació del Departament General d'Agricultura de Catalunya, que tindria sota la seva direcció tots els serveis que hem detallat anteriorment.

La majoria d'aspectes que va proposar Josep M. Valls en el pla per millorar l'agricultura catalana la Mancomunitat els va posar a la pràctica, alguns amb petites modificacions respecte la idea original, però tot i les diferències, la política agrària que va portar a terme la Mancomunitat seguia les orientacions que havia esbossat Josep M. Valls en el seu pla. Fins i tot, després que aquest enginyer agrònom abandonés els seus càrrecs de director de l'Escola Superior i dels Serveis Tècnics d'Agricultura, els qui van succeir-lo van continuar les mateixes orientacions que proposava el seu pla. Un pla que, de forma sumària, era l'aplicació d'una acció tècnica agrària, perquè milloraven i ampliaven l'ensenyament agrícola i creaven uns serveis tècnics, a més per administrar tots aquest afers proposava la formació d'un departament exclusivament dedicat a l'agricultura.

2. L'administració agrària de la Mancomunitat

La Mancomunitat de Catalunya era una institució descentralitzada, que havia nascut amb una autonomia restringida, amb pocs recursos i competències.²⁸ Encara que hi havia la voluntat d'aconseguir una autonomia més àmplia, inicialment la Mancomunitat només havia aconseguit coordinar les competències que les quatre diputacions provincials catalanes li van traspasar. Però, tot i el caràcter limitat que tenia la nova institució, això no va impedir que fos un instrument útil per portar a terme una política agrària pròpia.

La Mancomunitat de Catalunya no va disposar d'un aparell burocràtic gaire important, la seva obra va ser realitzada amb una administració molt simplificada. Deixant de banda el curt període que la Mancomunitat va seguir funcionant als inicis de la Dictadura de Primo de Rivera, s'ha dividit el període de govern de la Mancomunitat en dues etapes,²⁹

²⁸Sobre la gènesi i actuació de la Mancomunitat vegeu a Joaquim de CAMPS I ARBOIX, *La Mancomunitat de Catalunya*, Bruguera, Barcelona 1968 i el dossier de diversos autors "La Mancomunitat de Catalunya" a *L'Avenç*, juny 1977, núm. 3. Enfocant la formació de la Mancomunitat en relació a la política espanyola vegeu a Enric UCELAY DA CAL, "La Diputació i la Mancomunitat: 1914-1923" a Borja de Riquer (dir.), *Història de la Diputació de Barcelona*, Diputació de Barcelona, Barcelona 1987, pp. 36-177.

²⁹Vegeu Joaquim CAMPS I ARBOIX, *La Mancomunitat...*, Op. cit.

corresponents a les dues presidències que va tenir la institució. De la mateixa manera que s'ha fet aquesta divisió, també pot distingir-se dues etapes en l'organització administrativa de la Mancomunitat. No obstant això, en tots dos períodes la Mancomunitat va tenir una administració força simple.

Durant la presidència d'Enric Prat de la Riba, període que va des de la fundació de la Mancomunitat el 1914 fins a la mort del Prat de la Riba l'any 1917, la Mancomunitat de Catalunya no tenia una organització administrativa gaire desenvolupada. Pràcticament, la Mancomunitat només era una Assemblea de Diputats provincials, que ordinàriament es reunia dues vegades a l'any, i un Consell Permanent, format pel president i vuit consellers, que era l'òrgan executiu de la Mancomunitat. Entre 1914 i 1917, l'obra de govern que va realitzar directament la Mancomunitat va ser molt petita, era la Diputació de Barcelona la institució des d'on la Lliga Regionalista va portar a terme la principal part de la seva acció de govern.

Tot i que amb una activitat molt més reduïda, les altres tres diputacions catalanes també van fer esforços per incrementar els seus serveis, però els seus recursos més exíguos no van permetre de portar a terme una acció tan intensa com la que des de la Diputació de Barcelona va projectar i començar a posar a la pràctica el seu president, Enric Prat de la Riba.³⁰

L'activitat que va portar a terme la Diputació de Barcelona a partir de l'any 1910, fins que va traspasar totes les seves competències a la Mancomunitat de Catalunya, cal considerar-la com la que estava prevista que hauria de realitzar aquesta segona institució. A l'espera que la Mancomunitat de Catalunya quedés definitivament establerta, la Diputació de Barcelona va iniciar la labor que més tard desenvoluparia la Mancomunitat de Catalunya.

Que l'obra de govern de la Mancomunitat de Catalunya fos petita s'explica perquè era una institució que començava de nou, però també, tal com exposa Enric Ucelay da Cal, en aquesta primera etapa la Mancomunitat de Catalunya era projectada com una imatge, que servia a la Lliga Regionalista per convèncer a diverses clienteles del partit que amb la Mancomunitat se solucionarien els problemes del país.³¹ L'èxit d'Enric Prat de la Riba va ser el de convèncer intel·lectuals catalans de diverses procedències a col·laborar en el seu projecte, més tard ja realitzarien una veritable acció de govern.

³⁰Per exemple referent a la Diputació Provincial de Tarragona vegeu l'informe d'activitats següent, Josep MESTRES IMIQUÉ, *Dos anys d'actuació econòmica: Instauració de nous serveis i perfeccionament dels existents sense augment del Contingent*, Diputació Provincial de Tarragona, Tarragona [1915].

³¹Enric UCELAY DA CAL, *La Diputació...*, *Op. cit.*, p. 65.

Per portar a terme l'acció tècnica agrària, com en les altres accions de govern que va portar a terme, Prat de la Riba es va rodejar de diverses personalitats, majoritàriament eren homes vinculats a la Lliga Regionalista, com el diputat Carles de Camps o els grans propietaris rurals, Ignasi Girona i Manuel Raventós, però també va comptar amb la col·laboració d'homes procedents d'altres tendències polítiques, entre els que destaquen els autonomistes republicans Josep Zulueta i Josep Mestres, dos polítics molt preocupats per les qüestions agràries que van exercir diverses funcions en relació amb l'agricultura dins de la Mancomunitat.

Entre les primeres competències que va rebre la Mancomunitat no hi havia les d'agricultura, l'Estatut de la Mancomunitat Catalana del 8 de gener de 1914 no contemplava el traspàs de serveis agrícoles de l'Estat i les Diputacions a la Mancomunitat. Inicialment, la Mancomunitat només va fer-se càrrec de la conservació de camins i carreteres provincials, de l'hospitalització de dementes i la concessió, construcció i explotació de ferrocarrils secundaris. Però l'Estatut deixava la porta oberta perquè tots els serveis que les diputacions poguessin instituir i realitzar també poguessin ésser realitzats per la Mancomunitat.³² Més endavant, el 1918, passaren a la Mancomunitat els serveis de construcció de carreteres i camins i l'Escola Superior d'Agricultura.

No va ser fins en temps de la presidència de Josep Puig i Cadafalch, iniciada a partir del 29 de novembre de 1917, que la Mancomunitat de Catalunya va començar a rebre les competències en agricultura de les diputacions catalanes, però mai de l'Estat. En ple mandat de Puig i Cadafalch, el 25 de gener de 1919, l'Assemblea de la Mancomunitat va aprovar un Estatut d'Autonomia de Catalunya, en el que el títol quart, article sisè H, esmentava que el parlament regional estava facultat per legislar lleis i el poder executiu regional executar-les en tots els serveis agronòmics i forestals de Catalunya.³³ Però tot i la voluntat que es tenia des de Catalunya per assumir aquestes competències, el govern central no les va cèdir.

Durant la presidència de Josep Puig i Cadafalch, la Mancomunitat de Catalunya va començar a desplegar directament una àmplia acció de govern, en la que hi havia inclosos els temes relacionats amb l'agricultura, el major nombre d'atribucions va comportar l'haver

³²Vegeu MANCOMUNITAT DE CATALUNYA, *Estatut*, Casa Caritat, Barcelona 1914 a més de l'Estatut de la Mancomunitat de Catalunya conté el Reial Decret de 18 de desembre de 1913, facultant a les diputacions per mancomunar-se, el Reial Decret de 26 de març de 1914, aprovant l'Estatut de la Mancomunitat catalana i la llista dels diputats provincials assistents a l'Assemblea de 9 de gener de 1914.

³³Vegeu MANCOMUNITAT DE CATALUNYA, *Per l'autonomia de Catalunya: Documents i acords*, Casa Caritat, Barcelona gener 1919, segon fascicle, p. 35.

d'organitzar l'administració de la Mancomunitat d'una manera més complexa a la que hi havia hagut fins aleshores. Les competències que rebia la Mancomunitat de les diputacions provincials catalanes eren cada vegada més àmplies, entre el 1919 i el 1920 rebia les d'hisenda i les dels serveis d'instrucció i beneficència que tenien les diputacions.³⁴

A poc a poc la Mancomunitat anava creixent, la qual cosa representava un augment en la complexitat dels seus organismes administratius i de representació política. Amb els últims traspàsos d'hisenda, serveis d'instrucció i beneficència la Mancomunitat passava a encarregar-se de tots els serveis que prestaven les diputacions, exceptuant les quintes, eleccions i les tasques consultives que corresponien a comissions provincials.

El 12 de setembre de 1919, en prendre possessió del càrrec de president de la Mancomunitat per segona vegada, Josep Puig i Cadafalch va exposar un pla de govern que superava de tros els nivells d'activitat que fins aleshores havia tingut aquella institució. El 13 de setembre de 1919 el Consell Permanent acordà emprendre els treballs d'estudi necessaris per preparar una administració completa de Catalunya, s'encomanaren diferents ponències als consellers que, amb l'ajuda dels serveis tècnics de cada secció, van preveure les obres extraordinàries que s'havien de realitzar en sis anys següents i que, per finançar-les, es va emetre un emprèstit milionari.³⁵ És a partir d'aquest moment, que l'obra de la Mancomunitat va començar a tenir una incidència més palpables sobre el país.

Des de l'any 1918, els vuit consellers que formaven el Consell Permanent de la Mancomunitat van especialitzar-se en els diversos camps d'actuació en els que intervenia la Mancomunitat, van començar a entendre de forma personal els diversos serveis que oferia la Mancomunitat, cada un actuava de conseller-ponent en les següents matèries: cultura i instrucció, camins i ponts, obres hidràuliques i ferrocarrils, telèfons, agricultura i serveis forestals, beneficència i sanitat, política social i hisenda.³⁶

La compartimentació de funcions dels consellers va anar lligada al desenvolupament d'una acció de govern per part de la Mancomunitat. Però tot i que va augmentar l'activitat del Consell Permanent, això no es va traduir en un creixement gaire espectacular de

³⁴Sobre el traspàs d'aquest serveis i les reaccions que va suscitar vegeu MANCOMUNITAT DE CATALUNYA, *Llibre que conté els acords de traspàs de serveis de les diputacions catalanes a la Mancomunitat*, Casa Caritat, Barcelona 1920 i *Llibre que conté els incidents i tràmits posteriors als acords de traspàs de serveis de les diputacions catalanes a la Mancomunitat*, Casa Caritat, Barcelona 1920.

³⁵Per conèixer les ponències que van realitzar els consellers vegeu MANCOMUNITAT DE CATALUNYA, *L'obra a fer: L'emprèstit de cinquanta milions*, Casa Caritat, Barcelona febrer 1920.

³⁶MANCOMUNITAT DE CATALUNYA, *Breu notícia de l'organització i l'obra*, Casa Caritat, Barcelona 1922, p. 21.

l'organització administrativa de la Mancomunitat, sinó que sempre va ser més aviat modesta. Per actuar, el Consell Permanent va envoltar-se d'unes comissions tècniques i auxiliars, algunes de les quals havien estat organitzades per la Diputació de Barcelona, hi havia el Consell de Pedagogia i la Junta de Sanitat i les comissions Forestal, de Beneficència, d'Educació general, gestores dels ferrocarrils i d'estudis jurídics i econòmics. Per una banda, l'escassetat de recursos no permetien tenir gaires despeses en funcionariat, però a més cal tenir en compte que una de les crítiques de la Lliga a l'administració pública espanyola era un burocratització poc efectiva, cosa que la prevenia de reproduir una organització similar a Catalunya.

L'estructura administrativa de la Mancomunitat era simple, estava organitzada a través d'unes poques oficines. Les que tenien un volum de treball més alt, eren les oficines administratives, que a causa de les diferents matèries que havien de tractar s'havien dividit en els següents departaments: Departament d'Administració, Departament d'Hisenda i Departament d'Intervenció i Caixa. Aquests departaments es subdividien en seccions i les seccions, a la vegada, en negociats. Les qüestions referents a agricultura s'administraven a través del negociat d'Agricultura, Indústria i Comerç, corresponent al conjunt de negociats de la secció segona del Departament d'Administració. Tot i les subdivisions, l'aparell burocràtic de la Mancomunitat era molt reduït en comparació amb organismes públics similars, les despeses del personal administratiu no arribaven al 2,5 % del total de pressupost de despeses.³⁷

L'existència d'un conseller d'agricultura i serveis forestals, seguia l'orientació que tenien la majoria de països europeus de formar un ministeri d'agricultura. Tot i la simplicitat administrativa de la Mancomunitat, cosa que fa difícil de comparar els seus organismes amb els ministeris dels països amb Estat propi, la dedicació exclusiva d'un conseller-ponent a l'agricultura, és una mostra de la importància que els polítics de la Mancomunitat van donar a aquest tema. El tracte econòmic que rebia la Mancomunitat, igual al de les altres províncies de l'Estat, disminuïa l'abast dels seus serveis, però no la intenció.³⁸ Per això, encara que hi havia grans diferències materials molt acusades, és possible comparar els treballs del conseller d'agricultura de la Mancomunitat amb els d'un ministeri de l'Estat espanyol.

³⁷Sobre l'organització administrativa de la Mancomunitat de Catalunya vegeu MANCOMUNITAT DE CATALUNYA, *L'Obra realitzada 1914-1923*, Op. cit., pp. 25-29, la llista de tots els funcionaris que treballaven a la Mancomunitat la trobareu a MANCOMUNITAT DE CATALUNYA, *[Guia]*, Barcelona 1919.

³⁸MANCOMUNITAT DE CATALUNYA, *L'obra a fer*, Op. cit., p. 14.

En comparació, cal recordar que l'Estat espanyol no tenia ministeri d'agricultura, sinó que les seves atribucions estaven incloses en el Ministeri de Foment, que a més de l'agricultura es dedicava a moltes altres matèries. La reivindicació de crear un Ministeri d'Agricultura era una exigència dels agricultors que va tardar molts anys a fer-se realitat. En canvi, dins les seves possibilitats, a partir de 1918 la Mancomunitat de Catalunya va estructurar-se de forma que dedicava un dels vuit consellers que formaven el Consell Permanent exclusivament a l'agricultura i els serveis forestals, cosa que representava una clara orientació de com la Lliga Regionalista hauria organitzat un Estat.

El primer conseller-ponent en agricultura que va tenir la Mancomunitat de Catalunya a partir de 1918 va ser Josep Mestres i Miquel, diputat pel districte de Valls-Montblanc. Representant de la Unió Federal Nacionalista Republicana, va ser membre de tres consells permanents, des de la seva creació fins a finals de 1919, any en què a causa de les diferències sorgides entre el Parit Republicà Català del qual era membre i la Lliga Regionalista per la qüestió de les eleccions a la Diputació de Tarragona va deixar d'assistir a les sessions del Consell Permanent, el pacte entre republicans i regionalistes per tirar endavant la Mancomunitat de Catalunya havia quedat trencat.³⁹ Entre 1913 i 1918 va ser president de la Diputació de Tarragona, ja abans que en fos nomenat president, va tenir una àmplia actuació en relació en agricultura. Entre altres coses el 1911 va organitzar una càtedra ambulant d'agricultura per difondre entre els pagesos els moderns coneixements agrícoles.⁴⁰

El segon i darrer conseller-ponent que va tenir la Mancomunitat de Catalunya va ser Pere Mias i Codina, diputat pel districte Lleida-les Borges Blanques. Fundador de la Joventut Republicana de Lleida, era un propietari rural de les Borges Blanques que va tenir una actuació destacada en relació a l'agricultura a les comarques de ponent, entre altres coses impulsà la construcció del canal d'Urgell i fou membre de la Confederació Hidrogràfica de l'Ebre. Pere Mias va ser també director general i conseller d'agricultura de la Generalitat de Catalunya, la repetició en el càrrec d'una mateixa persona, entre aquestes dues etapes és una prova d'un cert grau de continuïtat que en part va haver-hi entre la política agrària de la Mancomunitat i la Generalitat de Catalunya.

³⁹Sobre el distanciament del republicans i regionalistes vegeu AHDB, "Actes de l'Assemblea de la Mancomunitat de Catalunya", sessió 11-9-1919, pp. 127 revers a 131.

⁴⁰Josep MESTRES I MIQUEL, *Memòria que per lo funcionament d'una Càtedra Ambulant d'Agricultura dirigeix a la Excm. Diputació Provincial Don Joseph Mestres Miquel*, Tarragona 1911 vegeu també Antoni GAVALDÀ I TORRENTS, *L'associacionisme agrari a Catalunya*, Op. cit., pp. 355-56, vol. I.

Econòmicament dels recursos de la Mancomunitat va augmentar paral·lelament a l'increment d'activitats de l'institució, el resum dels pressupostos de la Mancomunitat des de la seva constitució va ser el següent

PRESSUPOSTOS DE LA MANCOMUNITAT

<u>Anys</u>	<u>Pessetes</u>	<u>N.Ind.</u>
1914	340.000	8
1915	4.117.905	100
1916	5.466.742	133
1917	7.933.015	193
1918	7.991.757	194
1919	9.287.363	225
1920	25.131.975	610
1921	27.052.540	657
1922	32.742.569	795

FONT: Mancomunitat de Catalunya, *La Mancomunitat de Catalunya: Breu notícia de l'organització i l'obra*, Casa Caritat, Barcelona juny 1922, p. 23.

Com es pot observar en el quadre que acabem de copiar, els recursos de què disposava la Mancomunitat de Catalunya van anar augmentant progressivament, el creixement anual dels pressupostos anava relacionat amb el major nombre i activitat dels serveis que oferia la Mancomunitat. Els números índex mostren el constant i fort creixement dels pressupostos, entre 1915 i 1922 els pressupostos es van multiplicar per vuit. Després d'haver rebut pràcticament tots els serveis i recursos de les diputacions catalanes, el 1920 el pressupost general de la Mancomunitat va augmentar espectacularment, gairebé es va triplicar. Com mostren l'evolució de les xifres dels pressupostos, és a partir del pressupost de 1919-20, quan la Mancomunitat va realitzar la seva principal obra de govern.

El quadre de la pàgina següent mostra detalladament per capítols els pressupostos dels exercicis 1919-20 al de 1922-23, anteriorment, els pressupostos tenien una altra estructura cosa que no permet fer-ne la comparació per capítols. A partir de l'exercici 1919-20, l'agricultura va passar a tenir un capítol propi dintre els pressupostos de la Mancomunitat, les sumes de

LIQUIDACIÓ DELS PRESSUPOSTOS DE LA MANCOMUNITAT ESPECIFICATS PER CAPÍTOLS

INGRESSAT

	1919-20	1920-21	1921-22	1922-23
I. Contingent	1.287.966'68	5.023.826'88	7.263.887'22	9.890.178'14
II. Beneficència	21.520'99	2.997.390'13	2.928.296'74	2.985.955'10
III. Cultura	54.425'00	59.819'54	70.873'13	65.912'44
IV. Telèfons	344.967'32	532.870'17	552.494'68	608.840'04
V. Agricultura	16.992'51	24.112'25	32.373'90	26.794'35
VI. Arbitris i altres ingressos	204.254'27	443.723'99	743.620'30	697.231'98
VII. Subvencions i reintegraments	1.124.751'36	881.891'83	90.754'29	177.455'37
VIII. Emprèstits	2.987.597'25	7.522.357'08	6.819.945'80	7.813.032'00
IX. Caixa de Crèdit Comunal	154.462'50	150.447'83	181.206'09	21.784'35
X. Resultes	1.258.144'55	1.737.339'65	5.777.899'65	5.627.475'87
XI. Operacions de crèdit	---	---	400.000'00	525.000'00
XII. Operacions fora de pressupost ...	205.000'00	767.203'31	933.146'49	1.045.967'64
TOTALS	7.659.082'43	20.140.982'66	25.749.898'29	29.493.627'28

SATISFET

	1919-20	1920-21	1921-22	1922-23
I. Govern i administració	113.516'86	487.763'21	524.043'80	689.757'09
II. Beneficència i sanitat	665.962'20	5.871.916'86	6.035.290'76	6.194.689'97
III. Cultura	266.160'48	1.259.854'04	1.551.607'59	1.805.725'00
IV. Política social	1.000'00	49.004'00	38.570'05	69.728'73
V. Obres públiques	2.628.780'31	2.842.707'38	4.855.266'24	6.176.477'13
VI. Obres hidràuliques	21.669'11	715'15	75.663'00	17.311'92
VII. Ferrocarrils secundaris	36.514'75	109.063'84	110.820'63	116.686'61
VIII. Telèfons	446.724'40	739.328'84	539.588'63	807.088'90
IX. Agricultura	257.138'60	386.439'58	434.908'32	464.179'39
X. Hisenda	874.594'54	4.497.106'46	5.505.405'48	5.678.291'59
XI. Resultes	1.593.396'50	2.658.812'86	3.466.790'28	3.274.472'37
XII. Operacions de crèdit	---	---	400.000'00	624.000'00
XIII. Operacions fora de pressupost ...	205.000'00	166.612'74	219.195'80	132.981'55
TOTALS	7.110.457'75	19.069.324'96	23.757.150'58	26.051.390'25

FONT: MANCOMUNITAT DE CATALUNYA, L'Obra realitzada. Anys 1914-1923, Casa Caritat, Barcelona agost 1923, pp. 168-175, vol. III.

diners que es destinaven a tasques agrícoles no eren molt quantioses, però el fet de disposar d'un capítol diferenciats de les altres activitats de la Mancomunitat és un signe de la importància que es donava a l'agricultura.

Els capítols als que la Mancomunitat dedicava més recursos eren, per aquest ordre, obres públiques, beneficència i sanitat, hisenda, cultura i telèfons, els diners esmerçats en agricultura acostumaven a ocupar el setè lloc en volum de diners satisfets. El repartiment de recursos en cada capítol es orientatiu sobre quins eren els principals interessos de la Mancomunitat, encara que hi havia serveis que eren més costosos que altres, pel volum de diners dedicats cal considerar que l'agricultura no era una de les principals preocupacions dels dirigents de la Mancomunitat. No obstant això, davant la tradicional desatenció que havia patit l'agricultura per part de les administracions públiques, qualsevol cosa que es realitzés, per petita que fos, representava comparativament un esforç important.

Els capítols de beneficència i sanitat, cultura i hisenda van créixer sobretot a partir de 1920, quan la Mancomunitat va rebre les competències de la diputacions catalanes. En canvi el creixement que experimenta el pressupost d'agricultura és més constant, abans de 1919 no hi havia cap capítol dedicat a aquesta matèria i, a partir d'aquest any, va experimentar un creixement constant, que no va ser tant espectacular com el d'altres capítols. El 1919 l'Escola Superior d'Agricultura ja havia estat traspasada a la Mancomunitat, així doncs, l'augment de recursos que destinava la Mancomunitat en el capítol d'agricultura no era per satisfer els serveis traspassats de les diputacions, sinó que estaven dedicats a nous serveis com és el cas de la compra d'una finca per convertir-la en l'Escola Superior de Zootècnia, la construcció d'edificis per l'Escola Superior d'Agricultura i l'organització dels Serveis Tècnics d'Agricultura.

El creixement en el capítol d'agricultura que preveia el pressupost de 1922-23 era molt important, es passaven de les 434.908'32 pessetes de l'exercici anterior a la quantitat de 1.015.642 pessetes,⁴¹ quantitat però que no es va arribar a satisfer i, per aquell exercici només van fer-se efectives les 464.179'39 pessetes que reflecteix l'últim quadre que hem exposat. En general el pressupost de despeses que s'havia previst per 1922-23 era més elevat, però no es van arribar a cobrir les previsions, dels prop 33 milions que s'havien previst només se'n van fer efectius 26 milions. El pressupost creixia poc respecte l'exercici anterior.

⁴¹El pressupost previst per l'exercici 1922-23 el trobareu al llibre MANCOMUNITAT DE CATALUNYA, *La Mancomunitat de Catalunya: Breu notícia de l'organització i l'obra*, Casa Caritat, Barcelona juny 1922, p. 24-25.

Pel que fa a l'apartat d'ingressos rebuts per la Mancomunitat, en el pressupost de tots els anys, els ingressos del capítol d'agricultura eren escassos, eren els més petits entre tots els capítols. Els serveis que oferia la Mancomunitat en agricultura no estaven pensats per obtenir grans ingressos per les arques de la Mancomunitat, eren uns serveis però que a diferència d'altres, com per exemple les obres públiques, la Mancomunitat en treia algun ingrés, procedent principalment de les matrícules de les escoles d'agricultura i d'alguns treballs per els quals els Serveis Tècnics d'Agricultura cobraven alguna taxa. En uns moments en què el sector agrari patia una crisi, era difícil aconseguir que fossin els agricultors els que financersin els canvis que l'administració proposava.

3. L'articulació d'un grup de tècnics agrícoles catalans

Al voltant de les institucions agrícoles de la Mancomunitat es va cohesionar un grup de professionals, experts en diferents qüestions relacionades amb l'agricultura i la ramaderia. Eren els professors i tècnics que treballaven a l'Escola Superior i els Serveis Tècnics d'Agricultura, així com els enginyers agrícoles que dirigien majoritàriament explotacions agrícoles de caràcter particular. L'articulació d'un grup de tècnics agrícoles era necessària per poder dirigir el procés de transformació de l'agricultura catalana. Eren un grup amb uns trets característics, que el diferenciava dels que treballaven en organismes estatals profundament burocratitzats.

La Mancomunitat de Catalunya va iniciar una política científica d'abast general, que va donar lloc a diferents serveis i va articular una comunitat de científics i tècnics catalans, entre els quals hi havia els que es dedicaven les qüestions agrícoles. Amb la Mancomunitat de Catalunya es va iniciar un procés de producció de ciència que, encara que modest, va ser el més important que hi havia hagut fins aleshores a Catalunya.⁴² Per assentar les bases d'aquesta producció científica feien falta unes institucions, però també un conjunt de professionals que hi treballessin.

Per altra banda, també era necessari crear uns professionals que, fora d'organismes oficials, havien de treballar en les explotacions i sindicats agrícoles. El procés

⁴² Antoni ROCA, "Les possibilitats d'una producció científica catalana. Entorn de l'acció de la Mancomunitat de Catalunya" a *Recerques*, núm. 14, pp. 81-95.

industrialitzador havia exigit la implantació de la professió d'enginyer industrial.⁴³ La modernització de l'agricultura catalana feia necessari generalitzar de la figura de l'enginyer agrícola, i més tenint en compte que els pocs que hi havia treballaven gairebé de forma exclusiva dins d'organismes oficials.

Per intervenir en la modernització de l'agricultura, la Mancomunitat de Catalunya primer va crear un centre d'ensenyament superior. Des que el 1912 la Diputació de Barcelona havia organitzat l'Escola Superior d'Agricultura, a Catalunya es van començar a formar els enginyers agrícoles necessaris per desplegar una acció tècnica agrària pròpia. Amb l'escalonada organització dels Serveis Tècnics d'Agricultura a partir del 1919 la Mancomunitat va crear uns serveis oficials on havien de treballar la comunitat de tècnics que va aplegar la Mancomunitat de Catalunya, serveis que tenien com a objectiu estendre el desenvolupament tècnic en sector agrari català.

En una primera fase, per aconseguir articular una comunitat de tècnics agrícoles catalans, els dirigents de la Mancomunitat van necessitar recórrer a homes que havien estudiat en centres espanyols o estrangers. Però tant bon punt Catalunya va disposar de l'Escola Superior d'Agricultura, van ser els enginyers que sortien d'aquest centre els que van integrar la comunitat de tècnics agrícoles catalans. Que Catalunya disposés d'una Escola Superior d'Agricultura, no va representar que la comunitat de tècnics agrícoles que produïa estigués aïllada de la de la resta de l'Estat ni de l'estranger, sinó que s'estava pendent de tot el que passava fora del país. Com a mostra que era una comunitat oberta, entre altres coses, es van portar professors estrangers a donar conferències i es van enviar alumnes becats a l'estranger.

A mesura que van començar a sortir promocions d'enginyers agrícoles de l'Escola Superior d'Agricultura, aquests havien de cobrir els llocs de treball que oferia l'administració pública abans que tècnics vinguts de fora de Catalunya, perquè els experts agrícoles catalans formaven un grup amb qui era més fàcil de treballar. En aquest sentit es manifestaven els autors d'un projecte, adreçat a la Mancomunitat de Catalunya, sobre la creació a Barcelona d'una estació enològica, que finalment no es va crear, quan parlaven del personal que hi havia de treballar. Escrivien les següents paraules

⁴³Sobre els enginyers industrials vegeu l'obra de Ramon GARRABOU, *Enginyers industrials, modernització econòmica i burgesia a Catalunya (1850 - inicis del segle XX)*, L'Avenç, Barcelona 1982.

Personal. No és pas hora encara, de dir-ne res en concret. Ens cal, sols fer notar a la Superioritat que l'Escola Superior d'Agricultura va produint, cada vegada amb més intensitat i perfecció, nodrides promocions d'escolars, animosos i amb vocació a l'estudi i que l'encertada divisió de treball establerta en ella per mitjà dels cursos d'especialitats, facilita notablement la tria de personal entre els alumnes ja acabats, fets en la disciplina de l'Escola, i ço que és més important de tot, coneguts pels actuals rectors i promotors dels estudis d'Enologia. Aquestes circumstàncies estalvien l'haver-se de cridar persones forasteres i el perill de la manca de comunitat espiritual que en podria fàcilment esdevenir.⁴⁴

L'articulació d'una comunitat de tècnics agrícoles catalans, no tenia només la finalitat de formar funcionaris pels organismes oficials, tendència que sí que era molt més marcada en la formació de tècnics per part de l'Estat espanyol on, el camí que prenia la majoria d'enginyers que sortien de les escoles d'enginyers era el de treballar en algun dels múltiples organismes de l'administració pública de l'Estat. Un seguit de raons donaven un matís sensiblement diferent a la formació de la comunitat de tècnics agrícoles catalans, les quals eren una conseqüència del caràcter tutelar de la política de la Mancomunitat i de les limitacions de l'autonomia de què disposava Catalunya.

El caràcter tutelar de tota la política que seguia la Mancomunitat, només deixava per l'administració pública aquells aspectes on l'iniciativa privada trobava dificultats per seguir endavant. Aquest principi feia que la Mancomunitat evités intervenir en moltes qüestions, que deixava en mans de la iniciativa privada, la qual cosa no exigia una demanda gaire gran de tècnics oficials, però en canvi si que hi havia una demanda de tècnics de caràcter privat, que l'administració pública s'encarregava de formar, ja que la iniciativa privada no tenia suficients mitjans per organitzar l'ensenyament superior de l'agricultura.

Com a conseqüència de les limitacions de l'autonomia de què disposava Catalunya, l'administració pública catalana era força restringida, els llocs que els organismes depenents de la Mancomunitat podien oferir als tècnics agrícoles no eren gaires, per tant, la demanda de tècnics que treballessin com a funcionaris de la Mancomunitat era petita. Encara que, tenint en compte que partien pràcticament de zero, durant els primers anys el volum de demanda de tècnics oficials va ser considerable.

A més de cobrir les petites necessitats de tècnics agrícoles oficials, la Mancomunitat es proposava articular una comunitat de tècnics que treballés en el sector privat més que en

⁴⁴Pere J. GIRONA i Jaume RAVENTÓS, "Creació a Barcelona d'una Estació Enològica per la Mancomunitat de Catalunya", ASTA, informe sense datar, p. 81.

el públic, una ideologia liberal, que limitava l'intervencionisme estatal, i les condicions en què es desenvolupava la descentralització de l'Estat espanyol van donar lloc a aquesta forma particular de formar la comunitat de tècnics agrícoles catalans, una comunitat que, després d'ocupar els pocs càrrecs oficials que generava la Mancomunitat, preferentment, estava destinada a treballar en el sector privat.

El principal problema que hi havia en aquells moments, era que l'agricultura catalana, marcada encara per formes de treball tradicionals, tenia dificultats per absorbir els tècnics que formava l'administració. Per això, paral·lelament a l'organització i reforma dels centres d'ensenyament agrícola, calia fomentar la transformació del sector agrícola català, de manera que es produís una demanda privada de tècnics agrícoles. Només uns pocs propietaris rurals, que havien modernitzat les seves explotacions tenien la necessitat de tècnics, per estendre els beneficis econòmics que podien aportar els tècnics agrícoles la Mancomunitat va organitzar campanyes de formació entre la població rural i va fomentar un cooperativisme agrari entre la pagesia modesta que si que exigia coneixements tècnics.

En una de les poques obres de l'època on trobem una reflexió sobre el paper dels tècnics agrícoles en la societat catalana del moment, Carles Pi i Sunyer, que en aquells moments era director de l'Escola Superior d'Agricultura, destacava fonamentalment el paper que els tècnics agrícoles havien de jugar en el sector privat de l'economia, en canvi, els treballs de caràcter oficial o públic que podien realitzar ni els esmentava.⁴⁵ Segons Carles Pi i Sunyer, els tècnics agrícoles tenien un àmpli camp d'actuació en les explotacions individuals i en els sindicats, les indústries i el comerç agrícoles.

Seguint amb aquest autor, considerava que era important que els fills dels propietaris rurals fessin estudis agrícoles que els servissin per dirigir les explotacions agrícoles de la seva propietat, en els casos que això no era possible recomanava als propietaris que contractessin un tècnic per dirigir les explotacions. Dels sindicats, en deia que sovint carregaven la seva feina a un president que, a més d'atendre els seus assumptes particulars havia de carregar amb la feina del sindicat, per solucionar aquest problema recomanava que fossin experts els que dirigissin els sindicats. Les indústries agrícoles, que en aquells moments eren majoritàriament cooperatives, també necessitaven la direcció de tècnics. Finalment, assenyalava el camp del comerç dels productes agrícoles com una activitat que, a causa de la seva complexitat, també era recomanable que fos dirigida per tècnics.

⁴⁵Carles PI I SUNYER, *Els avantatges de la intervenció tècnica a l'agricultura*, Editorial Catalana, Barcelona 1922.

La formació d'una comunitat de tècnics i científics pròpia, era una conseqüència de la voluntat Mancomunitat d'assumir funcions estatals. Per justificar la creació d'una comunitat científica pròpia, s'argumentava que els enginyers agrònoms de l'Estat estaven excessivament burocratitzats i no eren capaços de aplicar a la pràctica els seus coneixements. Era una visió deformada de la realitat, perquè si bé és cert que en general els organismes agrícoles estatals van tenir dificultats per intervenir en l'agricultura, trobem força excepcions d'enginyers agrònoms que van tenir una activitat investigadora i de treball de gran magnitud. Claudio Oliveras o Jaume Nonell, dedicats respectivament a la viticultura i la fitopatologia van ser dos exemples d'enginyers agrònoms catalans que van desenvolupar una gran activitat.

El veterinari Pere M. Rossell i Vilà, tot i que havia estat funcionari, en qualitat d'inspector d'higiene i sanitat pecuària, era una de les persones més crítiques amb els funcionaris de l'Estat. Lamentava que molta gent només estudiava per aconseguir un càrrec públic, al que s'hi accedia després d'haver obtingut un títol oficial, però sovint la possessió d'un títol reconegut oficialment no era una garantia suficient de la capacitat de qui l'havia obtingut. Durant el procés de gestació de l'Escola Superior de Zootècnica, de la que ell en va ser el principal impulsor, feia les següents afirmacions sobre les característiques dels tècnics que havien de sortir d'aquella escola i els de l'Estat:

Els alumnes que hagin estudiat a l'Escola Superior de Zootècnica de la Mancomunitat de Catalunya, l'Estat espanyol els tindrà exactament la mateixa consideració que els alumnes que s'han titulat en una Escola estrangera.

La ramaderia de Catalunya, per al seu progrés no necessita precisament títols oficials, sinó directors que siguin competents. A vegades, darrera un títol oficial, s'hi amaga un tècnic de coneixements incerts. I això és el que no convé a Catalunya. De les Escoles catalanes n'han de sortir joves que tinguin consciència de llur vàlua, joves que s'amidin pels coneixements que posseeixen i no pel títol amb el qual s'adornin.⁴⁶

La mateixa idea que defensava Rossell i Vilà pel cas de l'Escola Superior de Zootècnica era extrapolable pel conjunt de tècnics agrícoles catalans. La voluntat de la Mancomunitat de Catalunya a l'hora d'articular un grup de tècnics catalans no era la de formar funcionaris, reproduint així la burocràcia espanyola plena de funcionaris, sinó la de crear uns tècnics capaços de valdre's per si mateixos. Hi havia, per tant, dues menes de tècnics, els que ho esperaven tot d'un organisme oficial i els qui havien estat preparats per

⁴⁶P.M. ROSSELL I VILÀ, "L'Escola superior de Zootècnica" a *Agricultura*, 20-1-1920, núm. 2, p. 30.

treballar fora de l'àmbit de l'administració pública, en activitats particulars, la Mancomunitat va incidir més en la formació d'aquest segon tipus.

Els tècnics que van entrar a treballar als organismes de la Mancomunitat van haver de passar concursos-oposició, per poder accedir als càrrecs oficials es buscava una garantia de la vàlua dels candidats, que no es creia que fos suficient amb l'exhibició d'un títol. Els concursos-oposició eren presentats com una garantia per evitar que s'instel·lés a la Mancomunitat un funcionariat incompetent.

En articular un grup de tècnics agrícoles catalans, hi havia la intenció que aquests transformessin l'agricultura catalana, però no tant des d'organismes oficials, sinó principalment a través de l'exemple. Es fomentava la idea que el tècnic agrícola era un apòstol que amb la seva eficàcia havia d'extendre la modernització de l'agricultura catalana. Com exposava el director de l'Escola Superior d'Agricultura, Carles Pi i Sunyer, l'objectiu dels tècnics que sortien de l'Escola no era preparar funcionaris, sinó homes amb el seu treball directe en activitats agrícoles aconseguissin canviar les pràctiques agrícoles tradicionals, deia Carles Pi i Sunyer:

L'Escola fou creada per a formar gent amb capacitat de coneixements per tal de poder satisfer les necessitats de la pràctica agrícola, que degut a l'evolució del món, són cada dia de major dificultat. Aquests tècnics de preparació completa i moderna, tenen que influir de manera indubtable en el conjunt de l'Agricultura, ja que cada un d'ells serà un exemple pels agricultors del mateix lloc on visqui i posi en pràctica els seus coneixements, amb ço que es conseguirà que aquests vagin transfonent-se a la totalitat de la població rural. En resum, es vol que l'Escola demés de la seva acció directa en tingui altra d'indirecta, de més gran amplitud i en la que radica la seva major transcendència: ensenyar a uns per a que ells un cop preparats, ensenyin a son torn, amb l'exemple de la pràctica a tots els altres.⁴⁷

La figura del tècnic pot ser presentada com la d'un personatge independent, sense necessitat de vincular-se a cap opció ideològica, que només es dedica a resoldre els problemes tècnics de la millor manera possible, però tot i això els tècnics que es formaven a Catalunya, majoritàriament van identificar-se amb la política que seguia la Mancomunitat i, de la qual en participaven, de manera que la major part d'ells defensaven políticament el catalanisme. Alguns d'ells militaven activament en organitzacions d'aquest signe i, la majoria, simpatitzava amb les idees catalanistes.

⁴⁷Carles PI I SUNYER, *Els aventatges...*, Op. cit., pp. 5-6.

Com mostra el testimoni dels alumnes que van estudiar a l'Escola Superior d'Agricultura, en aquest centre hi havia un accent catalanista molt marcat, arribant-se a realitzar accions patriòtiques dins l'Escola. L'alumne Antoni Bergós explica en les seves memòries que el 1919, en plena campanya iniciada per la Mancomunitat per obtenir un estatut d'autonomia, els alumnes de l'Escola Superior d'Agricultura, davant les traves que els hi posaven per poder penjar una bandera catalana a la façana de l'Escola van amenaçar de fer una vaga, però no va fer falta arribar a aquest extrem perquè es van sortir amb la seva.⁴⁸

Estudiar en una escola depenent de la Mancomunitat representava per alguns alumnes una presa de posició conscient, perquè tot i tenir un accés força restringit, també hi havia la possibilitat d'estudiar a l'escola d'enginyers agrònoms que l'Estat tenia a Madrid, els alumnes de la qual accedien a càrrecs oficials amb relativa facilitat. Antoni Bergós, confessava que va estudiar per enginyer agrícola perquè era el desig del seu pare, va estudiar agricultura sense tenir-ne vocació, però es va prendre els estudis d'enginyer agrícola com a homenatge a Catalunya, ja que estudiava en una escola mantinguda per institucions catalanes.⁴⁹ Antoni Bergós també va estudiar dret, va treballar d'advocat i va fer carrera política en el camp del catalanisme republicà.

Significativament, entre els enginyers agrònoms i altres càrrecs que treballaven en institucions agrícoles de fora de l'àmbit de la Mancomunitat, trobem alguns elements amb una ideologia enfrontada amb el catalanisme. Així, per exemple, l'enginyer agrònom Claudio Oliveras o el director de la Reial Escola d'Avicultura d'Arenys de Mar eren uns declarats elements monàrquics, que no veien en bons ulls el fenòmen del catalanisme. A part de les preferències ideològiques, la rivalitat entre els tècnics de la Mancomunitat i els de l'Estat va derivar en polèmiques de caràcter científic, sovint exagerades a conseqüència de l'enfrontament entre els diferents tècnics agrícoles.⁵⁰

La identificació dels tècnics agrícoles amb els polítics va ser molt estreta, en temps de la Mancomunitat la majoria de professors, tècnics i alumnes estaven identificats amb el catalanisme. Aquests vincles expliquen que, en temps de la Dictadura de Primo de Rivera

⁴⁸ Antoni BERGÓS, *Memòries*, La Paeria, Lleida 1990, pp. 217-18.

⁴⁹ *Ibid.*, p. 214.

⁵⁰ En aquest sentit, cal veure la polèmica que a l'hora de definir els trets característics de la raça de gallines Prat, van tenir P.M. Rossell i Vilà, destacat catalanista republicà i el monàrquic Salvador Castelló, els quals es discutien sobre si el clavell (un apèndix que presentaven alguns exemplars) era un tret característic o no d'aquella raça.

van perdre el seu lloc de treball la majoria de professors i personal de l'Escola Superior i els Serveis Tècnics d'Agricultura. Alguns alumnes també van deixar els estudis com a mostra de solidaritat, amb el risc de no tenir cap mena de reconeixement pels estudis que ja havien cursat fins aleshores.

4. El conjunt de l'obra agrària de la Mancomunitat

L'acció tècnica agrària va ser la part més important de l'obra agrícola de la Mancomunitat de Catalunya, però a més d'organitzar les infraestructures de caràcter públic necessàries per difondre les noves tècniques agràries al camp català, la política agrària de la Mancomunitat de Catalunya també fomentava una organització social del camp català que permetés la difusió de les noves tècniques agràries. Aquest segon aspecte de la política agrària de la Mancomunitat, si bé tenia molta relació amb la tècnica, escapa al que entenem que era l'acció tècnica agrària que portaven a terme les administracions públiques de diversos estats. No obstant això, l'evident relació que hi havia entre l'estructuració social i l'estructura tècnica del camp català que fomentava la política agrària de la Mancomunitat fan difícil de deslligar l'una de l'altra i, per això, pensem que cal donar una visió del conjunt de l'obra agrària de la Mancomunitat de Catalunya.

4.1. La Conferència de l'Agricultura Catalana

Encara que finalment no es va celebrar perquè va ser suspesa pels organitzadors davant la negativa de les autoritats a donar-ne l'autorització,⁵¹ les ponències que s'havien de presentar en la Conferència de l'Agricultura Catalana, que s'havia de portar a terme els dies 7,8 i 9 de maig de 1919, és l'únic intent que hi va haver d'obrir un debat col·lectiu sobre quin camí havia de prendre l'agricultura catalana en la seva organització jurídica i social i també, des d'un punt de vista més econòmic, estudiava la conveniència d'implantar un sistema d'assegurances i crèdit agrícoles.⁵² Com que el Departament d'Agricultura de la Mancomunitat de Catalunya va ser qui va fer-se seva l'organització de les jornades, cal

⁵¹ *Revista del Instituto Agrícola Catalán de San Isidro y Órgano de la Federación Agrícola Catalana Balear*, 20-5-1919, p.146.

⁵² MANCOMUNITAT DE CATALUNYA, *Conclusiones Provisionals de la Conferència de l'Agricultura Catalana*, Departament d'Agricultura, Barcelona 1919.

entendre que les conclusions provisionals que els quatre ponents elegits presentaven per ser aprovades per la Conferència de l'Agricultura Catalana reflecteixen la política social que en matèria agrària volia portar a terme la Mancomunitat, tal és així que abans que se celebrés la Conferència de l'Agricultura Catalana, el Consell Permanent de la Mancomunitat de Catalunya, en sessió del dia 1 de maig de 1919, havia aprovat el programa complet de la Conferència.⁵³

La Mancomunitat de Catalunya va fer seu el projecte que tenien alguns sindicats agrícoles de reunir una gran assemblea de totes les entitats de pagesos catalans, en la qual s'havien de tractar els problemes dels agricultors i acordar la seva immediata solució que eren: l'organització jurídica de l'agricultura catalana, l'implantació del crèdit agrícola, l'extensió del crèdit agrícola i l'organització social agrària a través de sindicats. És important destacar que la Conferència de l'Agricultura Catalana no volia ser només "una diada més de discursos i propòsits sense que en quedi cap més impressió que deixa una festa", sinó que volien donar efectivitat immediata als acords que es prenguessin.⁵⁴

L'organització de la Conferència de l'Agricultura Catalana es feia a principis de l'any 1919, coincidint amb la campanya que en favor de l'Estatut d'Autonomia havia iniciat la Mancomunitat de Catalunya.⁵⁵ Aquesta ofensiva autonomista va coincidir amb un període de fortes tensions socials, poques setmanes abans a la data fixada per celebrar la Conferència de l'Agricultura Catalana s'havien produït unes importants vagues obreres, la coneguda amb el nom de *la Canadenca*.

Tot i les dificultats del moment, la Mancomunitat de Catalunya va convocar la Conferència de l'Agricultura Catalana, la qual formava part de l'ofensiva autonomista que portava a terme, era una mitjà utilitzat per la Mancomunitat per obtenir força davant el govern de Madrid. La Conferència de l'Agricultura Catalana s'ha d'entendre, per tant, com un intent de sortir de l'impàs que provocava que Catalunya no disposés d'una autonomia que permetés a la Mancomunitat de legislar, entre altres coses, sobre les necessitats de l'agricultura catalana. La Conferència de l'Agricultura Catalana no era res més que una prova de força davant la impossibilitat legal de poder decidir sobre temes agraris, la

⁵³Vegeu sessió de l'1 de maig de 1919 a AHDB, MANCOMUNITAT DE CATALUNYA, *Llibre d'Actes del Consell Permanent*, (gener-maig 1919), p. 463.

⁵⁴Vegeu el full de convocatòria signat pel conseller ponent Josep MESTRES I MIQUEL, *Conferència de l'Agricultura Catalana*, Palau de la Generalitat, abril de 1919.

⁵⁵Sobre el tema vegeu Josep M. POBLET, *El moviment autonomista a Catalunya dels anys 1918-1919*, Editorial Pòrtic, Barcelona 1970.

Mancomunitat volia que els tots agricultors catalans fessin pinya a les seves propostes i, amb aquesta força, evitar que el govern central s'atrevís a anul·lar els acords presos en aquella assemblea.

L'estat de conflictivitat social i política que es vivia van provocar que la Conferència de l'Agricultura Catalana s'ajornés, en un primer moment es pensava celebrar unes setmanes més tard, una nota a la premsa remarcava que l'oficina encarregada d'organitzar aquell acte continuava treballant i rebent adhesions.⁵⁶ L'endemà la premsa publicava la primera llista de les entitats agrícoles i ajuntaments que s'havien adherit a la Conferència de l'Agricultura Catalana, en total 21 entitats agrícoles de diferents característiques s'hi havien adherit. Entre aquestes, destacava la presència de l'Institut Agrícola Català de Sant Isidre i la Unió de Vinyaters de Catalunya. A més 27 ajuntaments, principalment de municipis eminentment agrícoles.⁵⁷

Finalment, però, la Conferència de l'Agricultura Catalana va ser suspesa per falta de permís oficial i, com informava també la premsa, els organitzadors retornaven els diners de la inscripció a qui ja l'havia formalitzat.⁵⁸ Feia uns mesos, el 25 de gener de 1919, una assemblea de municipis havia ratificat l'Estatut d'Autonomia que uns dies abans havia aprovat una assemblea de parlamentaris i diputats provincials catalans, però en aquells moments la situació política i social havia empitjorat encara més, després de la vaga de *la Canadenca*, la declaració de l'Estat de guerra, la convocatòria d'eleccions a Corts, van fer més avinent de suspendre la Conferència de l'Agricultura Catalana davant de la negativa de les autoritats a concedir el permís necessari.

En la reunió que va celebrar el Consell Permanent de la Mancomunitat, celebrada el mateix dia en què havia d'haver començat la Conferència de l'Agricultura Catalana, el

⁵⁶*La Veu de Catalunya*, 5-5-1919, p.8.

⁵⁷A continuació transcrivim la primera llista i única que es va fer pública d'adhesions a la Conferència de l'Agricultura Catalana, publicada a *La Veu de Catalunya*, 6-5-1919, p. 6. **Entitats Agrícoles:** Sindicat Agrícola d'Aiguamúrcia, Sindicat Agrícola i caixa rural d'Alió, Sindicat Agrícola i Caixa Rural de Nostra Dona d'Arnes, Sindicat Agrícola d'Algàs d'Arnes, Sindicat Agrícola Sant Pere Màrtir d'Ascó, Cambra Agrícola de Banyeres, Sindicat Agrícola de Girona i sa comarca, Subdelegació de L'Institut Agrícola Català de Sant Isidre de Llagostera, Unió de Vinyaters de Llansà, Sindicat Agrícola de Banyoles, Sindicat Agrícola de Lloret de Mar, Comunitat de regants de la Sèquia del Molí de Pals, Sindicat Agrícola Social de Pals, Sindicat Agrícola i Caixa Rural de Palau Sabardera, Sindicat Agrícola Catòlic de Riuderenes, Societat Agrícola de Badalona, Sindicat Agrícola del Bruc, Unió de Vinyaters de Catalunya, Institut Agrícola Català de Sant Isidre, Sindicat Agrícola Avícola de Catalunya, Unió Sindical Agrària del Barcelonès. **Ajuntaments:** Banyoles, Esponellà, Garrigàs, Gualba, la Jonquera, Lloret de Mar, Figuerola, Miralcamp, les Oluges, Palau d'Anglesola, Puigverd de Lleida, Sant Martí de Maldà, Cerdanyola, Castellet, Esparreguera, La Granada, Gavà, l'Hospitalet de Llobregat, Puigpelat, Pla de la Cabra, Pira, Sarrià, Torredembarra, el Vendrell, Vila-rodona, Vilabella, Valls.

⁵⁸*La Veu de Catalunya*, 9-5-1919, p. 8.

conseller Francesc d'A. Bartrina va informar al Consell que les seves gestions prop del president del Consell de Ministres a l'objecte d'aconseguir l'autorització prèvia, necessària per a la celebració de la Conferència de l'Agricultura Catalana, manifestà que el Govern estava ben disposat i que si no havia accedit a la demanda havia estat a conseqüència de l'informe desfavorable de l'autoritat militar.⁵⁹ Davant aquesta prohibició la Conferència de l'Agricultura Catalana va ser suspesa, aquesta havia estat un intent d'ampliar el camp d'acció de la política agrària catalana, a part de la que ja es realitzava com a acció tècnica agrària.

La Conferència de l'Agricultura Catalana va suspendre's abans que se celebrés, però queden les ponències provisionals sobre quines eren les prioritats que el Consell Permanent de la Mancomunitat pensaven que calia solucionar més immediatament. Les analitzarem una per una, però abans volem constatar que cap ponència fa referència al tema de l'ensenyament agrari i els serveis tècnics d'agricultura, mostra que en aquest camp la Mancomunitat de Catalunya estava satisfeta amb el que havia aconseguit fins aleshores i, a més, tampoc no veia cap amenaça pels projectes que tenia d'expandir el que era la seva acció tècnica agrària.

4.2. L'organització jurídica de la producció agrícola catalana

La primera ponència estava redactada per l'advocat Jaume Carner i Romeu, tenia com a tema: "Organització jurídica de la producció Agrícola Catalana", era la ponència més elaborada de les quatre que es van presentar, de la seva lectura se'n desprèn quin era el tipus d'organització que des del Consell Permanent de la Mancomunitat es pensava que s'havia de donar al camp català. La ponència incidia en uns aspectes jurídics sobre els quals la Mancomunitat podia intervenir, perquè no tenia capacitat per legislar.

La primera conclusió de la Conferència de l'Agricultura Catalana demanava autonomia per a la Mancomunitat de Catalunya, perquè aquesta tingués poder per legislar sobre el dret civil català i adaptar-lo a les necessitats del moment.⁶⁰ No ens ha d'estranyar que la primera conclusió, de la ponència inicial, fes una reivindicació d'aquesta mena perquè, sense capacitat de decidir la Mancomunitat no podia tirar endavant fins a tots els seus extrems una política agrària pròpia. Si tothom estava d'acord amb el principi que era la

⁵⁹Sessió del 7-5-1919, MANCOMUNITAT DE CATALUNYA, *Llibre d'Actes del Consell Permanent*, (gener-maig 1919), p. 463 revers.

⁶⁰MANCOMUNITAT DE CATALUNYA, *Conclusions Provisionals...*, Op. cit., p.3.

Mancomunitat la que havia de decidir sobre l'agricultura catalana, aleshores es podien portar a terme les altres conclusions de la Conferència.

La segona conclusió plantejava mantenir el dret familiar i successori que existia a Catalunya, només proposava introduir algunes reformes tendents a donar una major llibertat d'actuació sobre béns que el dret existent en aquells moments impedia de disposar amb plena llibertat. Així és que les dones casades podrien administrar els seus béns i, a més, també donava més llibertat als fideïcomisos perquè poguessin disposar dels béns que rebien. Aquesta última disposició, sense la intenció que les propietats agràries es dividissin excessivament, volia donar una major elasticitat per evitar que es formessin uns patrimonis excessivament grans, que impedissin la distribució social de la terra.

En aquesta direcció, l'Oficina d'Estudis Jurídics de la Mancomunitat, seguint un pla establert pel Consell Permanent,⁶¹ va iniciar una sèrie de volums que havien de contenir les institucions cabdals del Dret de Catalunya. El primer volum estava destinat a estudiar tot el que feia referència als béns parafernals, s'havia començat l'estudi d'aquest aspecte perquè aquesta mena de béns tenien una regulació en molts punts essencialment contraposada entre el Dret català i el denominat, oficialment com a comú.⁶²

La tercera conclusió tenia un orientació doble. D'una banda s'havia de adequar la propietat privada als nous temps, calia eliminar pràctiques antigues que la gravaven, com era l'existència de censos. D'altra banda, també es proposava que la col·lectivitat pogués expropiar, indemnitzant els propietaris, les grans propietats. L'objectiu que perseguïen aquestes reformes era que els propietaris aconseguissin la propietat plena de les seves finques, sense gravàmens que encarissin els costos de producció i, per altra banda, es volia evitar que hi haguessin grans latifundis sense explotar al màxim. El model d'explotació de la terra que fomentava la Mancomunitat era el de propietats mitjanes, amb les seves parcel·les agrupades, que havien de permetre una intensificació de la producció per aconseguir un major rendiment.

Sobre l'enfiteusi i altres menes de censos, des de la Mancomunitat de Catalunya es pensava que el manteniment integral d'aquesta pràctica, segons normes en molts aspectes

⁶¹Vegeu MANCOMUNITAT DE CATALUNYA, *El Dret català i la codificació*, Oficina d'Estudis Jurídics, Barcelona 1919, pp. 92-93 on diu: "Caldrà recollir, primerament, la notícia del fet i la seva descripció, per a empendre, després, un estudi reflexiu i intencionat dels seus caràcters, significació i relacions, per tal de deduir-ne son sentit ideal i la norma que porta implícita. Aquesta és la feina més difícil que exigeix un estudi miniciós dels actes jurídics que en sa multiformitat tradueixen i expressen la vida del Dret, recollits per l'adjutori d'enquestes, estadístiques, viatges i altres mitjans d'informació.

⁶²MANCOMUNITAT DE CATALUNYA, *Institucions de Dret Català: Parafernals*, Barcelona 1921.

arcaiques, era un anacronisme que necessitava una transformació profunda com s'havia fet a altres llocs de món, perquè així en comptes de produir una pertorbació social fos una forma de contractació útil i pràctica que servís com a instrument propulsor de la riquesa nacional. Com que la Mancomunitat no podia legislar sobre aquesta qüestió, volia que per aconseguir la redempció dels censos, el govern espanyol promulgés una llei especial per a Catalunya o la regulació del Dret català vigent.

Per evitar que el Parlament espanyol promulgés una llei general per tot l'Estat, que s'adaptés a les necessitats dels moments, però que desvirtués l'essència d'aquelles institucions jurídiques catalanes, l'Oficina d'Estudis Jurídics de la Mancomunitat de Catalunya va endegar un estudi de la qüestió i va proposar unes bases per a la redempció de censos que creien convenients d'aplicar a Catalunya. Per tal que fossin estudiades per juristes i experts en el tema, va fer una edició provisional de les referides bases, i les va distribuir per tal de poder tenir en compte la seva opinió, abans de fer-ne una edició definitiva.⁶³

La quarta conclusió feia referència als sistemes contractuals, que funcionaven repartint unes parts dels fruits produïts entre l'amo i el pagès, forma d'explotació de la terra que majoritàriament predominava a tot Catalunya. En línies generals, el ponent proposava una liberalització més gran dels diferents contractes a parts que existien, així es reconeixia el dret dels pagesos a millorar les explotacions, però amb contrapartida demanava més facilitats als propietaris per rescindir els contractes. Per regular els contractes proposava la creació de contractes *tipus* per cada comarca i cada tipus de producte, que havien de ser redactats per comissions mixtes entre propietaris i pagesos, convenientment assessorades per tècnics per resoldre els casos conflictius. En casos de desacord entre propietaris i conreadors, proposava la creació de tribunals arbitral.

En l'aspecte dels contractes de conreu l'acció de la Mancomunitat va ser molt reduïda, només la seva Oficina d'Estudis Jurídics va portar a terme una activitat de recopilació de costums jurídics catalans, de manera que fossin fàcilment consultables i poguessin servir per resoldre els casos en què les diferències d'interpretació provocaven conflictes. En aquesta direcció, l'Oficina d'Estudis Jurídics va fer uns estudis sobre diversos usos i costums, que en molts casos tenien relació amb diversos tractes existents a Catalunya, una vegada s'havia realitzat l'estudi, se'n feia un tiratge provisional i s'enviava com una enquesta a experts, coneixedors i persones relacionades amb la qüestió estudiada, perquè

⁶³MANCOMUNITAT DE CATALUNYA, *Projecte de Regulació dels censos, rabassa morta i terratge, a Catalunya*, Oficina d'Estudis Jurídics, Barcelona 1923, (Tiratge Provisional).

assenyalessin les esmenes i realitzessin les observacions que creguessin més convenients. Una vegada recollida l'enquesta, l'Oficina d'Estudis Jurídics feia una edició definitiva del costumari català.⁶⁴

Finalment, la darrera conclusió de Jaume Carner apostava per afavorir les associacions agràries a través de sindicats agrícoles, aquesta part de la ponència era només una declaració d'intencions, dins de la Conferència de l'Agricultura Catalana ja hi havia una ponència encarregada més específicament del tema de l'associacionisme agrari. En el camp jurídic, el marc legal que hi havia sobre els sindicats agrícoles ja anava a la mida per el tipus de sindicats que volia promoure la Mancomunitat. La Llei de Sindicats Agrícoles de 1906, promulgada en bona part des de Catalunya, ja era un bon instrument pel tipus de sindicats que es volia fomentar, el ponent només s'encarregava de refermar la importància que el sindicalisme havia de tenir en un país on dominava la petita i mitjana propietat.

4.3. Les assegurances agrícoles

La segona ponència, presentada per Josep M. Boix i Raspall, portava el títol de: "Les assegurances en l'Agricultura". Davant la necessitat de difondre un sistema sòlid d'assegurances agrícoles, que havia de disminuir els elevats riscos que té la producció agrícola, la ponència posava l'èmfasi en la creació d'un Institut d'Assegurances Agrícoles que havia d'estar administrat per un consell format per representants de les associacions agràries i de la Mancomunitat. El finançament d'aquest nou organisme havia d'anar a càrrec de les associacions agrícoles, si bé admetia la col·laboració de la Mancomunitat i altres administracions públiques.

En un primer moment, l'objectiu principal d'aquesta nova institució era de caràcter divulgatiu i d'estudi, per passar a organitzar un sistema d'assegurances més endavant. Sobre els objectius de l'Institut d'Assegurances Agrícoles escrivia el ponent:

Tindrà inicialment i d'un modo especial, per objecte, realitzar una tasca positiva de difusió dels principis del segur aplicats a l'agricultura i a la ramaderia, essent, per tant un orgue de propaganda que per mitjà de conferències, publicacions, etc. fomentarà la cultura social entre les classes agràries i prepararà l'organització del

⁶⁴Els títols que es van publicar del Costumari Català van ser: MANCOMUNITAT DE CATALUNYA, *Costumari Català: Usos i costums de bon pagés sobre boscos i arbredes*, Oficina d'Estudis Jurídics, Barcelona 1920, vol. I (1919 Tiratge provisional); MANCOMUNITAT DE CATALUNYA, *Costumari Català: Costums sobre termenals, camins i aigües*, Oficina d'Estudis Jurídics, Barcelona 1921, vol. II; també tenim constància que s'havien iniciat la preparació del *Costumari Català: Usos i costums sobre els tractes de masoveria i conreu*, Oficina d'Estudis Jurídics (l'any 1921 aquest estudi estava en preparació, no tenim constància que se'n fes una edició definitiva).

futur mecanisme previsor agrari a Catalunya. Permenentment serà un centre d'estudi, d'iniciatives, de propaganda, d'informació i de documentació de les matèries relatives a les assegurances agrícoles.⁶⁵

La necessitat que manifestava el ponent de difondre la pràctica de l'assegurances agrícoles, quedava justificada pel fet que entre els agricultors no hi havia extesa una cultura de les assegurances, per diverses causes, la gent del camp tenien moltes reticències a subscriure assegurances per les seves collites o bestiar.⁶⁶

A principis del segle XX, el sistema més comú d'assegurança es basava en societats mutuels que, en forma de germandats o a través d'un sindicat agrícola, oferien als associats la possibilitat d'assegurar els elevats riscos que tenia la producció agrària. Les societats d'assegurances mútues tenien per objecte garantir mútuament la propietat moble o immoble contra els riscos d'incendis, inundació, pedregada o altres flagells, sense intervenir en elles empresa o acte que es dongués caràcter mercantil. Les assegurances mútues funcionaven a partir d'una col·lectivitat d'individus, que essent al mateix temps assegurats i asseguradors s'obligaven a indemnitzar recíprocament a conseqüència d'aconteixements fortuïts o de força major.⁶⁷

Diferents a les societats de tipus mutual, des de 1912 van començar a funcionar a l'Estat espanyol societats mercantils d'assegurances amb certa solidesa i continuïtat, la primera fou *La Agrícola Española* (1912) seguida de *L'Abeille*, (1913) una societat amb capital francès.⁶⁸ Ambdues societats estaven dedicades fonamentalment a assegurar les collites contra les pedregades, un flagell natural impossible de controlar, però del que si que n'era possible disminuir els seus efectes negatius. Les societats mercantils d'assegurances tenien guanys mercantils a diferència de les mutuels, perquè la companyia feia de l'assegurança una operació de comerç, establint primes fixes.

Alguns tipus d'assegurances, com les fetes contra els incendis, tenien força acceptació entre els agricultors. Però, en canvi, les assegurances sobre béns productius tenien una acceptació més limitada. El fet que moltes mútues i societats comercials no haguessin funcionat correctament, va ajudar a augmentar la desconfiança dels agricultors cap a les

⁶⁵ *Ibid.*, p. 7.

⁶⁶ En termes semblants, en motiu del primer aniversari de la posada en funcionament de la secció especial de segurs mútues de la Federació Agrícola de la Conca de Barberà, es manifestava Josep M. RENDÉ, "El segur del bestiar del treball agrícola" a *Agricultura*, 20-1-18, núm. 3, pp. 3-6.

⁶⁷ Josep MIQUEL I CUSCÓ, *La Mutualitat en el Segur agrícola*, Barcelona 1917, p. 6.

⁶⁸ Josep CALLÍS I MARQUET, *Seguro de cosechas contra el pedrisco en España*, Barcelona 1929, pp. 6-11.

assegurances agrícoles. Les mútues acostumaven a tenir un caràcter local o comarcal, el seu marc d'actuació era per tant molt petit, la qual cosa les feia molt vulnerables quan alguna calamitat natural afectava de ple la contrada on tenia els seus mutualistes. En canvi, les societats comercials tenien un marc d'actuació més ampli que les mútues, però la inestabilitat en què havien viscut moltes d'elles, amb anys de grans beneficis i d'altres d'enormes pèrdues va ser el motiu del fracàs de moltes d'aquestes empreses.⁶⁹

Uns anys abans que s'intentés organitzar la Conferència de l'Agricultura Catalana, el tema del mutualisme agrari va ser una de les ponències presentades al XX congrés de la Federació Agrícola Catalana-Balera, celebrat a Maó l'any 1917. El ponent era Josep M. Valls, director de l'Escola Superior d'Agricultura, es mostrava partidari de les societats d'assegurances mutuels per sobre de les comercials.⁷⁰ Per establir un sistema estable de mútues d'assegurances agrícoles proposava la creació de mútues a cada població, les quals havien de pertànyer a una federació comarcals, que a la vegada s'havien d'agrupar entre elles. També proposava l'establiment de rerasegurs i, fent servir com a punt de referència el sistema que existia a Suïssa i Baviera, creia necessària la intervenció de l'Estat, el qual havia d'oferir subvencions i donatius. Finalment, tal com havia escrit el ponent de la Conferència de l'Agricultura Catalana, proposava que la Mancomunitat de Catalunya creés un institut d'assegurances dedicat a estudiar la forma d'assegurances agrícoles que més convenia al país.

Seguint una orientació semblant a la que havia exposat Josep M. Valls al Congrés de Maó, Josep M. Boix i Raspall, el ponent de la Conferència de l'Agricultura Catalana, es manifestava també partidari de tres aspectes que ja havia posat de manifest dos anys abans Josep M. Valls. El primer, respectant les entitats que ja existien, era partidari d'implantar un sistema mutual d'assegurances; el segon, coincidia en la necessitat d'haver-hi mútues de caràcter local, comarcals i d'altres jurisdiccions coordinades entre elles; el tercer, també demanava a l'administració pública un tracte de favor per a les assegurances agràries.⁷¹

Tot i que Josep M. Boix hagués proposat a la Conferència de l'Agricultura Catalana la creació d'una ponència entre els assistents, destinada a estudiar la immediata posada en

⁶⁹Josep CALLÍS I MARQUET, *Seguro contra les pedregades: Quatre notes y comentaris sobre lo que s'ha fet a Espanya d'uns deu anys ensà*, Vic 1920, p. 6.

⁷⁰Josep M. VALLS, "Els segurs en agricultura" ponència presentada a FEDERACIÓ AGRÍCOLA CATALANA-BALEAR, *XX Congrés Agrícol celebrat a la ciutat Mahó els dies 27, 28 i 29 de maig de l'any 1917*, Barcelona 1920, pp. 93-97.

⁷¹MANCOMUNITAT CATALUNYA, *Conclusions Provisionals...*, *Op. cit.*, pp. 8-9.

funcionament de l'Institut d'Assegurances Agrícoles, poca cosa es va fer en aquest sentit. La suspensió de la Conferència no va permetre formar l'esmentada comissió en aquelles moments, però més endavant la Mancomunitat no va fer gaire res més per difondre la necessitat als agricultors que asseguressin les seves collites i bestiar.

4.4. El crèdit agrícola

La tercera ponència, amb el títol de "El crèdit agrícola" estava redactada pel professor d'economia Jaume Algarra i Postius, que havia estat un dels membres de la comissió que van redactar el projecte de creació de la Caixa de Crèdit Comunal de la Mancomunitat de Catalunya i que, després de la seva organització, va passar a ser vocal del Comitè Directiu de l'esmentada entitat de crèdit.⁷² La ponència estava orientada exclusivament cap a la constitució d'un Banc Sindical Agrari, el qual s'havia de fundar amb les aportacions dels sindicats agrícoles i amb la col·laboració de la Mancomunitat de Catalunya, només en el cas que no es trobés cap sindicat que volgués subscriure les accions del capital inicial.⁷³

El Banc Sindical Agrari estava pensat com un organisme que havia de reforçar les entitats locals que ja oferien crèdits als agricultors, com eren les caixes rurals que alguns sindicats havien constituït. A més, el nou banc també havia de cobrir totes aquelles operacions que les petites entitats de crèdit local no acostumaven a assumir, com era el cas dels crèdits a llarg termini. El Banc Sindical Agrari només oferia préstecs a sindicats agrícoles i associacions agràries equiparades.

La creació del Banc Sindical Agrari es va quedar en projecte, de tota manera, des dels seus inicis, la Mancomunitat de Catalunya s'havia preocupat del crèdit agrícola. En el camp del crèdit agrícola la Mancomunitat de Catalunya havia actuat a través de la Caixa de Crèdit Comunal, creada per l'Assemblea de la Mancomunitat de Catalunya del 28 de maig de 1914. Tenia com a objectiu facilitar l'ús del crèdit a petits municipis catalans, però a més també tenia una línia de crèdit agrícola. La Caixa de Crèdit Comunal suplia així la falta d'un organisme oficial que concedís crèdits agrícoles, "dolent-se que l'interès rural, en recórrer

⁷²MANCOMUNIDAD DE CATALUÑA, *Proyecto de creación de una Caja de Crédito Comunal presentado a la Asamblea en su primera reunión ordinaria (Mayo de MCMXIV)*, Barcelona agost de 1914, p. 7.

⁷³MANCOMUNITAT DE CATALUNYA, *Conclusions Provisionals...*, *Op. cit.*, pp. 11-13.

al crèdit privat, caigués en la usura, consignà entre les operacions de la Caixa, subsidiàriament, les del crèdit agrícola."⁷⁴

La Caixa de Crèdit Comunal oferia préstecs als sindicats agrícoles constituïts segons la Llei de Sindicats de 1906, els préstecs que aquests demanaven no podien excedir al 50 % del valor dels immobles o de les màquines i grans aparells que posseïen els sindicats. L'anualitat que havien de pagar els sindicats per interessos i amortització no podia excedir del 75 % del promig d'ingressos nets anuals de l'entitat.⁷⁵ Amb aquestes condicions, de la trentena de sindicats agrícoles que van interessar-se per obtenir un crèdit de la Caixa de Crèdit Comunal,⁷⁶ després del corresponent estudi, deu van rebre préstecs d'aquesta entitat. A més d'aportar les garanties suficients per avalar els préstecs, tots els sindicats que es trobaven en un municipi l'Ajuntament del qual tenia deutes amb la Mancomunitat quedaven descartats automàticament de la concessió de crèdits.⁷⁷

El resum de préstecs rebuts pels sindicats agrícoles catalans va ser el següent:

⁷⁴MANCOMUNITAT DE CATALUNYA, *L'actuació de la Caixa de Crèdit Comunal*, Barcelona març 1922, p. 7.

⁷⁵MANCOMUNITAT DE CATALUNYA, *Caixa de Crèdit Comunal: Reglamentació provisional de les condicions amb què es podran fer les concessions de préstecs als ajuntaments i sindicats agrícoles de Catalunya, i dels requisits que llurs sol·licituds hauràn de reunir*, Barcelona gener de 1917, pp. 13-14.

⁷⁶*Crònica Oficial*, octubre de 1920, p. 68 dóna la xifra de 25, que sumades a les 4 sol·licituds que s'acceptaren en els anys següents i a una que estava en estudi fan la quantitat de 30 els sindicats interessats en obtenir un préstec de la Caixa de Crèdit Comunal. Alguns dels sindicats agrícoles que van sol·licitar préstecs són Sindicat Agrícola Comarcal de Martorell, Sindicat Agrícola de Santes Creus, Sindicat Agrícola de Pinell de Brai, Sindicat Agrícola "L'Oliviera Arbequina" d'Arbeca, Sindicat Vitivinícola de Llançà i Sindicat Agrícola d'Alcover.

⁷⁷En aquest sentit vegeu com la *Crònica Oficial*, novembre 1923, núm. 11, p. 368, ratifica l'haver desestimat la concessió d'un préstec al Sindicat Agrícola d'Alcover, per estar radicada en un municipi morós a la Mancomunitat de Catalunya.

Sindicats Agrícoles amb préstecs concedits per la Caixa de Crèdit Comunal

<u>Nom de l'entitat</u>	<u>capital del préstec</u>	<u>Data de concessió</u>	<u>Anys amort- ització</u>
Sindicat Agrícola i Caixa Rural de Masroig	60.000	17-04-18	15
Sindicat Agrícola de Sant Isidre d'Artesa de Lleida	50.000	04-12-18	50
	150.150	10-07-20	20
Sindicat Agrícola de Rocafort de Queralt	45.000	28-11-18	20
Sindicat Agrícola de Castellserà	30.000	28-11-18	15
Sindicat Agrícola i Caixa Rural de l'Espluga de Francolí	130.000	20-12-18	15
Sindicat Agrícola de Vila-Rodona	150.000	10-01-19	20
Sindicat l'Agrícola Pràctica d'Albatàrrec	20.000	06-07-21	25
Sindicat Agrícola La Fraternal d'Albagés	60.000	07-07-21	25
Sindicat Agrícola Catòlic de Sant Isidre de Bonastre	37.100	10-04-22	20
Sindicat Agrícola de Sant Isidre de Bot	25.000	04-11-22	--
T O T A L (en pessetes)	757.250		

FONTS: MANCOMUNITAT DE CATALUNYA, *L'actuació de la Caixa de Crèdit Comunal*, Barcelona març 1922, *Crònica Oficial*, octubre 1922, núm. 10, p. 360.

Només ens consta que deu sindicats agrícoles van rebre préstecs de la Caixa de Crèdit Comunal, que van servir per construir cellers i molins d'oli cooperatius, per edificar locals i magatzems, per comprar maquinària agrícola.⁷⁸ La quantitat total que van concedir en préstecs a sindicats agrícoles va ser de 757.250 pessetes, quantitat que es pot estimar com a considerable si tenim en compte que representava un 17'6 % del total del capital de què

⁷⁸Hem trobat informació sobre peticions de préstecs que van formular altres sindicats agrícoles a i AHDB, "Relació d'expedients procedents de la Caixa de Crèdit Comunal", 29-1-37. Entre aquests hi havia el Sindicat Agrícola i Caixa Rural de Sant Isidre de Nulles (60.000 pts); el Sindicat Agrícola i Caixa Rural de Sampedor (40.000 pts); i el Sindicat Agrícola de Gratallops (5.000 pts). Però no es van acabar per concedir, sabem que els del Nulles van demanar un préstec al Banc de Valls, vegeu Antoni GAVALDÀ i Josep SANTESMASES, *Història econòmica-social de les cooperatives agrícoles de Nulles (1917-1992)*, Institut d'Estudis Vallencs, Valls 1993, p. 66-68.

disposava la Caixa de Crèdit Comunal, que el 1922 s'estimava amb 4.303.500 pessetes, tot ell producte de la posada en circulació de 8.607 títols de 500 pessetes cadascun.⁷⁹

Inicialment, segons la Base III dels Estatuts pels quals es regia la Caixa de Crèdit Comunal, només una desena part del capital d'aquesta podia ésser destinada a operacions de crèdit agrícola.⁸⁰ Més endavant però, la necessitat de crèdit agrícola van obligar a ampliar el capital que es podia concedir com a crèdit. En la reunió de l'Assemblea de la Mancomunitat de Catalunya del 6 d'agost de 1919, van acordar a proposta del Consell Permanent modificar els Estatuts de la Caixa de Crèdit Comunal de manera que es pogués ampliar el crèdit agrícola en un milió de pessetes.⁸¹

Cal recordar que la Caixa de Crèdit Comunal s'havia organitzat per oferir crèdit als petits municipis, el crèdit als sindicats s'havia gestionat des de la Caixa de Crèdit Comunal com una institució transitòria, que s'ocupava del crèdit agrícola mentre no es formés una entitat dedicada específicament a concedir crèdit a les associacions agrícoles.

L'existència de la Caixa de Crèdit Comunal no va afavorir que la Mancomunitat de Catalunya organitzés una institució de crèdit agrícola més àmplia perquè, encara que fos mínimament, les funcions que havia de desenvolupar una entitat de crèdit agrícola ja les cobria en part la Caixa de Crèdit Comunal. La voluntat de crear un Banc Sindical Agrari, que contemplava la ponència presentada per Jaume Algarra, gairebé no va ser tinguda en compte per la Mancomunitat, de manera que tot i que es creia necessari fomentar el crèdit agrícola, la reivindicació d'un Banc Sindical Agrari que feien algunes associacions agrícoles catalanes va quedar fora de l'obra de la Mancomunitat de Catalunya.

Poc més d'un any després de la suspensió de la Conferència de l'Agricultura Catalana, va haver-hi un intent per part de la Mancomunitat de Catalunya de fomentar el crèdit agrari, però que no proposava la creació d'un Banc Sindical Agrari, sinó que tan sols projectava l'ampliació del crèdit que des de la Caixa de Crèdit Comunal s'havia de donar als sindicats agrícoles.

El 21 de juliol de 1920, el conseller-ponent d'Agricultura, Pere Mias, presentava un projecte d'acció social agrària a l'Assemblea de la Mancomunitat de Catalunya. Basant-se

⁷⁹*Ibid.*, p. 9.

⁸⁰MANCOMUNITAT DE CATALUNYA, *Estatuts de la Caixa de Crèdit Comunal aprovats per Reial Ordre de 20 de setembre de 1914 i modificats per la de 15 de febrer de 1918*, Barcelona maig de 1920, p. 8.

⁸¹MANCOMUNITAT DE CATALUNYA, *Projectes d'acord presentats a la tretzena reunió ordinària de l'Assemblea i acords que recaigueren*, Barcelona setembre de 1920, pp. 21-22.

en la necessitat d'evitar la gran onada d'emigració de la gent del camp cap a les ciutats, l'esmentat conseller proposava un seguit de mesures encaminades a permetre l'accés de la població rural catalana a la propietat de la terra i d'un habitatge, entre les quals hi havia un projecte de parcel·lació de terrenys de conreu, la construcció al camp de cases a bon preu i l'establiment del crèdit agrari.⁸²

EL tipus de crèdit agrari que proposava Pere Mias no significaven una modificació important del sistema de crèdit agrícola que havia existit fins aleshores, simplement es tractava de fer que la Caixa de Crèdit Comunal emetès un emprèstit de deu milions de pessetes, sense per això modificar les estructures que en aquells moments funcionaven per tal de concedir crèdit agrícola. Dels 10 milions de l'emprèstit, 5 es destinarien a la parcel·lació de terrenys de conreu, 3 a la construcció de cases a bon preu i només 2 al crèdit agrícola. Els 2 milions destinats al crèdit agrícola suposaven un augment del capital disponible per concedir préstecs als sindicats agrícoles, però no van representar cap canvi en les condicions a través de les quals la Caixa de Crèdit Comunal concedia préstecs.

A proposta d'alguns diputats, l'Assemblea de la Mancomunitat del 21 de juliol de 1920 va decidir obrir un període d'informació i estudi sobre el projecte del conseller-ponent d'Agricultura Pere Mias, "per tal que, en vista del que resulti de la informació, es formuli un projecte d'acord definitiu per a ésser sotmès a una pròxima reunió de l'Assemblea."⁸³ L'Assemblea també va nomenar una comissió de diputats perquè redactés un projecte d'Acció Social Agrària, dins la qual, en qualitat d'adjunts s'hi va admetre experts en aquesta matèria.

El projecte inicial presentat pel conseller-ponent d'Agricultura va aixecar les crítiques de diverses associacions agràries, sobretot pel que feia referència als aspectes que tractaven sobre el crèdit agrari. Feia poc més d'un any que una de les conclusions de l'Assemblea de l'Agricultura Catalana havia proposat la creació d'un Banc Sindical Agrari, una necessitat sentida per moltes associacions agrícoles, cosa que el projecte de Pere Mias no contemplava.

El projecte de Pere Mias va ser criticat públicament pel membre de la Comissió d'Agricultura i Boscos de la Mancomunitat Emili Galceran, conseller-ponent d'Agricultura i diputat provincial per Lleida-les Borges Blanques. Emili Galceran, de la Lliga Regionalista, havia estat incorporat a la aliança electoral que tenia com a principals impulsors el Partit

⁸² *Ibid.*, pp. 15-20.

⁸³ *Ibid.*, p. 20.

Catalanista Republicà i republicans reformistes, que s'havia format per tal de concórrer a les eleccions provincials del 6 de juliol de 1919.⁸⁴ Tot i que ambdós candidats havien format part de la mateixa aliança electoral, Emili Galceran va fer una crítica minuciosa del projecte d'acció social agrària presentat per Pere Mias, republicà reformista.

En un acte celebrat a l'estatge de la Unió de Vinyaters de Catalunya, davant nombrosos representants de sindicats i entitats agrícoles, Emili Galceran va fer una crítica global de l'esperit que tenia el projecte presentat per Pere Mias a l'Assemblea de la Mancomunitat de Catalunya sobre acció social agrària, perquè afirmava que donava una importància secundària a la qüestió del crèdit agrícola i, en canvi, tenia com a principal objectiu la parcel·lació de les finques de conreu i la construcció de cases a bon preu al camp, problemes que ell considerava que, a causa de les característiques de l'agricultura catalana, no eren ni de caràcter general ni urgents de resoldre a Catalunya.⁸⁵

Davant les enormes mancances que Emili Galceran trobava al projecte de Pere Mias sobre acció social agrària, va exposar als nombrosos representants de sindicats i entitats agrícoles un contraprojecte, que segons ell responia a les necessitats i aspiracions de la pagesia. Emili Galceran creia que la presentació d'un projecte com el de Pere Mias, que no resolvia tots els problemes dels agricultors, era molt negatiu, perquè podia representar l'aparició d'un estat d'ànim semblant al que existia entre la gent del camp contra el govern central. En aquest sentit, cal recordar que la qüestió del crèdit agrari era un problema que malgrat alguns intents, el govern central no havia aconseguit solucionar i encara va tardar molt temps a resoldre satisfactòriament. August Matons escrivia, pocs anys després, que al Ministeri de Foment hi havia nombrosos projectes més o menys raonables que no havien estat posats a la pràctica.⁸⁶

Emili Galceran partia de la base que els agricultors necessitaven solucions serioses i definitives, com la de la creació d'un Banc Agrari Sindical Català, que ell proposava com a contraprojecte del pla presentat per Pere Mias, per tal de portar a terme aquest objectiu

⁸⁴Conxita MIR, *Lleida (1890-1936): Caciquisme polític i lluita electoral*, Publicacions de l'Abadia, Montserrat 1985, pp. 233-234.

⁸⁵Emili GALCERAN, *Projecte de creació del Crèdit Agrari de Catalunya*, la Granadella 1921.

⁸⁶August MATONS, "El crèdit agrari no ve" a *Agricultura*, 5-8-24, núm. 15, pp. 409-411. Cal recordar també que una de les persones que més havia treballat perquè el govern espanyol establís un sistema de crèdit agrícola va ser el diputat Josep Zulueta, el qual després de molts esforços va aconseguir que el Senat es debatís un projecte de llei per a la creació del Banc Agrari Nacional, vegeu *Catalunya Agrícola*, núm. 16-17, juliol-agost 1910, p. 2.

l'autor de les crítiques a les propostes de Pere Mias, Emili Galceran presentava un detallat projecte per crear el Banc Agrari Sindical Català, dins el qual hi havia detallades les bases sobre les quals s'havia de regir.⁸⁷ Entorn la necessitat de crear una entitat d'aquella mena i sobre l'orientació que havia de tenir, deia:

S'ha dit i demostrat molts cops que es indispensable crear una entitat que estigui facultada per deixar diners, en bones condicions, als agricultors, sense exigir garanties excessives ni llargues tramitacions. Aquesta entitat sense oblidar una finalitat utilitària, sense la qual no podria viure, no ha de subordinar la seva activitat exclusivament al guany. Ha de conciliar l'interès amb un caràcter que podríem dir paternal recordant que ha estat creada en benefici dels agricultors i per a fomentar la agricultura convertint-se en un organisme propulsor de progrés al camp.⁸⁸

La proposta d'Emili Galceran de crear el Banc Agrari Sindical Català, es caracteritzava per pretendre que fos una entitat constituïda exclusivament per elements agricultors, en la que no hi hagués diners que no procedissin de l'agricultura. Per obtenir aquest objectiu fonamental, havia de mirar de reunir totes les caixes rurals i sindicats de Catalunya, de manera que es convertís en una caixa central, on convergrien els dipòsits dels agricultors catalans i des d'on sortrien repartits en totes les comarques segons les seves necessitats. El Banc Agrari Sindical Català havia de tenir com a principi que cap de les qüestions o problemes econòmics que interessin a la agricultura li havia d'ésser indiferent.

Emili Galceran era conscient que per fer viable l'organització del Banc Agrari Sindical Català calia ajuda oficial i, per aquesta raó demanava a la Mancomunitat de Catalunya que concedís el capital inicial, reservant-se una intervenció en la direcció de l'entitat per a evitar que caigués en mans de capitalistes. Fruit de les conviccions liberalistes d'Emili Galceran, la intervenció de la Mancomunitat duraria fins que no li hagués estat retornat el capital. Un cop s'hagués retornat el capital, la gestió del banc hauria d'estar regida exclusivament pels sindicats, fora de tota influència política.

Davant les deficiències que presentava el projecte d'acció social agrària presentat per Pere Mias a l'Assemblea, aquesta va decidir crear una comissió perquè el revisés i redactés un nou projecte. En sessió del 8 d'abril de 1921, el Consell Permanent de la Mancomunitat nomenava la comissió de senyors diputats de la Mancomunitat que, amb l'ajut dels tècnics que creguessin necessaris, havien de redactar el projecte d'acció social agrària. Presidida pel

⁸⁷Emili GALCERAN, *Op. cit.*, pp. 13-16.

⁸⁸*Ibid.*, p. 9.

conseller-ponent dels afers d'Agricultura, els diputats elegits van ser: Joan Vallès i Pujals, Fèlix Escalas i Alfred Pereña.⁸⁹

Uns mesos després, a finals de juliol de 1921, l'esmentada comissió havia ja redactat un nou projecte que presentaria a la quinzena reunió ordinària de l'Assemblea de la Mancomunitat de Catalunya, la qual el va aprovar íntegrament, només amb una petita esmena en sessió del 2 de setembre d'aquell mateix any. A diferència del que s'havia presentat amb anterioritat, el nou projecte que havia redactat la comissió de diputats nomenada especialment per aquest objecte va donar molta més importància a la qüestió del crèdit agrícola.⁹⁰

Dels dos milions de pessetes que proposava dedicar a crèdit agrari el projecte d'acció social agrària presentat el 1920, als deu milions de capital de fundació de què disposaria l'entitat de crèdit que proposava crear el projecte d'acció social agrària presentat el 1921 hi havia una diferència quantitativa substancial. Però a més de la diferències de capitals dedicats a crèdits per l'agricultura, s'havien introduït també canvis qualitatius importants, el principal era que el segon projecte proposava la creació d'una entitat bancària destinada exclusivament a donar crèdit als agricultors, diferent a la Caixa de Crèdit Comunal de la que es volia servir el primer projecte, la qual era la institució que fins aquell moment la Mancomunitat havia utilitzat per resoldre la qüestió del crèdit agrari.

El segon projecte d'acció social agrària recollia bona part l'orientació que proposava el tema tercer de la Conferència de l'Agricultura Catalana, que recordem era el de la creació del Banc Sindical Agrari de Catalunya. Però, per fer més segura la creació d'aquesta entitat bancària, la proposta de la comissió d'acció social agrària donava gran importància a la Mancomunitat de Catalunya. En primer lloc, li donava importància com a organisme que havia d'aportar bona part del capital del nou banc i, en segon lloc, donava àmplia representació a la Mancomunitat en els òrgans directius del Banc.

Encara que l'Assemblea de la Mancomunitat de Catalunya va aprovar, el dia 2 de setembre de 1921, la creació d'aquesta entitat bancària, el Banc Sindical Agrari de Catalunya no va arribar a funcionar mai. Caldria esperar força més anys fins que, un govern autònom català creés a Catalunya una entitat de crèdit agrícola.

Atenent, a la demanda de l'Assemblea del 2 de setembre de 1921 de crear un emprèstic de 17.500.000, destinat a finançar l'acció social agrària de la Mancomunitat, els

⁸⁹ *Crònica Oficial*, abril 1921, núm. 4, p. 105.

⁹⁰ MANCOMUNITAT DE CATALUNYA, *Projectes d'acord presentats a la quinzena reunió ordinària de l'Assemblea*, Barcelona juliol 1921, pp. 219-20.

comitès directiu i administratiu de la Caixa de Crèdit Comunal va adreçar una comunicació al Consell Permanent de la Mancomunitat en què, basant-se en el prestigi i solidesa que havia assolit la Caixa de Crèdit Comunal, proposava fer-se càrrec ella directament de les qüestions del crèdit agrícola.⁹¹ Per això sol·licitava al Consell Permanent, encara que fos només per la via de l'assaig, que s'assignessin les funcions de crèdit agrari a la Caixa de Crèdit Comunal, separant però dins aquesta el capital, tresoreria, comptabilitat i responsabilitats entre el crèdit municipal, que eren les funcions pròpies i originàries de la Caixa de Crèdit Comunal, del crèdit agrari.

La comunicació dels comitès executiu i directiu de la Caixa de Crèdit Comunal, proposava una ampliació dels vocals dels seus comitès, ampliant amb tres vocals els membres dels comitès executiu i directiu de la Caixa, per atendre i resoldre les qüestions de crèdit agrícola. Més modesta que la proposta de la comissió d'acció social agrària aprovada per l'Assemblea del 2 de setembre de 1921, en comptes de crear un emprèstit de 17.500.000 de pessetes, aportava 3.000.000 de pessetes per atendre les demandes de crèdit agrari, parcel·lació de terres i construcció de cases barates.

Les noves bases van ser aprovades en la sessió del Consell Permanent de la Mancomunitat del 12 de juliol de 1923. Només, el conseller dels afers d'Agricultura Pere Mias, conforme amb les conclusions i raonaments d'aquell dictàmen, va fer unes petites esmenes que van modificar lleugerament dues de les bases. Per donar una major intervenció a les associacions agràries, va ampliar de tres a quatre el nombre de vocals que entraven als comitès de la Caixa de Crèdit Comunal. Sobre la base quarta Pere Mias va estimar, que per a la parcel·lació de terres i sobre la construcció de cases barates no calia exigir un informe i responsabilitat a una federació comarcal o regional de sindicats agrícoles, sinó que també es podrien concedir a entitats constituïdes amb aquesta finalitat que, a judici del comitè, oferissin suficients garanties.

Aquestes noves bases, tot i que tenien un caràcter transitori, postposaven la creació d'un Banc Sindical Agrari Català, que era la proposta que s'havia pensat fer a la Conferència de l'Agricultura Catalana. Tot i que concedien alguns recursos al projecte d'acció social agrària de la Mancomunitat de Catalunya, la seva aplicació mai no es va fer efectiva, perquè uns mesos després s'iniciaria la Dictadura de Primo de Rivera i, amb ella, l'obra de la Mancomunitat va quedar suprimida.

⁹¹ *Crònica Oficial*, juliol 1923, núm. 7, p. 235.

4.5. L'organització social agrària

La última ponència que s'havia de presentar a la Conferència de l'Agricultura Catalana anava a càrrec de Josep M. Rendé i Ventosa, portava com a títol "Organització social agrària". La seva proposta estava encaminada a completar l'organització del sindicalisme agrari a Catalunya. Assenyalava que calia organitzar un sindicat agrícola en totes aquelles poblacions que encara no en tenien, els quals calia agrupar a través de federacions comarcals. Un sindicats agrícoles que s'havien de deicar a activitats econòmiques, com la compra i venda en comú de productes agrícoles i transformació i elaboració dels productes de la terra. Tots ells amb un sistema de crèdit agrícola i assegurances.⁹²

La Conferència de l'Agricultura Catalana va ser suspesa i, com a conseqüència, no es va poder nomenar la ponència que en la conclusió sisena proposava Josep M. Rendé, la qual fonamentalment havia d'estudiar el camí per portar a terme una completa organització social agrària de Catalunya, amb la creació de sindicats agrícoles a totes les poblacions, federacions comarcals i un agrupament de les federacions comarcals. Però tot i la suspensió de la Conferència de l'Agricultura Catalana, la Mancomunitat de Catalunya va portar una intensa labor de foment de l'associacionisme agrari, va col·laborar en la fundació i expansió de sindicats agrícoles de caràcter local i va ajudar a constituir algunes federacions comarcals.

Des del mes de gener de l'any 1920 va començar a funcionar el servei conegut amb el nom d'Acció Social Agrària, al capdavant del qual hi havia Josep M. Rendé, l'autor de la ponència sobre organització social agrària de la Conferència de l'Agricultura Catalana.⁹³ Va ser Josep M. Rendé qui, des d'aquests nous serveis, va dirigir i portar a terme personalment la campanya de foment del sindicalisme agrari de la Mancomunitat de Catalunya. L'activitat dels serveis d'Acció Social Agrària tenia contactes amb la tècnica agrària, suposava dotar Catalunya d'una estructura que permetés als pagesos accedir a millores tècniques a través dels sindicats. De fet, Acció Social Agrària era una secció més dels Serveis Tècnics d'Agricultura de la Mancomunitat de Catalunya, per aquest motiu l'activitat que Josep M. Rendé va portar a terme des d'aquests serveis la tractarem en el capítol dedicat als Serveis Tècnics d'Agricultura que trobareu més endavant.

⁹²MANCOMUNITAT CATALUNYA, *Conclusions Provisi..., Op. cit.*, pp. 15-16.

⁹³El gener de 1920 Josep M. Rendé va enviar una carta a tots els ajuntaments i sindicats agrícoles catalans informant-los de la creació d'Acció Social Agrària, vegeu *Agricultura*, 20-1-1920, núm. 2, p. 39. Josep M. Rendé havia estat nomenat cap d'aquella nova secció dels Serveis Tècnics d'Agricultura en la sessió del Consell Permanent del 13 de novembre de 1919.

Per fomentar el sindicalisme agrari es necessitaven uns coneixements tècnics, que la Mancomunitat de Catalunya va facilitar a través de la creació dels serveis d'Acció Social Agrària. Sobre el sindicalisme agrari, tractarem del seu vessant més tècnic en un capítol proper, ara però analitzarem el vessant social que també tenia. El foment del sindicalisme agrari es feia per donar una estructura tècnica al camp català capaç de permetre la modernització de l'agricultura catalana, però a més aquest també era entès com un element d'estabilitat social que era convenient de donar-li suport.

Emili Galceran, diputat provincial de la Lliga Regionalista, deixava molt clara la importància social del sindicalisme, recomanava reforçar els sindicats agrícoles, perquè segons exposava:

El sindicat agrícola es el sindicat mixte per excel·lència; en ell col·laboren i conviuen propietaris, parcers i obrers. Demés, no es exclusivament com suposa la gent que no observa, una societat cooperativa per a comprar barat i vendre car. Junt amb aquesta característica innegable de societat cooperativa, presenta altres característiques sens dubte mes importants i de major eficàcia social. Es un element poderosíssim de concòrdia, de resistència social, es una agrupació essencialment conservadora, en el sentit noble de la paraula, es l'únic mitjà per a donar desenrotllament a totes les formes de previsió i mutualitat, les quals en el fons, no son més que institucions conservadores. Per això, desde el punt de mira polític i econòmic, resulta mes pràctic afavorir i afermar i assegurar la vida dels Sindicats que no fer una llei afavorint la parcel·lació.⁹⁴

Un clar exemple de l'estabilitat social que donaven els sindicats agrícoles l'exposava Josep M. Valls, director de l'Escola Superior d'Agricultura, en un discurs pronunciat en un congrés agrícola celebrat a Mataró. Josep M. Valls explicava que l'any 1918, en uns moments d'agitació social, amb l'amenaça d'iniciar-se una revolta a la ciutat de Barcelona, el capità general de Barcelona va fixar el preu de les patates en 25 pessetes els 100 quilograms, preu de taxa que no fou respectat i les patates es venien a un preu molt més elevat. Amb aquesta situació, el Sindicat Agrícola de Manlleu, va posar anuncis a la premsa barcelonina oferint patates a 17 pessetes els 100 quilograms.⁹⁵

En contraposició al sindicalisme de caire reformista que fomentava la Mancomunitat de Catalunya, la qual pretenia solucionar els problemes socials del camp català amb mesures

⁹⁴Emili GALCERAN, *Op. cit.*, pp. 11-12.

⁹⁵FEDERACIÓ AGRÍCOLA CATALANO-BALEAR, *XXI Congrés celebrat a la ciutat de Mataró els dies 19, 20 i 21 de maig de l'any 1918*, s.p.i., pp. 188-89.

de caire econòmic, també existia un sindicalisme revolucionari que tenia com a primer objectiu resoldre els problemes socials del camp, denunciant l'injust sistema contractual que existia a Catalunya. Quan el sindicalisme de signe revolucionari va començar-se a organitzar, alguns tècnics agrícoles vinculats a la Mancomunitat de Catalunya van criticar aquell tipus de sindicalisme.

A finals de l'any 1922, August Matons, director de la revista *Agricultura*, finançada per la Mancomunitat de Catalunya, va llançar des de les pàgines de la publicació que dirigia durs atacs contra el naixent sindicat agrícola Unió de Rabassaires. L'acusava de ser un sindicat organitzat exclusivament amb finalitats electoralistes que, a més a més s'oposava a mesures tan necessàries pels agricultors com les del crèdit agrari.⁹⁶ La resposta de la Unió de Rabassaires va ser molt contundent, desmentien que s'oposessin al crèdit agrícola i acusaven a August Matons d'utilitzar els mitjans de la Mancomunitat de Catalunya per fer "una insidiosa, calumniosa i covarda obra de classe."⁹⁷

Dins el sindicalisme agrari català existia una dualitat entre els sindicats mixtes, formats per propietaris i treballadors de la terra, i els sindicats de classe, formats només per treballadors de la terra. El model de sindicats que va fomentar la Mancomunitat de Catalunya eren els mixtes, dedicats a la transformació dels productes de la terra en règim cooperatiu. La Mancomunitat va afavorir la creació de nombrosos sindicats agrícoles, que majoritàriament responien al model que propugnava, però en canvi va ser incapaç de eradicar des dels orígens la implantació d'un sindicalisme agrari de caràcter dual a Catalunya.⁹⁸ L'obra de govern de la Mancomunitat va afavorir un sindicalisme reformista i, en canvi, no va saber integrar els sindicats agrícoles de classe, que encara que havien estat els primers en ser organitzats a Catalunya, van veure així limitada les seves possibilitats de desenvolupament.⁹⁹

Encara que l'acció social agrària de la Mancomunitat de Catalunya pràcticament només es va limitar a fomentar el sindicalisme agrari, en el terreny social agrari també van

⁹⁶ August MATONS, "A propòsit d'una campanya" a *Agricultura*, 5-10-1922, núm. 19, pp. 507-508.

⁹⁷ "Resposta a una covardia" a *La Terra*, 30-10-1922, núm. 2, p. 10.

⁹⁸ Aquesta visió és compartida amb A. GAVALDÀ i J. SANTESMASES, *Història econòmico-social...*, Op. cit., p. 4.

⁹⁹ Sobre els inicis del sindicalisme de classe, també dit revolucionari, vegeu Andreu MAYAYO, *La Conca de Barberà 1890-1939: De la crisi agrària a la Guerra Civil*, Centre d'Estudis de la Conca de Barberà, Montblanc 1980, pp. 154-58 i Antoni GAVALDÀ, *L'associacionisme agrari a Catalunya (El model de la Societat Agrícola de Valls: 1888-1988)*, Institut d'Estudis Vallencs, Valls 1989, II volums.

intentar-se posar a la pràctica tot un altre conjunt de propostes diferents al sindicalisme que no van arribar-se a realitzar, però que és interessant de tenir en compte per veure quina era l'orientació de la política agrària de la Mancomunitat de Catalunya.

El dia 21 de juliol de 1920, el Consell Permanent de la Mancomunitat tenia enllestit un projecte d'acord sobre acció social agrària, que tot i que va presentar en la tretzena reunió ordinària de l'Assemblea de la Mancomunitat de Catalunya, projecte al qual ja hem fet referència en tractar el tema del crèdit agrícola. A part de la qüestió del crèdit agrícola que ja hem analitzat, el projecte presentava un pla de parcel·lació de terrenys de conreu i de construcció de cases a bon preu en el camp.

El projecte presentat pel conseller-ponent Pere Mias tenia com a principi aconseguir la propietat de la terra per a qui la treballava, volia que la Mancomunitat es dotés d'uns mecanismes de caràcter essencialment econòmic, a través dels quals els agricultors poguessin aconseguir ser propietaris dels camps de conreu on treballaven i de les cases que habitaven. Era, en resum, un intent de portar endavant de forma subtil una reforma agrària que permetés l'accés a la propietat de la terra a qui la treballava.

No caldria dir que la reforma agrària que proposava la Mancomunitat de Catalunya no era de signe revolucionari, no es tractava d'expropiar a ningú, però si en canvi que es basava en un principi d'un repartiment més igualitari de la riquesa. En el preàmbul del projecte d'acció social agrària presentat pel conseller Pere Mias l'any 1920, basava el seu projecte en la necessitat d'evitar l'emigració dels treballadors del camp cap a les ciutats o a l'estranger, perquè allí podien obtenir majors guanys. Però també esmentava la dimensió social del seu projecte i la necessitat que tenien les administracions públiques d'intervenir-hi. Deia així:

Ultra les raons de conveniència abans exposades, concorren les de caràcter social que apareixen amb el transcurs del temps. No pot desconèixer-se que l'Estat i les Corporacions populars han de pendre les mesures necessàries per a portar a realització una repartició més igual de les riqueses, sense lesionar els principis de justícia ni perjudicar la riquesa general, i en aquest ordre d'idees estan en el deure autoritats i corporacions que vetllen pel bé públic de proporcionar als desheretats de la fortuna els mitjans indispensables per a enlairar-se en la seva situació social.¹⁰⁰

¹⁰⁰ MANCOMUNITAT DE CATALUNYA, *Projectes d'acord presentats a la tretzena...*, Op. cit., p. 15.

Destinant-hi una quantitat de 5 milions de pessetes, el projecte d'acció social agrària de Pere Mias proposava concedir préstecs a famílies d'agricultors per tal que esdevinguessin propietaris.¹⁰¹ Els terrenys destinats a la parcel·lació podien ser de tot tipus, exceptuant la conversió de boscos en terres de conreu. El lot de terra destinat a cada concessionari depenia del tipus de conreu a què es dedicaria, però sempre havia de ser el suficientment gran per permetre el bon sosteniment d'una família pagesa. Per a la construcció de cases a bon preu en el camp, el projecte de Pere Mias pensava destinar-hi 3 milions de pessetes.¹⁰² Els préstecs es concedirien als obrers de poblacions que no excedissin de 10.000 habitants, situades en comarques agrícoles.

Des de les posicions conservadores d'alguns membres de la Lliga Regionalista va criticar-se el projecte d'acció social agrària de Pere Mias. S'argumentava que a Catalunya la propietat de la terra ja estava massa dividida, que exceptuant en algunes comarques molt concretes i minoritàries, l'agricultura catalana tenia uns problemes més importants. Emili Galceran contraposava al projecte de Pere Mias la necessitat de fomentar el sindicalisme agrari per sobre la de fer una parcel·lació de les terres de conreu o la construcció de cases a bon preu.¹⁰³

El projecte d'acció social agrària, redactat per una comissió de diputats de la Mancomunitat de Catalunya, presentat l'any 1921, seguia més les orientacions proposades per Emili Galceran sobre el foment del sindicalisme a través de dotar-lo d'un sòlid sistema de crèdit agrícola, diputat que tot i que no va ser nomenat per formar part de la comissió redactora, si que era en canvi membre de la Comissió d'Agricultura i Boscos de la Mancomunitat. S'accentuava d'aquesta manera la via de portar a terme una reforma agrària a Catalunya a través de realitzar accions estrictament de tipus econòmic. La justificació a aquesta manera de procedir, es donava a causa de la impossibilitat que tenia la Mancomunitat de Catalunya de legislar sobre el tema. El preàmbul del segon projecte d'acció social agrària presentat per la Mancomunitat deia així:

En un període de govern normal de Catalunya, l'aspiració cabdal pagesa en els dies presents, de convertir-se el conreador en propietari de la terra conreada, o almenys de tenir-ne sa possessió garantida per drets gairebé dominicals, podria

¹⁰¹*Ibid.*, pp. 17-18.

¹⁰²*Ibid.*, pp. 18-19.

¹⁰³Emili GALCERAN, *Op. cit.*, pp. 5-8.

resoldre's estenent els de redempció i retracte, convertint les prestacions creades per l'absentisme en prerrogatives senyorials, modernitzant l'emfiteusi, ampliant la prescripció, etc.; és a dir, per disposició d'ordre jurídic; mes, essent-nos negada tota força coercitiva per a sostenir-les, no hi ha altra manera d'afrontar el problema que basant la solució en el caire que té d'econòmic, és a dir, donant facilitats principalment econòmiques al pagès perquè pugui satisfer sa aspiració dintre de la legalitat actual.¹⁰⁴

Encara que el projecte d'acció social agrària, redactat per la comissió, era força diferent al presentat per Pere Mias l'any anterior aquest va topar amb l'oposició d'alguns diputats republicans de l'Assemblea de la Mancomunitat, que en van criticar alguns detalls importants.¹⁰⁵ Una vegada llegit el projecte, el diputat republicà Ramon Noguer i Comet va iniciar el debat presentant una esmena que demanava que la Mancomunitat gestionés a Madrid una llei que facultés la redempció de tots els censos i càrregues enfitèutiques. A més a més, Josep O. Guanyabens va atacar la base econòmica del projecte per considerar que els interessos demanats als agricultors eren tan elevats que no serien capaços de retornar els préstecs, Ramon Vidiella i Salvador Palau van criticar la construcció de cases barates en poblacions de menys de 10.000 habitants, perquè creien que tenia unes bases poc precises que donarien lloc a què, en comptes dels agricultors, s'aprofitarien de les cases barates comerciants i obrers industrials. En canvi Pere Mias, Paulí Geli i Emili Galceran el van defensar, finalment l'Assemblea va aprovar el projecte en la sessió del 2 de setembre de 1921.

Per a la redempció i parcel·lació agrícola, el projecte d'acció social agrària de la comissió de diputats de la Mancomunitat hi dedicava 2.500.000 de pessetes, quantitat que podia ser ampliada.¹⁰⁶ A diferència del projecte anterior, que havia presentat Pere Mias el 1920, pel que fa al tema de la parcel·lació, el nou projecte posava més èmfasi en què anava destinat a facilitar que els pagesos establerts a Catalunya poguessin adquirir les terres que conreaven. Les bases del projecte però limitaven el lot de terres a adquirir a l'extensió que necessitava una família pagesa per a viure sense problemes. Pel que fa a la construcció de cases barates en poblacions de menys de 10.000 habitants, el nou projecte hi destinava

¹⁰⁴ MANCOMUNITAT DE CATALUNYA, *Projectes d'acord presentats a la quinzena...*, Op. cit., pp. 215-16.

¹⁰⁵ Vegeu la discussió mantinguda al respecte a AHDB, "Assemblea de la Mancomunitat quinzena reunió", Lligall 2800/14.

¹⁰⁶ Sobre les condicions exactes de redempció i parcel·lacions agrícoles i la construcció de cases barates vegeu Mancomunitat de Catalunya, *Ibid.*, pp. 220-222.

2.500.000 de pessetes i, a diferència de l'anterior, remarcava que les cases no havien de ser tan sols destinades a l'habitatge de persones, sinó que havien de tenir les condicions necessàries per el desenvolupament d'una explotació pagesa.

A causa de la prohibició de les autoritats militars, la Conferència de l'Agricultura Catalana va ser suspesa; no obstant això, el text de les conclusions provisionals que s'hi havien de discutir, ens han servit de base per analitzar quina era la direcció que volia prendre el conjunt de la política agrària de la Mancomunitat de Catalunya i que és el que realment, tot i les limitacions d'aquella institució, van poder realitzar.

De l'obra agrària de la Mancomunitat de Catalunya hem deixat de banda el que creiem que va ser l'aspecte més important de la seva política, o sigui: l'acció tècnica agrària, sobre la qual la Mancomunitat des del 1918 havia rebut les competències de les quatre diputacions catalanes, d'aquest traspàs en va destacar l'Escola Superior d'Agricultura. Però l'acció tècnica agrària de la Mancomunitat no va limitar-se només a continuar l'obra iniciada per la Diputació de Barcelona, sinó que la va engrandir considerablement amb la creació dels Serveis Tècnics d'Agricultura l'any 1918.

III. L'ESCOLA SUPERIOR D'AGRICULTURA (1912-1923)

1. Els antecedents

La creació l'any 1912 de l'Escola Superior d'Agricultura, per part de la Diputació de Barcelona, va representar un canvi d'orientació en els centres d'ensenyament agrícola que havien existit fins aleshores a Catalunya. L'Escola Superior d'Agricultura, però, no era una institució deslligada del passat, sinó que partia de l'experiència de les diferents formes d'ensenyament agrícola que administracions públiques de nivell local, provincial i estatal havien mantingut conjuntament o per separat a Barcelona des de mitjan segle XIX. La creació de l'Escola Superior d'Agricultura va representar la culminació d'un procés d'autonomia en l'ensenyament agrícola a Catalunya, que ja feia anys que madurava.

Fora de l'ensenyament mantingut per institucions oficials, a Catalunya només existien uns pocs centres que amb un caràcter privat oferien ensenyaments agrícoles. La majoria d'aquests centres tenien una dinàmica pròpia, diferenciada de les escoles públiques, eren uns casos molt concrets que responien a unes condicions especials que també analitzarem, per donar així una visió completa dels tipus d'ensenyament agrícola que existia a Catalunya abans de la formació de l'Escola Superior d'Agricultura.

1.1. L'Escola Provincial d'Agricultura

Des dels seus inicis la Granja Experimental de Barcelona, el primer centre oficial que havia establert el govern espanyol a Catalunya, oferia ensenyament agrícola de caràcter elemental. Durant els anys en què va funcionar, la Granja Experimental de Barcelona va organitzar un ensenyament agrícola de diferents graus, entre el que hi predominava el de tipus professional. La Granja Experimental de Barcelona depenia de l'Estat, però era sobretot la Diputació de Barcelona també hi va tenir una intervenció destacada. De totes les experiències en ensenyament que van tenir lloc a la Granja Experimental, l'Escola Provincial d'Agricultura va ser la més important i la que va ser el precedent immediatament anterior a l'Escola Superior d'Agricultura.

El 1887 el govern de l'Estat havia organitzat unes escoles per a l'ensenyament de perits agrícoles a les granges que tenia a Madrid, València i Saragossa. La Granja de Barcelona va quedar fora de la concessió, cosa que veus crítiques amb la gestió del govern espanyol han interpretat com un costum habitual.¹ De tota manera, l'any següent la Diputació de Barcelona va demanar al govern que aprofités els avantatges que oferia la Granja Experimental de Barcelona per crear-hi una escola de perits agrícoles i, un parell d'anys més tard, el 7 d'agost de 1890 quedava establerta amb caràcter oficial l'Escola de Perits Agrícoles de Barcelona dins el recinte de la Granja Experimental que hi havia en aquella mateixa ciutat.²

L'existència d'un centre oficial de perits agrícoles a Barcelona va ser efímera. Tres anys després de la seva creació, el govern va suprimir, excepte a la ciutat de Madrid, tots els centres on s'impartia l'ensenyament de perits agrícoles, o sigui els de Barcelona, València i Saragossa. Inicialment, la Granja Experimental de Barcelona havia ofert ensenyament professional, a partir de 1890 va donar els estudis de perit agrícola atorgant el mateix títol oficial que es donava a l'escola de perits agrícoles de Madrid.

La supressió de l'Escola de Perits Agrícoles, que hi havia a la Granja Experimental de Barcelona, no va ser ben acollida des de la Diputació de Barcelona. Els seus membres pensaven que a Barcelona hi calia un centre d'ensenyament de perits agrícoles, cosa que van sol·licitar al govern en sessió del 13 de febrer de 1894. Després que les escoles de perits fossin suprimides l'any 1893, en comptes de tornar a dedicar la Granja Experimental a oferir

¹Vegeu Alexandre GALÍ, *Història de les institucions i del moviment cultural a Catalunya 1900 a 1936. Llibre IV Ensenyaments i serveis agrícoles*, Barcelona 1982, p. 20.

²*Granja Escuela Experimental y Escuela de Peritos Agrícolas de Barcelona*, Barcelona 1891, pp. 9-10.

exclusivament ensenyament de caràcter professional, la Diputació de Barcelona des de 1894 va impulsar uns estudis de tipus mitjà que corresponien als de perit agrícola. D'aquesta manera era creat el centre conegut amb el nom d'Escola de Perits i Capatassos Agrícoles. Aquest nou centre d'ensenyament agrícola era una escola lliure, que tot i que tenia un cert reconeixement oficial, el títol que s'aconseguia no tenia els mateixos drets que el títol oficial que es donava a l'escola de perits de Madrid.

L'establiment d'una escola d'agricultura a Barcelona, que oferís un ensenyament agrícola més especialitzat que el purament de caràcter professional, es justificava per la insuficiència que representava que a l'Estat espanyol només n'hi hagués una escola a Madrid amb aquestes característiques. No es dubtava de la categoria de l'Escola General d'Agricultura, Institut Agrícola Alfons XII, però pensaven que molts alumnes no tenien suficients mitjans econòmics o no els hi convenia traslladar-se a Madrid. Per demostrar aquestes dificultats, deien que només tres antics alumnes de la Granja Experimental havien acabat els seus estudis de perit agrícola a Madrid.³

Una Reial Ordre del 7 de març de 1894 concedia la creació de l'Escola de Perits i Capatassos Agrícoles, també autoritzava que s'establís dins els recinte de la Granja Experimental de Barcelona, aprofitant d'aquesta manera el material de les escoles d'agricultura que ja havien existit en aquell centre i, finalment, oferia que el personal de la Granja Experimental treballés com a professorat de l'escola. Hi havia un fil de continuïtat entre l'Escola de Perits i Capatassos i la que havia existit anteriorment dins la Granja Experimental de Barcelona, amb les diferències importants que, en aquells moments era la Diputació de Barcelona la que es feia càrrec dels seu manteniment i els títols de perit que oferia no tenien el mateix caràcter oficial que abans.

En canvi, inicialment, els plans d'estudis de l'Escola de Perits i Capatassos eren els mateixos que els dels centres oficials depenents del govern espanyol. Els estudis de perit van adoptar el pla que tenia l'Escola General d'Agricultura, secció de perits, de Madrid, mentre que pels estudis de capatàs se seguia el que ordenava el Reglament de Granges del 31 de juliol de 1892.⁴ L'utilització d'uns plans idèntics que els que tenien els centres oficials de l'Estat, mostra la voluntat de la Diputació de Barcelona de seguir el mateix camí que aquells

³GRANJA EXPERIMENTAL DE BARCELONA, *Escuela de Peritos y Capataces Agrícolas: Memoria de la enseñanza correspondiente al curso de 1894 á 1895*, Barcelona 1896, p. 5.

⁴Vegeu GRANJA EXPERIMENTAL DE BARCELONA, *Reglamento de las Escuelas de Peritos y Capataces Agrícolas*, Barcelona 1894, p. 1.

centres oficials. Havia estat el govern espanyol el que havia suprimit les escoles de perits, des de Catalunya es creia necessària la seva continuïtat i, per això, la Diputació de Barcelona es va esforçar en mantenir un ensenyament de l'agricultura idèntic a la resta de l'Estat, encara que els seus títols no tinguessin el mateix reconeixement oficial.

En sessió de l'11 de gener de 1898, la Diputació de Barcelona va acordar denominar Escola Provincial d'Agricultura a la que fins aquells moments s'havia dit Escola de Perits i Capatassos, es remarcava amb aquest nom el fet que fos un centre d'ensenyament mantingut per un organisme provincial. També aquell mateix any van ampliar-se els estudis que oferia, iniciant unes classes de dibuix linial i topogràfic, com a assignatures preparatòries per a l'ensenyament de perits agrícoles. Finalment, el centre havia passat a dir-se Escola Provincial d'Agricultura, nom que conservaria fins a la desaparició del centre l'any 1911. Però a més del canvi de nom, també destacava el començament d'un procés de diferenciació entre l'ensenyament que es donava en aquella escola i les que amb un caràcter oficial hi havia a Madrid.⁵

De mica en mica el procés de diferenciació entre l'Escola Provincial d'Agricultura i les centres oficials de l'Estat va anar augmentant. Per acord del 2 de desembre de 1902 van canviar el pla d'ensenyament de la secció de perits agrícoles, van completar-se les matèries i van disposar-lo de tal manera que en un termini breu es poguessin estudiar o assistir a les classes d'una o varies de les assignatures que contemplava el nou pla. Cada vegada importava menys assemblear-se a les escoles de Madrid, s'havia canviat d'estratègia, ja no es tractava tant de copiar el que feien a Madrid, sinó el d'oferir un ensenyament suficientment diferenciat i a la vegada atractiu pels possibles alumnes.

L'Escola Provincial d'Agricultura va adquirir una personalitat pròpia, que la diferenciava de la resta de centres d'ensenyament que hi havia a l'Estat. Segons un professor de l'Escola Provincial d'Agricultura, Pere J. Girona, els agricultors es van trobar durant molts anys mancats d'un centre d'ensenyament agrícola que garantís els extensos i variats coneixements que han de posseir els agricultors moderns, l'ensenyament primari i secundari oferia unes nocions molt elementals i, a la inversa, els estudis d'enginyer agrònom eren inabastables per bona part dels joves que sentien vocació per l'agricultura. L'Escola Provincial d'Agricultura de Barcelona venia a canviar aquest estat de coses.⁶

⁵Sobre aquest canvis vegeu *Escuela Provincial de Agricultura de Barcelona*, Barcelona 1910, pp. 3-4.

⁶Pedro J. GIRONA, *La Escuela Provincial de Agricultura de Barcelona: Objeto, organización y funcionamiento*, Barcelona 1909, p. 6.

Com a element distintiu, segons Pere J. Girona l'Escola Provincial d'Agricultura ofería uns estudis agrícoles *integrals*, que eren la principal característica que avalava que aquell centre d'ensenyament fos una excepció a la majoria d'escoles que hi havia a l'Estat espanyol.⁷ Els ensenyaments *integrals* eren els que combinaven els coneixements científics amb els pràctics. Tenien en compte aquesta combinació en tota la infinitat de modalitats científiques relacionades amb l'agricultura, fet no gaire comú en els centres escolars d'aquells anys. Així és que a l'Escola Provincial d'Agricultura es combinaven les classes orals amb els exercicis pràctics, que segons cada cas eren al laboratori químic, utilitzant el microscopi, excursions, conreu de plantes i d'altres.

L'Escola Provincial d'Agricultura, tot i donar un ensenyament propi, va aconseguir cert reconeixement oficial per Reial Ordre del 14 de juliol de 1904. Els qui acabaven els estudis tenien la facultat de poder mesurar i taxar, donant fe en judicis, les finques rústiques l'extensió de les quals no sobrepassés les 30 hectàrees. Aquesta ordre permetia als perits que sortien de l'Escola Provincial d'Agricultura de poder portar a terme unes feines de caràcter oficial que, fins aquell moment, només havien estat reservades als que perits que estudiaven a les escola de perits depenent del govern espanyol.⁸

Tant el director, com la majoria de professors de l'Escola Provincial d'Agricultura, havien treballat a l'Escola de Perits i Capatassos. El personal que formava la plantilla de l'Escola Provincial l'any 1910, era el següent:⁹

Director

-Hermenegildo Gorriá, enginyer agrònom, enginyer industrial, doctor en ciències, llicenciat en farmàcia, mestre d'obres, etc.

Professors

-Aurelio López Viadur, enginyer agrònom, catedràtic d'agricultura i secretari de l'Institut General i Tècnic de Barcelona.

-Jaume Nonell, enginyer agrònom.

-Francesc Novellas, llicenciat en ciències.

-Antonio Torrents, professor mercantil i ex-catedràtic de dret internacional de l'Escola Superior de Comerç de Barcelona.

-Pere J. Girona, doctor en dret i farmàcia.

⁷*Ibid.*, pp. 8-9.

⁸*Escuela Provincial de Agricultura de Barcelona, Op. cit.*, 1910, p. 5.

⁹*Escuela Provincial de Agricultura de Barcelona, Op. cit.*, 1910, pp. 13-14.

Ajudants

- Mariano Vilas (secretari), perit agrícola, mestre superior.
- Juan Salvador Borrás, perit agrícola.

Professors auxiliars

- Cristóbal Sarrias, llicenciat en farmàcia
- Valero Tiestos, ex-professor de l'Escola de Belles Arts.
- José Florensa, perit agrícola de l'Escola Provincial de Barcelona.
- Antonio Caubet, professor de francès.

Professors d'ensenyaments especials

- Hermenegildo Gorriá, sericicultura.
- Pedro Villanuevas, apicultura.
- José Florensa, empeltadors.

Els estudis per a perit agrícola duraven tres anys, primer s'havia de seguir un curs preparatori, els alumnes que tenien el batxillerat o un títol del mateix grau se'l podien estalviar. Els cursos segon i tercer era quan, pròpiament, s'estudiava la carrera de perit agrícola. Les assignatures que s'havien d'aprovar per acabar els estudis eren les següents:¹⁰

Primer any (preparatori)

Matemàtiques
Geografia
Història natural
Física i química
Religió i moral
Traducció de l'idioma francès
Dibuix linial i topogràfic

Segon any

Topografia i agrimensura
Mecànica i màquines agrícoles
Agronomia
Zootècnia i ramaderia
Química agrícola
Patologia vegetal i micrografia
Pràctiques d'aquestes assignatures
Dibuixos de màquines i de paisatge

¹⁰ *Escuela Provincial de Agricultura de Barcelona, Op. cit., 1910, p. 8.*

Tercer any

Fitotècnica
Viticultura i enologia
Indústries rurals
Arboricultura i selvicultura
Construcció rural i hidràulica agrícoles
Economia rural
Legislació i comptabilitat agrícola
Projectes d'explotació agrícola
Pràctiques d'aquestes assignatures

Totes les classes eren diàries, duraven de tres a cinc mesos, segons cada assignatura. Només les classes de religió i moral, que hi havia el primer any, s'explicaven els dissabtes. Al tercer any s'havia de presentar un projecte d'explotació agrícola que havia d'incloure una memòria, plànols, comptes de despeses, producció i pressupostos.

A partir de diferents memòries sobre l'Escola de Pèrits i Capatassos Agrícoles i de l'Escola Provincial d'Agricultura tenim diferents quantitats, no coincidents, sobre el nombre d'alumnes que tenien aquell centre.¹¹ Són unes xifres que semblen inflades, pel període de 1894 a 1910 donen un resultat de 659 alumnes. Tenint en compte el nombre d'alumnes que presentaven el projecte, en sembla més aproximat situar al voltant de dos-cents el nombre d'alumnes que van passar per l'Escola de Pèrits i Capatassos Agrícoles i l'Escola Provincial d'Agricultura.

Els alumnes, primer de l'Escola de Perits i Capatassos i després de l'Escola Provincial d'Agricultura, podien seguir els estudis en règim d'internat o no. La Diputació de Barcelona havia llogat els edificis del costat de la Granja Experimental de Barcelona per poder tenir alumnes interns. Els curs 1897 al 1898 hi va haver 23 alumnes interns, dos dels quals estaven subvencionats per la Diputació de Lleida.¹² La Diputació de Barcelona també va seguir la tradició de mantenir un internat, tal com hi havia hagut pels alumnes que abans estudiaven a la Granja Experimental de Barcelona.

¹¹ESCUELA PROVINCIAL DE AGRICULTURA DE BARCELONA, *Memoria de la enseñanza correspondiente al curso de 1909 á 1910*, Barcelona 1911, p. 15. ESCUELA PROVINCIAL DE AGRICULTURA DE BARCELONA, *Nomenclator de los alumnos inscritos en las enseñanzas de esta Escuela, desde 1º de Septiembre de 1894 hasta 1º de Noviembre de 1903*, Barcelona 1903.

¹²GRANJA EXPERIMENTAL DE BARCELONA, *Escuela Provincial de Agricultura: Memòria de la enseñanza correspondiente al curso 1897 a 1898*, Barcelona 1899, p. 7.

Els alumnes que sortien de l'Escola Provincial d'Agricultura es dedicaven majoritàriament a treballs agrícoles particulars, els títol que obtenien no els permetia accedir a càrrecs públics. Així, per exemple, dels 17 alumnes que van acabar els estudis del perit agrícola en aquell centre al curs 1899-90, 15 van treballar a les finques de les seves respectives famílies, els dos restants, es van dedicar l'administració de finques rústiques.¹³ Molts dels alumnes que van passar per l'Escola Provincial d'Agricultura van destacar per ocupar càrrecs directius en diferents organismes privats de caràcter agrícola, de representació política o de difusió de noves tècniques agrícoles.¹⁴

Seguint una pràctica molt extesa a França, país on era freqüents les associacions d'alumnes d'una mateix centre, els alumnes que havien estudiat a l'Escola Provincial d'Agricultura van organitzar l'any 1906 l'Associació de Perits Agrícoles, que com ja hem vist en capítol segon en tractar sobre els perits agrícoles, va ser la base sobre la qual es va formar l'any 1911 una l'associació Foment Regional de Perits Agrícoles, dedicada fonamentalment a defensar els interessos professionals dels perits agrícoles, era un clar precedent del que més endavant serien els col·legis professionals.¹⁵

Encara que també tenia un vessant de defensa dels interessos professionals, inicialment l'Associació de Perits Agrícoles tenia també com a objectius l'estudi i difusió de les matèries relacionades amb la carrera de perit agrícola. Aquella associació, de caràcter totalment voluntari, era un mitjà per mantenir el contacte entre els antics alumnes de l'Escola Provincial d'Agricultura. La majoria d'activitats que van portar a terme van ser més de caràcter divulgatiu i d'estudi, l'Associació de Perits Agrícoles va preparar excursions a la finques agrícoles considerades modèliques, va organitzar conferències i va participar en congressos agrícoles, com els organitzats per la Federació Agrícola Catalana Balear a Vic (1908) i Tarragona (1909)

¹³GRANJA EXPERIMENTAL DE BARCELONA, *Escuela Provincial de Agricultura: Memoria de la enseñanza correspondiente al curso de 1899 a 1900*, Barcelona 1900, p. 6.

¹⁴Pere J. GIRONA, *Op. cit.*, pp. 48-51 dona una llista d'antics alumnes distingits de l'Escola Provincial d'Agricultura, entre els que destaquem: E. Lamonte Grignón, secretari del Sindicat de Regants de l'Ebre i de la Cambra Agrícola de Tortosa; B. Jardí Curtó, ex-diputat provincial de Tarragona i ex-alcalde de Roquetes; R. Montada Thomas, propietari d'una fàbrica d'adobs i secretari de la Cambra Agrícola de l'Empordà; M. Martí Rost, director de la fàbrica d'adobs l'Agricultura i alcalde de Coria; P. Mir i Ràfols propietari estudiós de Sant Sadurn d'Anoia fill de l'apostòl de la viticultura Marc Mir; J.M. Rivas Font, secretari de la Cambra Agrícola del Vendrell i autor de nombrosos treballs agrícoles; mossèn M. Cazador López, fundador i director de l'observatori meteorològic i del laboratori químic i físic de Sant Julià de Vilatorrada i molts altres.

¹⁵VEGEU ASOCIACIÓN DE PERITOS AGRÍCOLAS Y ALUMNOS DE LA ESCUELA DE AGRICULTURA DE BARCELONA *Reglamento*, Barcelona 1906, el governador civil va aprovar aquest reglament l'11 de setembre de 1906.

¹⁵ Els estudis de perit agrícola no eren els únics que s'impartien a l'Escola Provincial d'Agricultura, des dels seus inicis també s'oferia ensenyament per a capatassos agrícoles. De fet l'Escola Provincial d'Agricultura havia nascut de l'Escola de Perits i Capatassos de Barcelona i, com aquesta, incloïa els estudis de perit i de capatàs agrícola. Cal tenir en compte que l'escola estava instal·lada en una granja experimental, on hi havia una tradició d'oferir un ensenyament professional agrícola. A més dels estudis de perit i capatàs, des de la seva fundació l'any 1894, també oferia un curs d'empeltadors, que en anys successius va ampliar amb els cursos d'avicultura (1898), apicultura (1902) i sericicultura (1907).

Els estudis de capatàs eren fonamentalment de caràcter pràctic, el curs estava orientat a donar la instrucció necessària per a obrers agrícoles i durava dos o tres anys, els aprenents feien d'obers mentre aprenien.¹⁶ Aquests estudis no van tenir l'èxit que s'esperava perquè estaven destinats a fills de pagesos humils que no tenien recursos per mantenir els seus fills a Barcelona en una pensió. Davant aquest fet la Diputació de Barcelona va subvencionar durant uns pocs anys una dotzena d'alumnes, creant un internat de capatassos, a més també van admetre alguns alumnes que estaven asilats a la Casa de Caritat. Aleshores el nombre d'alumnes va incrementar-se, però quan la Diputació de Barcelona va deixar de subvencionar el seu nombre va tornar a disminuir dràsticament, fins a trobar-se que durant molts anys cap alumne estudiava per capatàs agrícola.¹⁷ Entre 1894 i 1910 van estudiar per capatàs agrícola un total de 75 alumnes, majoritàriament subvencionats per la Diputació de Barcelona.¹⁸

Si els alumnes per a capatàs van ser molt escassos, en canvi, els ensenyaments especials d'empeltadors, avicultura, sericultura i apicultura van tenir més èxit. La relació d'alumnes d'aquests ensenyaments va ser la següent:

¹⁶GRANJA EXPERIMENTAL DE BARCELONA, *Reglamento de las Escuelas de Peritos y Capataces Agrícolas*, Barcelona 1894, p. 8.

¹⁷ESCUELA PROVINCIAL DE AGRICULTURA DE BARCELONA, *Memoria de la enseñanza correspondiente al curso de 1909 á 1910*, Barcelona 1911, pp. 11-12.

¹⁸*Ibid*, p. 15.

Ensenyaments especials d'agricultura

<u>Cursos</u>	<u>Empeltadors</u>	<u>Avicultura</u>	<u>Apicultura</u>	<u>Sericicultura</u>
1894-1895	16	-	-	-
1895-1896	6	-	-	-
1896-1897	93	-	-	-
1897-1898	120	-	-	-
1898-1899	167	28	-	-
1899-1900	79	7	-	-
1900-1901	37	17	-	-
1901-1902	25	15	-	-
1902-1903	38	14	10	-
1903-1904	18	-	9	-
1904-1905	14	-	17	-
1905-1906	4	-	6	-
1906-1907	9	-	14	-
1907-1908	8	-	18	11
1908-1909	19	-	22	6
1909-1910	9	-	10	13

FONT: ESCUELA PROVINCIAL DE AGRICULTURA, *Memoria de la enseñanza correspondiente al curso de 1909 á 1910*, Barcelona 1911, p. 15.

Amb aquesta relació d'alumnes acabem aquest apartat on hem analitzat l'Escola Provincial d'Agricultura, que inicialment s'havia anomenat Escola de Perits i Capatassos Agrícoles, la qual va desaparèixer quan la Diputació de Barcelona va decidir inaugurar l'Escola Superior d'Agricultura l'any 1912. Però abans d'entrar a estudiar aquest últim centre docent, farem un breu repàs als altres centres d'ensenyament agrícola que hi havia a Catalunya, que si bé no van ser antecedents directes de l'Escola Superior d'Agricultura, completen el marc de l'ensenyament agrícola existent a Catalunya.

1.2. Els centres d'ensenyament particular

El mes de març de 1853 el comissari regi d'agricultura de la província de Girona, Narcís Fages de Romà va dirigir a la Diputació d'aquella demarcació una memòria sobre la necessitat d'establir ensenyament agrícola en granges escoles, demanava que en els pressupostos de l'any següent s'inclogués una partida de diners per finançar l'ensenyament agrícola.¹⁹ La Diputació de Girona va votar a favor d'aquella proposta, concedint per la creació d'una granja-escola la quantitat de 30.000 rals. Posteriorment, la Diputació va obrir

¹⁹*Reseña histórica y descriptiva de la Granja-Escuela de la provincia de Gerona: Organización, personal, ganadería, edificios, terrenos, instrumentos y máquinas, explotación y biblioteca rural*, Figueres 1865, pp. 3-5.

un concurs públic per trobar una finca on establir la granja-escola, el 1854 es va decidir instal·lar aquell centre d'ensenyament en una finca de Josep Estrada a Fortianell. Finalment, el 4 de maig de 1855 va inaugurar-se oficialment la Granja-Escola de Fortianell.

Només un any més tard que s'inaugurés la Granja Experimental de Barcelona, a Fortianell (Alt Empordà) s'inaugurava una granja-escola que oferia un ensenyament de caràcter professional, similar al que més tard també es va donar a Barcelona. La Granja-Escola de Fortianell oferia unes estudis de conreador, d'un any, i uns altres de tres anys a través dels quals es podia obtenir el títol d'agrimensors i perits taxadors de terres.²⁰

Des de la seva inauguració l'any 1855 fins el 1862 van estudiar a la Granja Escola de Fortianell 32 alumnes, 6 dels quals van rebre el títol d'agrimensor i perit taxador de terres, un d'ells ocupava el 1862 el càrrec de subdirector del centre i un altre tenia la plaça d'ajudant. Els 26 alumnes restants eren, majoritàriament, els hereus de propietaris de la zona que havien anat al centre per adquirir els coneixements més adequats per regentar el seu patrimoni.²¹

La Granja-Escola de Fortianell era una càrrega pesada per a la Diputació de Girona, que es va accentuar el 1865 quan hi va haver una retallada del pressupost.²² Les dificultats econòmiques van provocar que, anys més tard, es fes càrrec d'aquell centre d'ensenyament una congregació religiosa procedent del sud de França, coneguda com els Germans de les Escoles Cristianes, que estava especialitzada en educar nois joves. Des del moment que els clergues van passar a dirigir la granja-escola aquesta va passar-se a dir Col·legi de Sant Josep o Institut Agrícola Hispano-Francès. El centre, que continuava essent un internat, oferia ensenyament primari de caràcter superior i un ensenyament agrari pel que s'extenia un diploma en agricultura.²³ L'ensenyament era en francès. D'un centre públic, impulsat per la Diputació de Girona, s'havia passat a un de particular.

En el camp de l'ensenyament avícola des del 2 de maig de 1896 a Catalunya hi havia un important centre docent, era la Escola d'Avicultura Espanyola, situada a la Granja Paraíso

²⁰*Ibid.*, pp. 118-121.

²¹Narciso FAGES DE ROMÁ, *Contextación de la Junta de Agricultura, Industria y Comercio de la Provincia de Gerona, al interrogatorio sobre el estado de la enseñanza agrícola, y sobre los medios de contribuir á su propagación y al fomento de la agricultura, circulado por real orden de 10 de mayo de 1862*, Figueres 1862, pp. 9-10.

²²*Ibid.*, p. 123.

²³INSTITUTION AGRICOLE SAINT-JOSEPH, *Programme des examens pour l'obtention du Diplôme d'Agriculture*, Carcassona 1913.

d'Arenys de Mar, era una experiència única a tot l'Estat espanyol. L'expert en avicultura Salvador Castelló i Carreras era el fundador i la principal ànima d'aquella escola, el qual s'havia especialitzat en zootècnica a l'Institut d'Agronomia de Gembloux (Bèlgica). Després de seguir aquests estudis i visitar granges avícoles de l'estranger, Salvador Castelló va convertir en una escola d'avicultura la Granja Paraíso, la qual havia estat construïda pel seu pare l'any 1867, per dedicar-la al conreu d'horta, especialment d'arbres fruiters.²⁴

Aquella escola era l'obra particular de Salvador Castelló, però ja des dels seu començament va gaudir de reconeixement oficial. El 23 de setembre de 1896, la reina regent Maria Cristina, en nom del seu fill Alfons XIII, li va atorgar protecció règia concedint a la Granja Paraíso el títol de Reial Escola d'Avicultura.²⁵ Tot i estar a Catalunya, era una voluntat del seu fundador que la Reial Escola d'Avicultura contribuís al millorament de l'avicultura de tot l'Estat espanyol.

Al revés del que va passar amb la Granja-Escola de Fortianell, la Reial Escola d'Avicultura va néixer d'una iniciativa privada que, més tard, va aconseguir un caràcter oficial. Deu anys després de la seva fundació, a través de la Reial Ordre del 23 d'abril de 1906 la Real Escola d'Avicultura va ser reconeguda oficialment pel Ministeri de Foment i, més endavant va ser subvencionada econòmicament per l'Estat espanyol.²⁶

Inicialment, per a majors de 18 anys, la Reial Escola d'Avicultura oferia un curs de quatre mesos de gallinocultura i indústries auxiliars, els alumnes que aprovaven els examens rebien un diploma. Pels alumnes que només seguissin les classes pràctiques el curs durava un mes, després del qual rebien un certificat dels seus estudis.²⁷ Anys més tard, el curs que oferia l'escola era de tres mesos, però a més també hi havia la possibilitat de fer estudis per correspondència i cursets breus de quinze dies a un mes de duració. Gràcies al seu reconeixement oficial, d'acord amb la Reial Ordre del 25 de setembre de 1924, l'escola també oferia un ensenyament superior, el de perit avícola. Els alumnes que seguien els

²⁴H. RUIZ AMADO, "Grande y racional explotación y Escuela avícola de la granja Paraíso sita en Arenys de Mar y perteneciente á D. Salvador Castelló" a *Revista del Instituto Agrícola Catalán de San Isidro*, juny 1896, pp. 162-63.

²⁵REAL ESCUELA DE AVICULTURA Y GRANJA PARAÍSO, *Álbum - Catálogo*, Barcelona 1897, sense paginar.

²⁶Jaime FERRER CALBETÓ, *Real Escuela Oficial Española de Avicultura*, Barcelona 1930, p. 1906.

²⁷REAL ESCUELA DE AVICULTURA, *Op. cit.*, sense paginar.

estudis de perit avícola, havien de tenir el batxillerat, eren examinats per un tribunal format per funcionaris dels Serveis Agronòmics de l'Estat.²⁸

A més de les tasques docents, la Reial Escola d'Avicultura d'Arenys de Mar va destacar per iniciar i organitzar el Segon Congrés Mundial d'Avicultura, celebrat l'any 1924 a Barcelona sota l'auspici del govern espanyol. També per mantenir una càtedra ambulant d'ensenyament. Des del 1897 publicava la revista *La Avicultura Práctica*, que el 1922 va passar a anomenar-se *Mundo Avícola*, a més de revistes també eren fomeses les obres d'ensenyament de l'avicultura que va escriure el director de l'escola, Salvador Castelló.²⁹

En el camp de l'ensenyament agrícola per a noies hi va haver algunes experiències a Catalunya; no obstant això, tot i l'interès que alguns particulars tenien per organitzar una escola per a noies de pagès, els centres que es van formar no van tenir gaire importància. Només gràcies a la senyora d'Ignasi Girona, a la finca que aquest últim tenia a la comarca de l'Urgell coneguda com el Castell del Remei, cap allà el 1910 va crear-se una escola a càrrec de religioses d'ensenyament general, però que també tenia com a objectiu ensenyar a les noies les pràctiques casolanes d'una casa de camp, l'escola portava el nom de Santa Agna.³⁰

Entre els que impulsaven la creació d'una escola agrícola per a noies, conegudes amb el nom de escoles *ménagère*, destaca la figura del farmacèutic vigatà Lluís Arumí, el qual des d'un punt de vista religiós destacava el caràcter d'obra social que en benefici de les noies es podia fer en aquest tipus de centres, d'on pensava que en sortirien vertaderes pageses educades en la tradició cristiana. Lluís Arumí va viatjar a Bèlgica on va recollir informació sobre les escoles *ménagère*, el país on havia destacat més aquest sistema d'ensenyament, la seva intenció era organitzar una escola d'aquest tipus a la Plana de Vic.³¹ Tot i els seus

²⁸Jaime FERRER CALBETÓ, *Op. cit.*, pp. 7-10.

²⁹Vegeu Salvador CASTELLÓ CARRERAS, *Avicultura: Curso completo de gallinocultura e industrias anexas*, La Avicultura Práctica, Arenys de Mar 1916. Aquesta era la tercera edició, anteriorment s'havia editat el 1898 i el 1904. Aquesta era l'obra de text de Reial Escola Oficial Española d'Avicultura i, més tard de l'Escola Provincial d'Agricultura, durant el temps que Salvador Castelló en va ser professor. Una altra obra de divulgació important va ser Salvador CASTELLÓ CARRERAS, *Catecismo del Avicultor. A, B, C, del principiante*, Real Escuela Oficial Española de Avicultura, Arenys de Mar 1925.

³⁰Jaume MASPONS I CAMARASA, "Agricultura" a Francesc CARRERAS I CANDI, *Geografia general de Catalunya*, volum Catalunya, p. 388-389. Vegeu també el reportage de Valeri SERRA I BOLDÚ, "L'escola menagera agrícola 'Santa Agna' del Castell del Remei" a *Revista del Instituto Agrícola Catalán de San Isidro y Órgano de la Federación Agrícola Catalana Balear*, 5-11-1915 pp. 342-345 que continua en els números següents.

³¹Lluís ARUMÍ, *Escoles ménagères agricoles pera noyes de pagés*, Barcelona 1913. Sobre aquest tema vegeu l'apartat sisè d'aquest mateix capítol on es parla més extensament de l'intent d'organitzar una escola d'aquest tipus amb la col·laboració de la Mancomunitat de Catalunya.

esforços, i encara que va aconseguir obrir una escola ménagère a Vic, aquesta branca de l'ensenyament agrícola mai no va comptar amb centres gaire sòlids a Catalunya.

Amb la idea de millorar la producció agrícola i, en conseqüència augmentar la riquesa pública de Catalunya, el 24 de maig de 1906 va inaugurar-se a Sant Sadurní d'Anoia la Càtedra agrícola ambulant Pere Grau.³² La nova institució es proposava introduir a Catalunya l'ensenyament ambulant d'agricultura, una experiència portada a terme amb èxit en alguns països estrangers, especialment a Itàlia. La càtedra va prendre el nom del seu fundador Pere Grau Maristany, impulsor de moltes iniciatives de caràcter agrari, el qual va contribuir econòmicament al seu sosteniment des del dia que va fundar-se. La direcció de la Càtedra Pere Grau va anar a càrrec del publicista agrari Jaume Maspons i Camarassa.³³

Des dels seus orígens, la Càtedra agrícola ambulant Pere Grau va vincular-se als Estudis Universitaris Catalans, una institució que havia nascut el 1902 amb l'objectiu de ser una alternativa de catalanitat a la universitat oficial.³⁴ Més endavant la Càtedra Pere Grau va rebre subvencions de la Diputació de Barcelona i van formar una comissió mixta amb membres de les dues entitats. Un acte celebrat a Caldes de Montbui el 25 de març de 1908 va marcar l'inici en la col·laboració d'aquells dos organismes.³⁵ Nascuda gràcies a la iniciativa d'un particular, la Càtedra Pere Grau va acabar vinculant-se als organismes públics, els quals en la majoria de països eren els que oferien els serveis de càtedres agrícoles ambulants.

La principal tasca que va desenvolupar la Càtedra Pere Grau va ser la d'organitzar conferències de caràcter pràctic, que donaven experts en diferents aspectes de l'agricultura, a poblacions de la geografia catalana.³⁶ La Càtedra comptava a Barcelona amb un laboratori d'anàlisis químiques, a càrrec de Francesc Novellas, en el que cada any s'hi realitzaven

³²Pere GRAU I MARISTANY, "Càtedra d'Agricultura" a *Estudis Universitaris Catalans*, gener-febrer 1907, pp. 27-29.

³³Jaume MASPONS, *Op. cit.*, pp. 589-90.

³⁴DIPUTACIÓ DE BARCELONA, *Guia de les institucions científiques i d'ensenyança*, Publicacions del Consell de Pedagogia, Barcelona 1916, pp. 111-113.

³⁵Vegeu una ressenya de l'acte a Medi de CAMPFLORIT, "Càtedra Agrícola 'Pere Grau'" a *Estudis Universitaris Catalans*, març-abril 1908, pp. 125-26.

³⁶Segons consta en un programa de les conferències realitzades per la Càtedra agrícola ambulant Pere Grau, que publicava el periòdic mensual *Catalunya Agrícola*, del qual n'era director el professor de la Càtedra Joan Bulvena, la primera conferència es va realitzar el 21 de novembre de 1909 i, l'última que consta en aquest mitjà informatiu va ser el 10 d'abril de 1910, la qual era la 39 que organitzava aquella entitat.

cursets de química agrícola. Aquest centre era l'únic estable que la Càtedra Pere Grau tenia a Barcelona, seguint l'esperit de la fundacional de la Càtedra, tots els altres eren ambulants.

Organitzativament, la Càtedra Pere Grau volia establir una delegació a cada comarca catalana, però no en va obrir gaires. La primera que va crear va ser a finals de l'estiu de 1908 a la Plana de Vic, delegació que sota la direcció del perit agrícola vigatà Josep Callís i Marquet va mantenir una activitat considerable en favor de l'agricultura osonenca. Va oferir conferències als principals pobles de la comarca, va establir un camp d'experimentació a Torelló i va fer investigacions agrònòmiques, principalment sobre les patates i els cereals, els principals conreus de la Plana de Vic.³⁷ Juntament amb la delegació de Vic, també va obrir-se la delegació de l'Empordà, inaugurada oficialment a Figueres el 6 de maig de 1908, aquesta però no va ser tan activa com la delegació de Vic.³⁸ Tot i que tenim notícies que els directors de la Càtedra Pere Grau pensaven obrir una altra delegació a la comarca del Penedès, no hem trobat constància que se n'arribés a funcionar cap més.

Després de la fundació de l'Escola Superior d'Agricultura l'any 1912, amb una activitat força més somorta que la dels anys en què va sorgir, la Càtedra agrícola ambulant Pere Grau va perdre la raó de la seva existència, perquè les principals funcions que havia desenvolupat ja les cobria la nova escola, davant aquest fet va desaparèixer. La Càtedra Pere Grau havia nascut per cobrir unes necessitats de les que se n'havia de fer càrrec l'administració pública, però que no ho feia, una vegada ja hi havia una institució oficial que se n'encarregava aquesta ja no tenia gaire sentit va desaparèixer.

Dins del camp de l'ensenyament agrícola, acabem de veure les principals institucions catalanes que van precedir a l'Escola Superior d'Agricultura, n'hi va haver algunes altres més a les que hem ressenyat, com el Col·legi d'Orfes de Sant Julià de Vilatorrada (1897), dedicat a l'ensenyament agrícola i elemental per a nens orfes, les conferències dominicals sobre la vinya que donava a Marc Mir Capella a Sant Sadurní d'Anoia, les càtedres d'agricultura que des de 1860 funcionaven dins l'Institut Agrícola Català de Sant Isidre, l'Escola d'Empeltadors d'Espanya instal·lada a Terrassa, l'Escola d'Agricultura del Carmel de Sant Joan Despí i l'ensenyament agrícola que donaven els religiosos del santuari de la

³⁷*Revista de la Cambra Agrícola Ausetana*, març 1908, núm. 26, pp. 370-71.

³⁸La ressenya de l'acte oficial d'inauguració de la delegació de la Càtedra Agrícola Pere Grau la trobareu a *Estudis Universitaris Catalans*, maig-juny 1908, pp. 188-189.

Mare de Déu del Miracle, són algunes iniciatives que provinents de propietaris particulars o d'ordres religiosos van dedicar-se a l'ensenyament agrícola.³⁹

Moltes d'aquestes iniciatives van tenir però una vida efímera i, en altres casos, tot i que van tenir una història més llarga, formaven part d'institucions en què l'ensenyament agrícola era només un complement més a l'activitat principal que portaven a terme.

2. L'organització de l'Escola Superior d'Agricultura (1912-14)

2.1. Les bases de l'ensenyament agrari català

L'any 1910 la Diputació de Barcelona va donar els passos previs per reorganitzar els estudis d'ensenyament agrícola que, amb més o menys aportacions, aquesta institució venia mantenint des de finals del segle XIX. Aquesta vegada però, la reorganització de l'ensenyament agrícola es va fer en base a uns principis nous als que havien predominat fins aleshores, la nova escola d'agricultura deixava de tenir tota mena de lligams directes amb institucions depenents del govern espanyol, per esdevenir un centre d'ensenyament agrícola amb una vida totalment autònoma respecte els organismes de l'Estat espanyol.

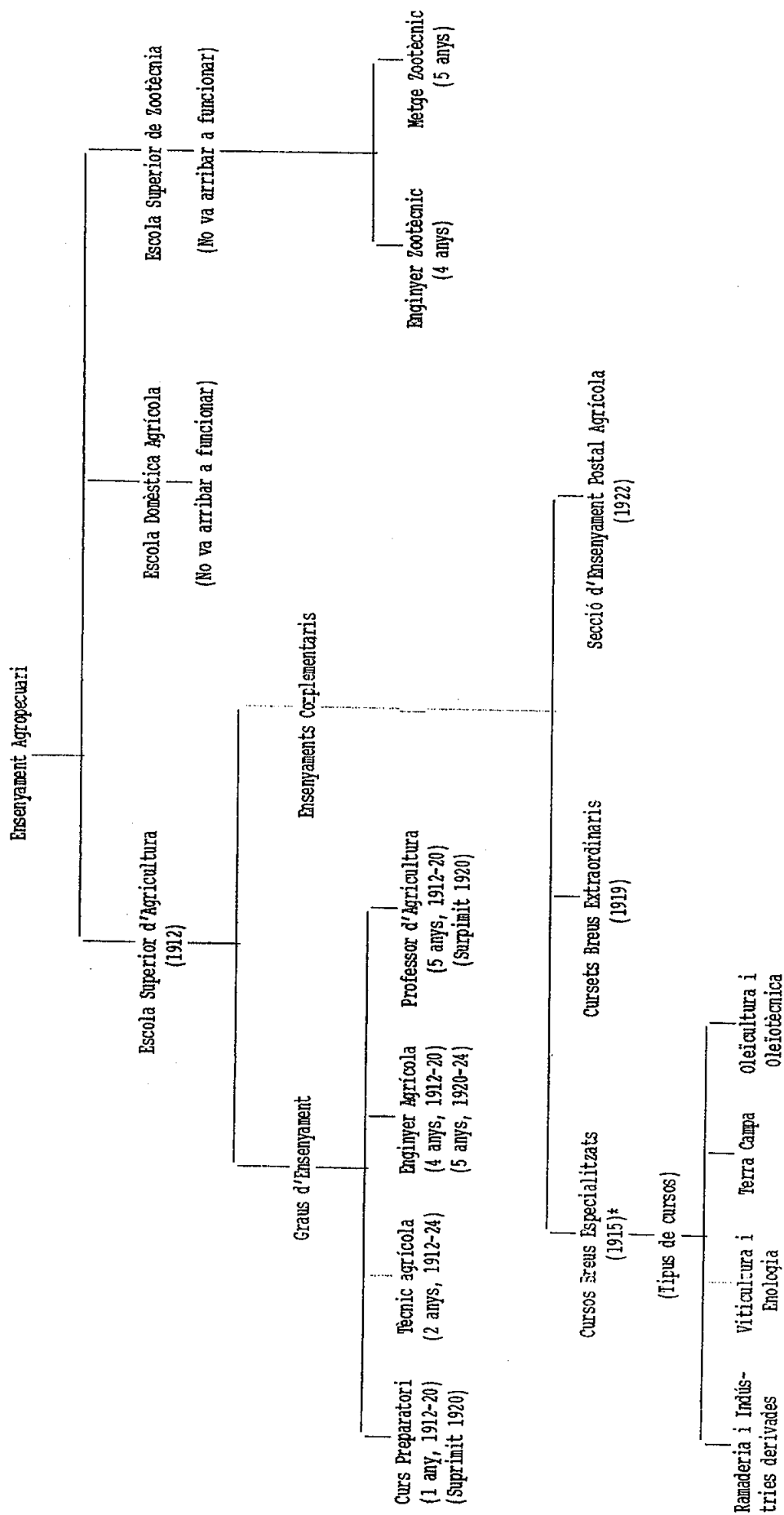
Des del 1907, una de les reivindicacions de la Diputació de Barcelona, que més tard va ser també present en la Mancomunitat de Catalunya, era la reivindicació de les funcions d'Estat en matèria d'ensenyament en tots els ordres, des de l'elemental a l'universitari i, també de manera especial les ensenyances tècniques.⁴⁰ Per tant, la voluntat de crear una Escola Superior d'Agricultura s'inscrivía en aquesta reivindicació més general.

Dins la Diputació de Barcelona, hi havia la voluntat de crear una nova escola d'agricultura diferent a les que havien existit fins aquell moment. Les principals novetats respecte els centres docents existents en el passat eren de dos tipus. Per una banda, van elevar el nivell dels estudis, la qual cosa va representar que per primera vegada hi hauria a Catalunya un centre docent on s'oferirien uns estudis agraris amb un grau d'enginyer. Per altra banda, van crear un centre d'ensenyament independent del sistema general d'educació agrícola que existia per tot l'Estat, el nou centre era fet a la mida de la Diputació de

³⁹Referències sobre tots aquestes institucions dedicades a l'ensenyament agrícola les trobareu a Jaume MASPONS I CAMARASA, "Agricultura", *Op. cit.*, pp. 587-88.

⁴⁰DIPUTACIÓ PROVINCIAL DE BARCELONA, *Reorganització d'algunes escoles tècniques: Informe que presenta la Comissió d'Instrucció Pública i Belles Arts*, Barcelona juliol 1915, pp. 5-6.

ORGANIGRAMA DE L'ENSENYAMENT AGROPECUARI A CATALUNYA (1912-1923)

FONT: Elaboració pròpia.

NOTA: (*) A partir de 1917, els Serveis Tècnics d'Agricultura es van encarregar d'organitzar els Cursos Breus Especialitzats.

Barcelona, per cobrir les necessitats que en aquesta institució es pensava que feien falta al país.

Per primera vegada en el camp de l'ensenyament agrícola, una institució catalana, la Diputació de Barcelona, creava un centre docent que deixava de dependre directament dels plantejaments que en ensenyament agrícola sostenia el govern espanyol. Per aconseguir aquesta autonomia la Diputació de Barcelona va crear un centre totalment propi, que trencava amb tots els lligams que en el passat havien vinculat les escoles d'agricultura de la Diputació de Barcelona amb organismes del govern de l'Estat.

Per aconseguir una escola d'agricultura, que fos exclusivament de la Diputació de Barcelona, el nou centre agrícola havia de deixar les instal·lacions de la Granja Agrícola Experimental de Barcelona, lloc on tradicionalment havien estat situades l'Escola de Perits i Capatassos Agrícoles (1894-98) i la successora d'aquesta l'Escola Provincial d'Agricultura (1898-1911). Per completar l'autonomia de la nova escola, a diferència de les que havia mantingut fins aleshores, aquesta tindria un claustre de professors i un pla d'estudis propis.

Com a guia de l'actuació en ensenyament agrícola de l'obra que, iniciada per la Diputació de Barcelona, va desenvolupar la Mancomunitat de Catalunya, avancem quina va ser l'organització en el camp de l'ensenyament agrícola que van portar a terme les administracions públiques catalanes. L'organigrama de la pàgina anterior mostra quines eren les institucions i activitats que en el camp de l'ensenyament agrícola van crear, o tenien una clara voluntat d'organitzar, les administracions públiques catalanes, algunes depenien directament de l'Escola Superior d'Agricultura i, unes altres només hi estaven relacionades.

2.2. El naixement de l'Escola Superior d'Agricultura

El 29 de novembre de 1910, Enric Prat de la Riba va presentar a la Diputació de Barcelona una memòria que resumia el programa de govern que pensava portar a terme en els pròxims anys des d'aquell organisme provincial, que feia alguns mesos presidia i, en el futur, des de la Mancomunitat de Catalunya que pensava constituir. Entre moltes altres coses, dins d'aquella extensa memòria, Enric Prat de la Riba llançava la idea de reformar l'Escola Provincial d'Agricultura, que considerava poc adequada, per convertir-la un centre d'ensenyament de caràcter superior.⁴¹ Oficialment, s'havia proposat per primera vegada la formació de l'Escola Superior d'Agricultura.

⁴¹Enric PRAT DE LA RIBA, *Memoria endreçada á la Diputació de Barcelona pel seu president*, Barcelona 1910, p. 54.

Uns mesos més tard, la idea exposada per Enric Prat de la Riba de crear un centre superior d'ensenyament agrícola era recollida per una comissió que indicava a la Diputació de Barcelona la forma de portar-la a terme. El 23 de juny de 1911, la Comissió d'Instrucció Pública i Belles Arts adreçava un ofici a la Diputació Provincial on proposava la reorganització de l'ensenyament agrícola que, des de feia anys, aquella institució provincial mantenia a la ciutat de Barcelona.⁴² Justificava la demanda de reformes en la consideració que el programa d'estudis que oferia l'Escola Provincial d'Agricultura era incomplet, perquè no responia ni satisfia les necessitats que en aquells moments tenia l'agricultura provincial.

La Comissió d'Instrucció Pública i Belles Arts havia elaborat un estudi sobre la reorganització i reformes que calia introduir a l'ensenyament agrícola, la memòria resultat d'aquest estudi, després de fer unes consideracions inicials de caràcter general, proposava la creació d'una Escola Superior d'Agricultura a la ciutat de Barcelona. L'esmentada memòria, que portava la signatura dels tres diputats següents: Lluís Duran i Ventosa, Antoni Jansana i Llopart i Francesc Ràfols i Trabal, manifestava la necessitat de crear l'Escola Superior d'Agricultura de la següent manera:

Es necessari, per cumplir degudament les necessitats de la regió més poblada d'Espanya, el crear una Escola Superior d'Agricultura montada á la moderna, ab professorat ben retribuhit, ab medis de treball abundans y que en res desdighi de nostres brillants escoles d'Enginyers, d'Arquitectes, d'Industries etc. que manté aquesta Diputació. Una escola que ab pletora de sava, nodreixi y desenrotlli l'arbre de nostra agricultura, de l'agricultura que tothom considera avuy com la base mes sólida de la riquesa d'un país.⁴³

Seguidament, l'estudi elaborat per la Comissió d'Instrucció Pública i Belles Arts, proposava un pla d'ensenyament per la nova Escola Superior d'Agricultura, pla que detallava totes les matèries que haurien de comprendre els nous estudis d'agricultura. Finalment, completaven la memòria les bases que haurien de regir el funcionament del que passaria a ser el primer centre d'ensenyament agrícola, establert a Catalunya, que oferia estudis del grau d'enginyer.

Amb la creació de l'Escola Superior d'Agricultura, la Diputació de Barcelona tenia una clara voluntat autonomista respecte el govern central. El nou centre docent havia nascut amb la intenció d'oferir un ensenyament agrícola intensament científic, la qual cosa fins aquells moments havia estat reservada a organismes que depenien de l'Estat. A més a més,

⁴²AHDB, "Escola Superior d'Agricultura", Lligall Q-445/1, pp. 1-2.

⁴³*Ibid.*, p. 6.